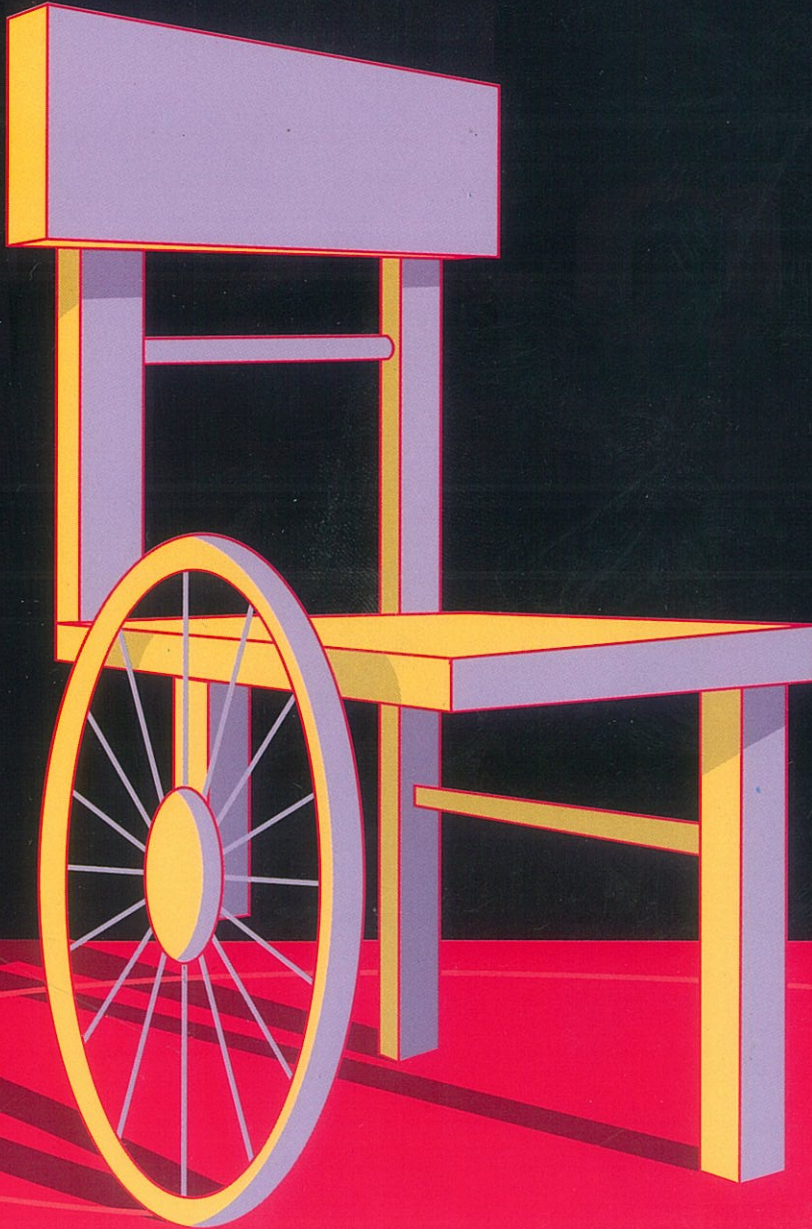

Görüş:

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Krizin yereli, yerelleşmenin krizi

Yaz tatili yoğun tempolu bir yaşantıda kısa bir duraklamadır. Ekonomi de 5 Nisan kararlarından sonra böyle bir tatil yaptı ve sonra birden bire, bütün göstergeleriyle tehlikeli biçimde genişleme sinyalleri vermeye başladı. 1994'ün ikinci çeyreğinde varılan - % 10,6'lık büyüme hızından sonra 3. çeyrek için yavaş ve dengeli bir toparlanma umulurken genişleme belirtileri ve parlamentonun hassas sandalye dengesi, seçim konusunu yeniden gündemin başköşesine oturttu.

Gündemde ekonomik kriz ve seçim beklentilerinin aynı anda yoğunlaşması aslında bir rastlantı değil. 80'li yıllarla birlikte bütün dünyasını yaşadığı globalleşme, Türkiye'de etkilerini neredeyse bir deprem şiddetinde hissettirdi. 80'li yılların başlarında kendisini hızla dışa açan Türk ekonomisi, bunun gerektirdiği yapısal dönüşümü gerçekleştiremeyince teklemeye, tökezlemeye başladı. Kapak konusu olarak seçtiğimiz iki yazıda ve bunlara bağlı olarak yayınladığımız söyleşide, evrensel ve yerel dinamiklerin çatışmasının dünyaya ve Türkiye'ye etkileri inceleniyor. Bu yazılar, iki yıl öncesine kadar dilimizden düşmeyen "Gücü Adriyatik'ten Çin Seddine uzanan Türkiye." serüveninin neden sonuna gelindiğini de anlatıyor,

bu süre içinde yerelleşmenin krizi nasıl derinleştirdiğini ve krizin yerelleşmeyi nasıl körüklediğini de açıklıyor. Prof. Şerif Mardin'le söyleşimizde ise, hem bu yazılarda yer alan "yerelleşen siyaset"i'n bileşenleri, hem de siyasi kimliğimizle yaşayabileceğimiz gelişmelere ilişkin ipuçları var.

Dosya konumuz olarak seçtiğimiz işsizlik yazılarımızda ise özel sektöre 600 bin nitelikli personele mal olan krizin gözden sakladığı "yeni teknolojistihdam" ilişkisi ile "sosyal güvenlik sistemindeki tıkanıklığı" ele aldık. Bu iki yazıda da görülüyor ki, işsizlik her türlü kriz ortamından bağımsız ve teknolojik gelişmeye paralel olarak artmaya devam ediyor. İkincisi, toplumun zaten yapısal olarak barındırdığı işsizlik ile baş edebilmesinin, bunun bir sosyal soruna dönüşmesinin engellenebilmesi de sağlıklı bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasından geçiyor.

14. ve 15. sayılarımızın kapak konusu olan Kriz 94'ün bu sayımıza da yansıyan bir alt başlığı da tasarruf ve savurganlık. Yaz ayları boyunca süren kesintisiz tartışma, krizi aşmak için gerekli kaynakların nasıl yaratılacığıydı. Fedakarlığı kimler ve hangi ölçüde yapmalıydı? Özel sektörün tasarruf eğilimlerini inceleyen araştırmamız, 1980'li yılların başından itibaren, bu birikimlerin ne zamanlarda oluştuğunu ve nasıl kullanıldığını da ortaya koyduğu için ilginç.

Gündem sayfalarında ilgiyle okuyacağınızı umduğumuz bir başka konumuz ise, yaşamımızı çeşitlendirmek ve renklendirmek, özgür tartışma ortamı sunmak amacıyla dört yıldan bu yana evimize giren özel televizyonların macerası.

Yönetim sayfalarımızda ise, yine bir söyleşimiz var. Amerika'da ve Avrupa'da, sermayenin verimliliğini esas alan EVA modeliyle çokuluslu şirketlere yönetim danışmanlığı yapan, Wall Street Journal ve Financial Times'a yazılar yazan Joel Stern, bu tekniğini Türk okurlarının tartışma platformuna sunuyor.

Sarı sayfamızda ise, bilinen en iyi gözlemci, gazeteci Ruşen Çakır, Refah Partisi'nin yerel seçim başarısının nasıl değerlendirileceğine ilişkin önerilerde bulunuyor.

*Saygılarımla,
Dr. Haluk Tükel*

Ayrıcalık taşıyor

Bu otomobilden çok az üretildi.

Yapımında, kaportasından koltuklarına

el işçiliği kullanıldı.

Ön paneli gülağacı kökünden.

Biyeleri, gümüş el işlemesi.

Panjurunda, tabii ki ustasının imzası var.

Derisi, konoli deri. Motoru, kendisine

yakışacak güçte. Güveni, konforu tam.

Çünkü o, bir Akbank Visa Premier

sahibi için sınır tanımadan tasarlandı.

Ne taşıdığını biliyor.

Güveninizin Eseri

Görüş:

EYLÜL 1994

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

1-2

GÖSTERGE

8-11

Öncü göstergeler ekonomide hızlı genişleme sinyalleri verirken, temel ekonomik göstergeler, 1994'ün büyüme hızının eksilerde kalacağına işaret ediyor.

GÖRÜŞ

12-13

Halis Komili, Türk halkının, iri bir kayayı dik bir yamaca taşımaya çalışan efsane kahramanı Sysphos gibi, yıllardır aynı zorluklara katlandığını ama sonuç alamadığını belirtiyor.

DÜNYA

14-17

Soli Özel'in Kore'den başlayan dünya turu Asya üzerinden Avrupa'yı da aşmış Amerika'ya uzanıyor ve Küba'da noktalanıyor. Bütün olaylar, sıcak yazın yerini zorlu bir kışa bırakacağını gösteriyor.

KAPAK

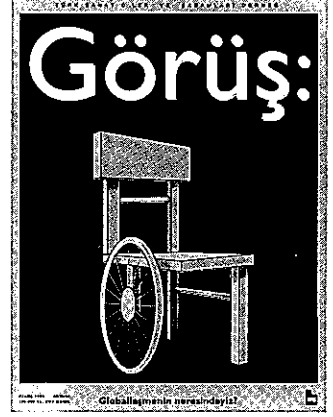
18-32

Sermayenin liberalleşmesiyle siyasi sınırların kalktığı dünyada, yeni gerilim eksenini ülkelerdeki yerelleşme/globalleşme eğilimlerinin gücü belirliyor. Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Çağlar Keyder, bu eksenin dünyadaki yansımalarını, Marmara Üniversitesi'nden Dr. Ali Bayramoğlu da Türkiye'de yarattığı sosyolojik sonuçları inceliyor.

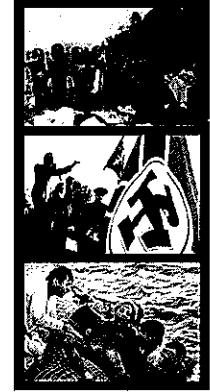
SÖYLEŞİ

34-37

Soli Özel, yerel seçim sonuçlarını Washington'da, American University'de öğretim üyesi sosyolog Prof. Şerif Mardin'le tartıştı.

Görüş: Eylül 1994
İllüstrasyon, Birol Bayram.

Yönetim:

TÜSIAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSIAD Adına Sahibi: Halis Komili

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Halis Komili, Güler Sabancı, Muharrem Kayhan, Haluk Tükel, Aylin Arıcan McCarthy, Nilgün Demirtaş, Necla Zarakol

Görüş; TÜSIAD'IN iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların fikirlerini ifade eder.

38-49

DOSYA: Sosyal Devlet

1994'le başlayan ekonomik kriz, işsizliğin, verimlilik ve sosyal devletin büyüklüğü gibi yönlerini de tartışma gündemine getirdi. Marmara Üniversitesi'nden Dr. Suut Doğruel, ekonomik büyümenin istihdamla ilişkisini, 9 Eylül Üniversitesi'nden Prof. Ali Nazım Sözer de sosyal devletin nereye kadar uzanabileceğini irdeledi.

50-62

GÜNDEM

Özel sektör ne zaman tasarruf ediyor, tasarruflarını nasıl değerlendiriyor? Marmara Üniversitesi'nden Dr. Aysu İnsel'in araştırdı. Özel televizyonların en eskisi 4, en yenisi 1 yaşının içinde. Araştırmacı Dr. Asu Aksoy, televizyonların bebeklik çağı sorunlarıyla hala uğraştıklarını yazdı.

64-68

YÖNETİM

Eylül başında İstanbul'a gelen uluslararası yönetim danışmanı ve yazar Joel Stern ile Dr. Ahmet Süerdem konuştu.

70-73

TARİH

İTÜ'den Doç. Celal Şengör, dünyanın bilimsel nitelikte çalışmalar yapmış ilk bilimadamı, Anadolu'da yaşamış Milet'li Anaksimender'i tarih sayfalarından çıkarıp tanıtıyor.

74-75

KİTAP

Soli Özel, gündemin en önemli konularından laikliğe farklı bir bakış getiren Yargıtay üyesi, Doç. Sami Selçuk'un "Laiklik" adlı incelemesini Görüş okurları için yorumluyor.

76-77

METROPOL

Gazeteci Nuri Sevin'in kaleminden Uzakdoğunun gizemli ada ülkesi Singapur...

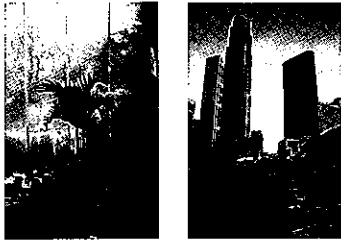
79-80

SARI SAYFA

Refah Partisi'ni eleştirmek için bile önce anlamak gerekiyor. Onu anlamak da sistemle ilişkisini anlamaktan geçiyor. RP'yi en iyi tanıyan ve anlayan gazeteci Ruşen Çakır'ın RP'ye ilişkin görüşleri..

Fotoğraf: Azmi Dölen

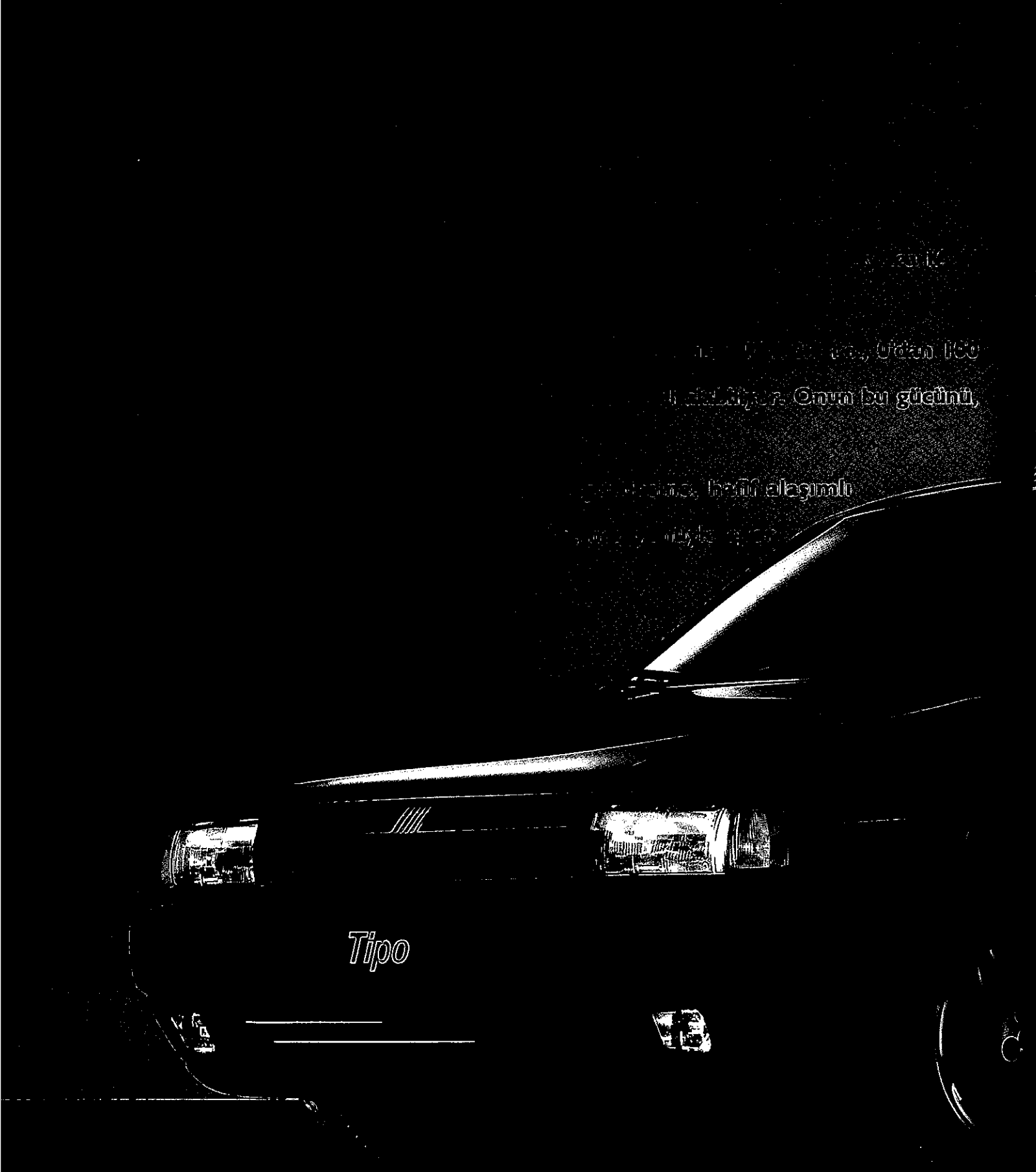
Singapur

Fotoğraflar: Nuri Sevin

Yayın:

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Soli Özel, Ali Boratav.
- **Ajans Medya Reklamcılık A.Ş.:** İnşirah Sokak 11/1 Bebek 80810 İSTANBUL Tel: (0212) 263 16 19-287 19 90 Fax: (0212) 263 16 48
- **Tasarım:** Cihat Özdöl • **Sayfa düzeni ve dizgi:** Kayahan Karaoğlu • **Basım:** Ofset Yapımevi
- **Reklam ve Halkla İlişkileri:** Roza Hatem (Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44

Abone başvuruları Ajans Medya Reklamcılık A.Ş. İnşirah Sokak 11/1 Bebek 80810 İSTANBUL adresine veya (0212) 263 16 19-287 19 90 no'lu telefona ve (0212) 263 16 48 no'lu faksa yapılabilir.

güçlü bir araçtır. Çünkü 16V motoru, 16 valf ve 160

güce sahiptir. 0-100 km/sa. 10,5 sn'de, Uzun 1600
km'de yakıt tüketimi 7,5 lt'dir. Onun bu gücünü,

güçlü bir motor, hafif alagimlı

güçlü bir motoru, hafif alagimlı

TOFAŞ

TIPO 16V

OLUŞTURUYOR.

bir otomobil. Konforlu iç mekanı ve tüm aksesuarları, dinamik ve güvenli sürüşüyle kusursuz bir bütün oluşturuyor. Mükemmel yol tutuşu ve sürüş keyfini yaşıyor.

Tipo 16V 2.0 i.e.'nin koltuğuna yerleşin. Onun üstün gıdaları ve sürüş kontrolünüz altında olduğunu bileceksiniz.

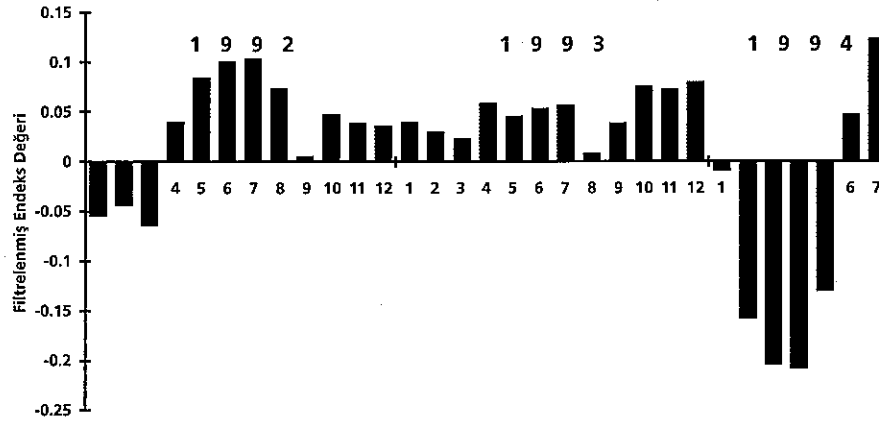
2.0 i.e.

FIAT

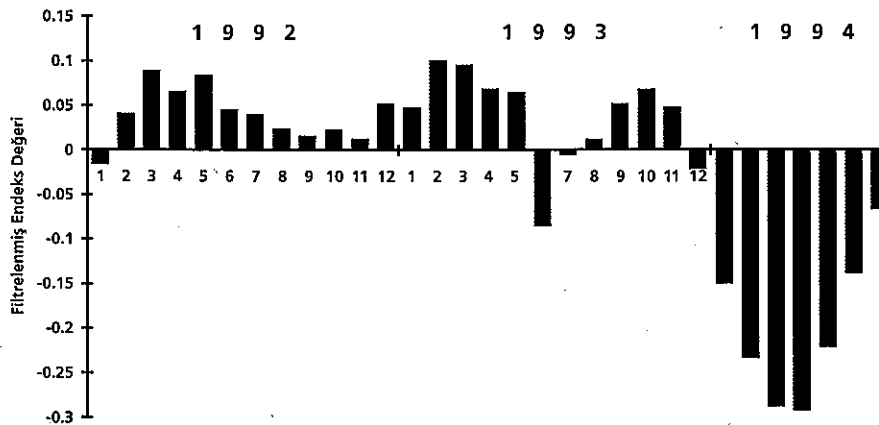
TÜSİAD Öncü Göstergeler Endeksi Temmuz 1994

Ekonomide geçici bir genişleme

EKONOMİK DURUM ENDEKSİNDEKİ DEĞİŞİM (EDE)

ÖNCÜ GÖSTERGELER ENDEKSİNDEKİ DEĞİŞİM (ÖGE)

30 Ağustos 1994 itibariyle hesaplanan tahmini ÖGE ve EDE endekslerine göre ekonomik faaliyetteki gerilemenin Haziran ve Temmuz aylarında durduğu anlaşılmaktadır. Son dönemde izlenen politikaların sürdürülmesi durumunda önümüzdeki aylarda ekonomide hızlı genişleme sinyalleri alınacağı ancak yüksek bir büyüme hızının 1994 yılında sağlanmasının zor olacağı tahmin edilmektedir.

EDE serisine göre Türk ekonomisi 1994 başında daralma sürecine girmiş, endeks beş ay boyunca negatif işaretli değerler almıştır. Endeks Mart ayında en alt seviyeye indikten sonra yükselmeye başlamış, Haziran ve Temmuz aylarında ise pozitif değer almıştır. ÖGE serisi ise Aralık ayından başlayarak artan negatif değerler alarak daralma işaretini vermiştir. Nisan ayından sonra bu eğilimin sona erdiği ve ÖGE'nin son üç dönemdir azalan büyüklükte negatif işaretli değerler aldığı görülmektedir.

Temmuz ayında yapılan hesaplamalarda aşağıdaki değişkenler için tahmini değerler kullanılmıştır:

- DDY yük taşımacılığı;
- toplam ithalat
- inşaat ruhsatnamelerine göre sınai inşaat alanı;
- mevduat bankaları kredileri (reel);

Aşağıdaki değişkenler için Temmuz sonu kesinleşmiş değerleri alınmıştır:

- konsolide bütçe harcamaları (reel);
- sanayi üretim endeksi;
- yeni kurulan şirket sayısı;
- enterkonnekte sistem ani puant değeri;
- M1 para arzı (reel);
- M2 para arzı (reel);
- TCMB iç krediler (reel);
- İMKB borsa endeksi (reel);
- şirketlerce artırılan sermaye miktarı (reel)

TÜSİAD ÖGE ve EDE serilerinin yorumlanması

TÜSİAD tarafından hazırlanan Ekonomik Durum ve Öncü göstergeler endeksleri aşağıdaki serilerden oluşmaktadır:

Ekonomik Durum Endeksi (EDE):

- sanayi üretim endeksi;
- DDY yük taşımacılığı;
- toplam ithalat
- yeni kurulan şirket sayısı;

- enterkonnekte sistem ani puant değeri;

Öncü Göstergeler Endeksi (ÖGE):

- M1 para arzı (reel);
- M2 para arzı (reel);
- TCMB iç krediler (reel);
- mevduat bankaları kredileri (reel);
- konsolide bütçe harcamaları (reel);
- inşaat ruhsatnamelerine göre sınai inşaat alanı;
- İMKB borsa endeksi (reel);
- şirketlerce artırılan sermaye miktarı (reel)

TÜSİAD, revize edilmiş ÖGE ve EDE serilerini, Mayıs ayından itibaren bir önceki ayın değerlerini yansıtaben biçimde her ayın son işgünü açıklamaktadır. Böylece, EDE ile geçtiğimiz ayda içinde bulunduğumuz ekonomik durum hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olurken, ÖGE önümüzdeki dönemde ekonomide daralma ya da genişleme sinyali beklentilerini vermektedir. Verilerin teminindeki olağan gecikmelerden dolayı son ay değişkenlerinden geçici nitelikte olanlar izleyen aylarda güncelleştirilmektedir.

Seriler filtrelenmiş ÖGE ve EDE serilerinden oluşturulan grafikler yardımıyla daha rahat takip edilebilmektedir. Filtrelenmiş ÖGE ve EDE endekslerinin grafiklerinde artan negatif değerler daralma, artan pozitif değerler ise genişleme işareti olarak yorumlanmalı, serilerin mutlak büyüklüğünün değil yalnız işaretinin (pozitif ya da negatif) ve yönünün (artmakta ya da azalmakta olmasının) önemli olduğu göz önünde tutulmalıdır. Endekslerin son aylarının geçici nitelikte olduğu ve birbirini izlemeyen pozitif ya da negatif değerlerin herhangi bir yönelime işaret etmediği göz önüne alınmalıdır. Bu nedenle, ÖGE'nin genişleme ya da daralma sinyali verdiğini güvenle söyleyebilmek için pozitif ya da negatif değerlerin birkaç dönem üstüste gözlemlenmesi gerekmektedir.

TÜSİAD tarafından hazırlanan grafikler aşağıdaki kıstaslar uygulanarak yorumlanabilir: Filtrelenmiş ÖGE serisinin giderek daha büyük pozitif değerler alması ekonomide genişlemeyi, giderek daha büyük negatif işaretli değerler alması ise daralmayı göstermektedir. Benzeri biçimde, giderek daha küçük pozitif değerler alması yavaşlama, giderek daha küçük negatif işaretli değerler alması ise resesyondan çıkış işareti olarak yorumlanmalıdır.

Para ve dövizde istikrar

=

Hazinenin faiz politikası

32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve Türk lirasının konvertibiliteye geçişini izleyen dönemde uygulanan para ve maliye politikalarının hedeflenen sonuçlara ulaşması, ekonominin dışa açılışının artmasıyla birlikte zorlaşmıştır. İktisadi politikaların sağlıklı bir zemin üzerinde sürdürülebilmesi için mali sistemin dışa açılması ile yerli ve yabancı aktifler arasında ikame olanaklarındaki artışın dikkate alınması gerekmektedir.

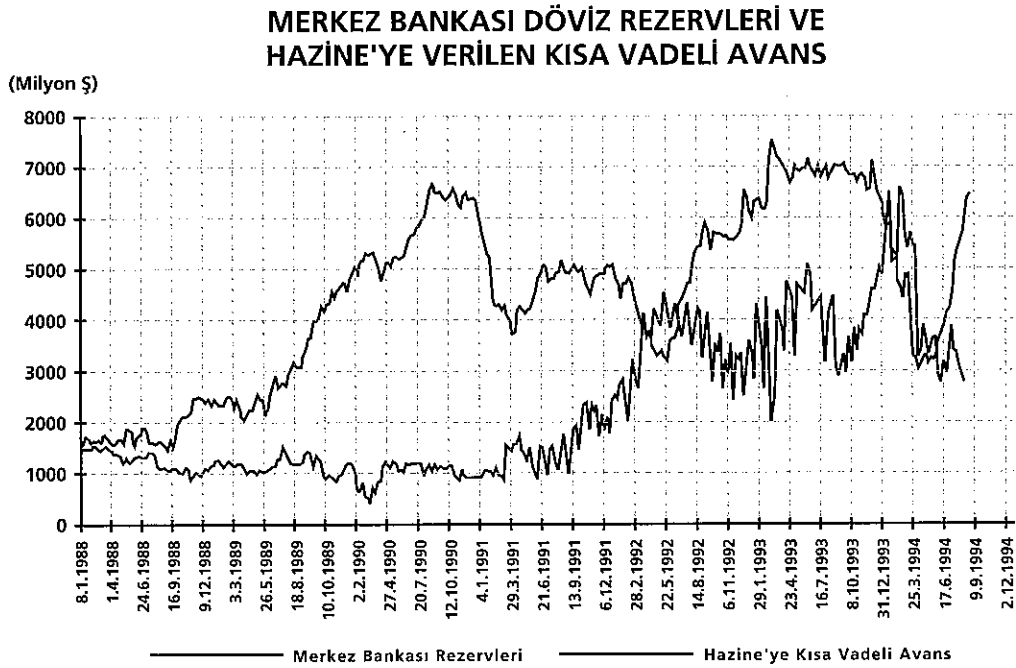
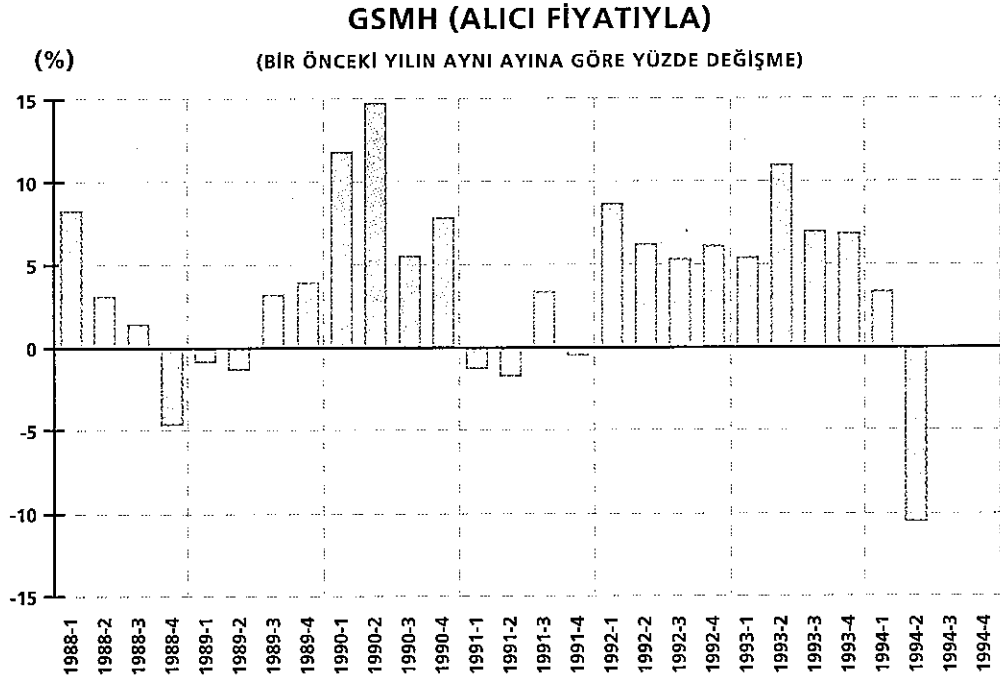
Ekonomik faaliyetin genişleme ve daralma dönemlerinde cari işlemler dengesinin finansman şekline bağlı olarak döviz rezervleri artmakta veya azalmaktadır. Ancak kısa vadede aktiflerin fiyat ve miktarlarındaki değişiklikler sonucunda Türk lirası ve döviz türleri arasında hızlı kaymalar söz konusu olabilmektedir. Piyasadaki Türk lirası ve döviz miktarını en fazla etkileyen iki büyüklük, Merkez Bankası bilanço aktifleri arasında yer alan Hazine'ye kısa vadeli avans ve döviz rezervleridir. Kısa vadeli, avansta aşırı bir artış hızla piyasaya döviz talebi olarak dönmekte ve rezervlerin azalmasına ve/veya döviz fiyatının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bankalararası piyasadaki faiz ve döviz kuru arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda kısa vadeli avans ve döviz rezervleri arasında da ters bir ilişkiye işaret etmektedir.

1988-1993 döneminde Türkiye ekonomisi 3 yıl yavaş büyüme, 3 yıl hızlı büyüme dönemi yaşamıştır. (Grafik 1). Özellikle 1988-1989 durgunluk döneminden başlayarak 1990 yılı sonuna kadar Merkez

Bankası döviz rezervleri 2 milyar dolar düzeyinden 6.5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. 1991 yılı ortalarından itibaren kısa vadeli avans kaleminde hem daha keskin değişimler, hem de bir artış trendi başlamıştır. (Grafik 2) Bu tarihten sonra kısa vadeli avans ve döviz rezervleri arasındaki ters ilişki de açıkça işlemeye başlamıştır. Her iki kalem arasında ikame ilişkisinin daha iyi sergilenmesi açısından Grafik 2'de kısa vadeli avans, döviz rezervleri gibi, ABD doları cinsinden ifade edilmiştir. 1991 yılından 1992 yılı ortalarına kadar kısa vadeli avans 1.5 milyar dolardan 4 milyar dolara çıkmış, (2.5 milyar dolar artış) döviz rezervleri ise 5.5 milyar dolardan 3 milyar dolara inmiştir. (2.5 milyar dolar azalış) 1992 yılı ortalarından 1993 yılı sonuna kadar kısa vadeli avanstaki gerileme ve ek sermaye girişlerinin de etkisiyle, döviz rezervleri 7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam risk payıyla, 3 aylık ithalata eşit olup, uluslararası standardı yansıtmaktadır.

1994 yılının ilk üç ayında, 1993 yılı son üç ayında ki Türk lirası patlamasının sonucunda önemli bir rezerv kaybı olmuştur. 5 Nisan 1994 kararlarıyla kısa vadeli avanstaki duraklama (Nisan ayında kısa vadeli avanstaki gerileme devalüasyonu yansıtmaktadır) döviz rezervlerinde yeniden artış sağlamıştır.

Bu gelişmeler, Hazine'nin iç borçlanması ve bu borçlanmada izlediği faiz politikasının, para ve döviz piyasalarındaki istikrarın temel belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Seçim rüşveti ve Sisyphos'un kayası

Halis Komili

Sisyphos, tanrıların ona verdiği cezayı hak etmiş miydi bilemiyoruz, ama Türkiye toplumu bu cezayı hak etmedi.

Bilinen hikayedir, Sisyphos tanrılar tarafından, cehennemde, iri bir kayayı dik bir dağın tepesine çıkarma cezasına çarptırılır. Kaya o kadar iri, yamaç öylesine çetindir ki, her seferinde, daha zirveye ulaşmadan kaya geriye yuvarlanır. Sisyphos da, sil baştan, aynı kayayı yamaçtan yukarı itmeye başlar. Yunan mitolojisinde, Sisyphos'a verilen bu cezanın nedeniyle ilgili değişik yorumlara rastlanır. Bunlardan biri, son derece akıllı biri olan Sisyphos'un, efsanevi krallığı Korinthos'ta ebedi barış ve huzuru sağlamış olmasıdır. O kadar ki, Sisyphos, Thanatos'u yani "ölümü" dahi zincire vurmuştur. Tanrılar belki de, kendi kurdukları ve ebedi olmasını istedikleri düzeni bozmaya yeltendiği için Sisyphos'u böyle bir cezaya çarptırmışlardır.

Efsanenin, günümüze kadar katettiği geniş zaman dilimi içinde, Yunan mitolojisinin tanrılarıyla efsanevi kralın ilişkisi ikinci plana düştü. Ama Sisyphos adı, son derece güç olan ve biraz da saçma bir biçimde kendini tekrarlayan bir eylemi anlatmak için kullanılan bir simge olarak kaldı. Bu efsanenin bizim öykümüzle benzerliği de Sisyphos'un eylemi ile sınırlı. Bu öyküde ne tanrılar ne de kral var. Ama yöneticilerinin dar görüşlülüğü ve iktidar hırsı yüzünden sık sık geri yuvarlanan Sisyphos'un kayası, zirveye taşımaya çalışan 60 milyon insan var.

Bize verilen "ceza", hükümetlerin durmadan seçim ekonomisi uygulayarak bozdukları ekonomik dengeleri düzeltmek için, bitmez tükenmez bir fedakarlıklar silsilesine katılanmanın çok ötesindedir. Türkiye'nin 60 milyon insanı, ömür boyu "Azgelişmiş Ülke Vatandaşı" olarak yaşamaya mahkum edilmektedir.

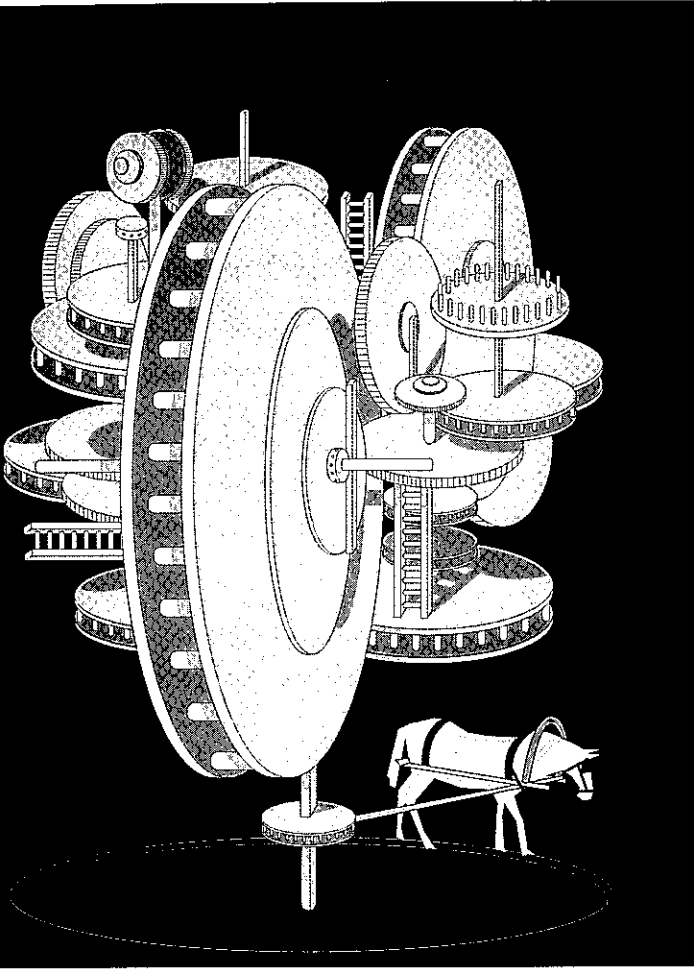
Bu yargımızı ağır bulanlara, bunca tecrübe edinmiş olmamıza ve ağır bir kriz döneminin ortasında bulunmamıza rağmen, Türkiye'de yeniden sorumsuzca "seçim rüşveti" emarelerini gördüğümüzü belirtmek isteriz.

Şu gerçeği hepimiz bir kez daha yaşıyoruz: Bu ülkeyi yönetenlerin görüş mesafesi, bir sonraki seçimlerin ötesine geçemiyor. Politikacılar, ekonomiyi uzun dönemde ve sağlıklı biçimde büyütecek istikrarlı politikalar yerine, çeşitli kesimlere devlet eliyle gelir transferine dayalı, oy sandığına dönük ekonomi politikaları, KİT zamlarının ertelenmesi, teşvik ve vergi uygulamaları, destekleme alımları, seçim bölgelerine dönük çeşitli harcamalar gibi uygulamalarla iktidarlarının sürekliliğini sağlamaya çalışıyorlar. Diğer bir deyişle, toplumun bazı kesimlerine açıkça "rüşvet" dağıtıyorlar.

Seçim rüşvetinin bedeli enflasyon vergisi

Ülkede gelir dağılımının bozuk olması "seçim rüşveti" mekanizmasının pürüzsüz olarak işlemesine olanak sağlıyor. Oysa, oya tahvil etmek üzere dağıtılan kamu kaynakları, dar gelirli kesimleri hedeflemiş olsa ve bu hedeflere gerçekten ulaşsa bile, onlara yar olmuyor. Çünkü, bu "seçim rüşveti"nin yol açtığı büyük kamu açıkları ve bu açıkların yarattığı yüksek enflasyon, dağıtılan parayı dar gelirlinin cebinden hızla ve misliyle çekip alıyor.

Kısacası "seçim rüşveti" alanlar, kamu açıklarından kaynaklanan "Enflasyon vergisi" ile bu parayı yeniden kaybediyorlar. Ama bu öyle adaletsiz bir vergi ki, az kazanan dan da çok kazanan dan da aynı miktarda talep ettiği için, dar ve sabit gelirlileri daha fazla eziyor. Gelir dağılımı bir kez daha bozuluyor. Gelir dağılımındaki artan bozulma,

**Bize verilen ceza
ekonomik dengeleri düzeltmek
için bitmez tükenmez bir
fedakarlıklar silsilesine
katlanmanın çok ötesindedir.
Türkiye'nin 60 milyon insanı
ömür boyu az gelişmiş ülke
vatandaşı olarak yaşamaya
mahkum edilmektedir.**

sosyal sarsıntılara zemin hazırlıyor, demokrasiyi tehdit ediyor. Gelir dağılımının bir türlü düzelememesi, yeni seçim rüşvetleri için zemini yumuşatıyor ve bu böyle sürüp gidiyor.

Bu kendi kaynağını kendi yaratan ve sürekli kendini tekrar edebilen bir sistem de değil. Bu düzeni sürdürebilmek için, dışarıdan ek kaynak temin etmek gerekiyor. Ekonominin iç dengelerinin bozulmasının yanı sıra, dış dengeler de alt üst ediliyor ve ülke iflasa sürükleniyor.

İşte Türkiye'de sözde "sosyal" gerekçelerle, KİT'lerdeki çarpık yapının sürmesini, destekleme alımlarındaki israfın devam etmesini, vergi ve teşviklerin bugünkü düzeninin korunmasını açık ya da gizli biçimde savunanlar, gelir dağılımı ile iç ve dış dengeleri sürekli biçimde bozan böylesine bir ekonomik düzeni savunuyorlar. Devleti büyüttükçe büyütüyorlar ve sonra da büyüyen devletin rantını kendi aralarında bölüşüyorlar.

Bu süreçte, orta ve uzun vadeli, istikrara dönük programların uygulanması, kısa dönemli iktidar hesaplarıyla bağdaşmadığı için, böyle bir program açıklansa bile, bunun sadece küçük ve statükoyu muhafaza edecek bir kısmı uygulanıyor. Ancak, yapısal bozuklukları giderecek ana operasyonların yapılmadığı görülüyor.

Sonuç olarak, bir kriz ötekini izliyor. Enflasyonda geçici bir iyileşme sağlansa bile, yeniden yükseliş başlıyor. Tüm makro dengeler bir öncekinden daha kötü bir biçimde bozuluyor. Gelir dağılımı kötüye gidiyor. Ve Türkiye her geçen gün, kronik enflasyonu bir yaşam biçimi haline getirmiş, gelir katmanları arasındaki uçurumları sürekli büyüyen, dış borç batağına saplanmış Latin Amerika ülkelerine benziyor.

Bazılarına pek tatlı gelen bu kısır döngüyü muhafaza ederek, fiyat istikrarına sahip, gelir katmanları arasında uçurumlar olmayan gelişmiş ülkelerle aramızdaki mesafenin sürekli açılmasına neden oluyoruz. Bu ülkelerin, zaman zaman beliren ekonomik sorunları fazla zorlanmadan aşmalarında en büyük etken olan sosyal ve politik uzlaşma ortamını tesis etmek de bizim için gitgide bir hayal haline geliyor.

Gücümüz tükenmeden, Sisypheos'un ikide bir aşağı yuvarlanan kayası, birkaçımızı daha ezmeden bu döngü bir yerden kırılmak zorunda.

YAZ BİTERKEN DÜNYA ISINIYOR

Soli Özel

Asya: Takdir-i İlahi sayesinde dünya son birkaç ayın gündeminin en çok gerginlik ve savaş korkusu yaratan sorunundan kurtulur gibi oldu. Tüm dünyaya kafa tutarak nükleer silah geliştirmeye teşebbüs eden Kuzey Kore'nin yaşlı diktatörü Kim II Sung'un bir kalp krizi sonucu ölmesiyle bu ülke ile ABD arasındaki ilişkiler yumuşama eğilimine girdi ve savaş bulutları dağılıverdi. Ağustos ayı içinde Cenevre'de yapılan müzakerelerden sonra ABD, Kuzey Kore ile diplomatik ilişki kurma eğilimini ortaya koyarken, Kuzey'in enerji ihtiyacının karşılanması için nükleer silah yapımında kullanılan plütonyumunu üretmeyen ileri teknoloji bir reaktörün yapımı için bu ülkeye Güney Kore'den 2 milyar dolar verilmesi kararlaştırıldı. Kuzey Kore'nin bugüne kadar ürettiği iddia edilen nükleer silah yapımında kullanılabilir plütonyuma ne olacağı sorusunun yanıtı ise muğlak bırakıldı. Ancak tüm bu gelişmelerden Kuzey Kore'nin de son Stalinist olan yaşlı liderinin ölümünden sonra dünya ekonomisi ile daha yakın ilişkiler içine girmek istediği sonucu ortaya çıkıyor.

Japonya'daki siyasi kriz bir türlü bitmek bilmezken ülkeye başbakan da dayanmıyor. Son gelişmelerle ülkede ilk kez bir sosyalist başbakanlığa geldi. Yeni seçim bölgelerini belirleyen kanun çıkarıldıktan sonra sonbaharda seçimlere gidilmesi ve krizden seçmenin yardımıyla çıkarılması umuluyor. Eski başbakanlar Kaifu, Hosokawa ve Hawa ise aralarında yeni bir parti kurma konusunda ilke anlaşmasına vardılar. Japonya'nın ikinci dünya savaşı sonunda Ruslar'a kaybettiği Kuril adaları yakınlarında avlanan balıkçılara Ruslarca ateş açılması iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırıyor. Tüm bu çalkantılara rağmen

Japon Yen'i ABD doları karşısında rekor düzeylere çıkarken, gene aynı ülke ile olan ticaret fazlası da rekor düzeylere vurdu. Amerikalılar, Japonlar'a karşı bir ticaret savaşı başlatabilecekleri tehdidini savurdular.

İslam adına siyaset yaptığını iddia etmenin bir ülkeyi idare etmek için gerekli uzlaşmanın zeminini yaratmaya yetmediği Afganistan'daki durumun kötüleşmesiyle biraz daha ortaya çıkıyor. Ocak ayından beri yoğunlaşarak artan çatışmalarda binlerce milis ve sivil ölümler Sovyet işgali sırasında bile hiç zarar görmeyen ve çatışmalardan doğrudan etkilenmeyen başkent Kabil neredeyse tamamen yıkıldı.

İran İslam Cumhuriyeti'nde rejimin dertlerinin artmasıyla birlikte Mollalar arasındaki iktidar savaşı da kızışıyor. Ülkenin kuzeyindeki Kazvin kentinde olaylar başkaldırı niteliğine bürünürken, ekonomik krizin derinleşmesiyle birlikte Başkan Rafsancani'nin daha liberal politikalarına karşı olanlar dini önder Hameney'in arkasında birleşiyorlar. Rejimin daha radikal elemanlarını barındıran bu gurubun özellikle içişleri bakanlığında güçlü kadroları var. Arjantin'in Buenos Aires kentindeki Musevi merkezini bombalayarak yüze yakın kişinin ölümüne sebep olanlarla Londra'da patlayan iki bombanın sorumlularının İranlılar olduğuna inanılıyor. Bu tür hareketlerin teşvik edilmesiyle uluslararası sistemde İran'a karşı daha yumuşak davranılması gerektiğini savunanların sesleri kısılırken, ülkenin yeniden içine kapanma eğilimine girmesi de radikallerin ellerini güçlendiriyor. Bu arada Kuran'ın yeniden yorumlanması gerektiğini savunduğu için İslam düşmanı ilan edilerek Bangladeş'te kızgın gösterilere sebep olan yazar Teslime Nesrin sak-

landığı yerden çıkararak mahkemeye gitti. Kefaletle serbest bırakılan Nesrin daha sonra İsveç'e sığındı.

Japonya'da yapılan 10. AIDS konferansında Asya ülkelerinin sadece milli gelirlerindeki artışın değil AIDS vakalarındaki artışların da dünya ortalamasının üzerinde seyrettiği ortaya çıktı. Bu arada çağın vebasına karşı bir çare bulunması ihtimali halen yok gibi.

Ortadoğu: Beyaz Saray bahçesinde Arafat ile Rabin'in el sıkışmasını sağlayan gizli Oslo görüşmelerinin üzerinden daha bir yıl geçmeden bölgede yaşanan gelişmeler gerçekten umut vericiydi. Washington'da anlaşma imzalandıktan sonra Ürdün Kralı Hüseyin ve İsrail Başbakanı Rabin zaten yirmi yıldır süregelen tanışıklıklarını resmileştirdiler. Kral Hüseyin'in uçağı İsrail hava sahasından geçerek Ürdün'e giderken, iki ülke arasında turistlerin geçmesi için bir sınır kapısı açıldı. Üçüncü ülke pasaportu taşıyanlar burayı kullanarak bir ülkeden diğerine geçebilecekler.

1 Temmuz günü Gazze şeridinde giderek 27 yıl sonra ilk kez Filistin topraklarına ayak basan Yaser Arafat şimdilik bir devlet kurucusu olarak başarılı bir profil sergilemiyor. Otoriter eğilimleri iyice açığa çıkan Arafat kendisine yakın olan ancak beceriksizlikleri cümle alemce bilinen kişileri önemli görevlere getirerek kendi kaderlerine hakim olmayı yıllardan beri öğrenmiş olan işgal altındaki topraklarda yaşanan Filistinliler'i kendisinden uzaklaştırıyor. Yazılan yazıları beğenmediği için Kudüs'te çıkan bir gazeteyi kapattıran ve bir yazarı yasaklayan Arafat, hesaplarda açıklık isteklerine direndiği için Dünya Bankası'ndan ve Filistin'e para vermeyi vaad eden

ülkelerden de kaynak alamıyor. İsrailliler'in de gerek Kudüs'te sürekli yeni toprak istimlakları ve inşaatlarla yarattıkları oldu-bittilerle Arafat'ı zor durumda bıraktıkları gözleniyor. Gazze şeridi sınırında buluşan Arafat ve Rabin Filistinliler'in otonomi süreciyle ilgili görüşmeleri sürdürme isteklerini bir kez daha vurguladılar, ancak zaten çok geciken sürecin ne zaman hızlanacağı bilinmiyor.

ABD dışişleri bakanı Cristopher'in arabuluculuğa zaman ve enerjisini ayırmasıyla İsrail ile Suriye arasındaki pazarlıkta da yavaş da olsa ilerleme kaydediliyor. İsrail Golan tepelerinden tümüyle çekilmeyi kabul eder, Suriyeliler de nihayet İsrail ile normal ilişki kurma noktasına gelirlerse bölgede barış gerçekten kurulacak. O zaman da İran ve Irak'ın tecrit edilmişlikleri daha da vurgulanmış olacak. Bu arada İsrailliler'in gönderdiği mesaj üzerine Suriyeliler Lübnan'ın güneyindeki Hizbullah güçlerini dizginlediler. Sürprizlerle dolu bölgede en büyük sürpriz dünyanın en ünlü ve en uzun süredir aranan teröristi "Çakal" Carlos'un bir müddet yaşadığı Suriye'den ayrılıp Sudan'a gittikten sonra Suriye'nin uyarısı ve Sudan'ın işbirliği sonucu Fransa'ya verilmesi oldu. Bu jestle her iki ülke Batı'nın terörist devlet listesinden çıkarılmak için en ciddi başvurularını yapmış oldular.

1992'nin Ocak ayında tüm Batı dünyasının Fransa'nın peşine takılarak Cezayir'de İslamcı Selamet Cephesi'nin (FIS) olası iktidarının bir darbeye önlenmesine göz yummasının ne denli yanlış olduğu gittikçe daha iyi anlaşılıyor. Cezayir'deki kokuşmuş rejimin önde gelenleri kendilerine çeki düzen vermekten sürekli kaçındıkça FIS'ten hazetmeyen orta sınıfların bile desteğini alamıyorlar. Bu arada son gelişmeler sonucu görece olarak daha ılımlı bir hareket görüntüsüne bürünen FIS'in önderlerinin hapiste olması nedeniyle çığırından çıkan şiddet olaylarında insanlar vahşice öldürülmeye devam ediyorlar. Çocuklarının önünde bir anneyi hunharca öldürecek kadar gözleri dönen İslamcı Ordu Grubu üyelerinin pek çoğu Afgan gazilerinden. Son olarak beş Fransız'ın elçilik alanı içinde öldürülmelerinden sonra Fransa 150 Cezayirli'yi tutukladı ve tavrını daha da sertleştirdi. Her halükarda gözlemciler bugünkü rejimin kışı bile çıkaramayabileceğini belirtiyorlar.

Afrika: Ruandalılar'ın başlarına gelen felaketler bir

Soykırım ve her türlü vahşetten kaçan Ruanda'lılar şimdi de kamplarda salgın hastalıkla boğuşuyorlar.

türlü bitmiyor. Soykırım ve her türlü vahşetten kaçarak komşu ülkelerdeki kamplara sığınan insanlar bu kez de kolera, dizanteri ve diğer bağırsak hastalıkları sonucu telef oluyorlar. Başkent Kigali'yi ele geçirerek iktidara gelen azınlık kabilesi Tutsi ağırlıklı Ruanda Yurtsever Cephesi'nin olası intikam arayışlarından korkan Hutular tüm ısrarlara rağmen ülkelerine geri dönmek istemiyorlar. Geçmiş Hutu iktidarını ve ona bağlı silahlı kuvvetlerin sertlik yanılarını olaylar başladıktan sonra bile desteklemiş olan Fransa'nın Haziran ayında güvenlik amacıyla gönderdiği askerlerini Ağustos sonuna doğru aksine yapılan tüm ısrarlara rağmen güvenlik bölgesinden çekmesiyle Zaire'ye doğru yeni bir göç dalgası yaşanıyor. Bu arada geçtiğimiz aylarda küçük çapta vahşet yaşanan Ruanda'nın komşusu Burundi'de de kıyımlar yeniden başladı. Çok geçmeden bu ülkenin de mezbahaya dönmeceğinden korkuluyor. Bir yüzkarası olarak süregelen Ruanda faciası hiç değilse televizyonlara yansarak biraz ilgi görebildi. Batı'nın uzun süre desteklemiş olduğu Jonas Savimbi'nin seçimleri kaybetmeyi kabullenmediği için yeniden kanlı bir iç savaşı başlattığı Angola gözlerden de uzak olduğu için oradaki şiddet, sefalet ve katliamın boyutlarından dünya haberdar olmuyor.

Afrika'nın en büyük ve zengin ülkelerinden Nijerya'daki gelişmeler de, gözlemciler de 1967'deki iç savaşın tekrarlanabileceği korkusunu uyandırıyor. Geçen sene seçimleri kazandığı halde askerlerce kendisine iktidar verilmeyen güneyli Yoruba kabilesinden Müslüman işadamları Abiola, geçtiğimiz Haziran ayında ülkesine döndü ve başkanlığını ilan etti. Derhal derdest edilerek hapse atılan Abiola'yı desteklemek amacıyla petrol işçileri başta olmak üzere Nijeryalı sendikalar genel greve gitti. Grevdeki sendika önderlerini görevden alan rejime karşı direnişe üniversiteler ve sendika liderlerini göreve iade eden Anayasa mahkemesi de katıldı. Bankaların da grevde olması nedeniyle ciddi bir nakit sıkıntısı hissedilen ülkede sivil düzene dönülebilmesi halinde işlerin tamamen çığırından çıkabileceğine inanılıyor.

Avrupa: "Temiz Eller" operasyonunun akabinde yeni partileri ve isimleri iktidara getiren İtalyanlar daha temizlenecek çok el olduğunu öğrendiler. Ülkenin geçmişindeki yolsuzlukların ortaya çıkmasında ve yolsuzluklara bulaşmış tüm siyasetçilerin yargıya sevk edilmesinde

Aşırı milliyetçi "Büyük Rusyacılar" Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasını bir türlü hazmedemiyorlar.

en önemli rolü oynayan savcıların soruşturma alanlarını başbakan Berlusconi daraltmaya kalkınca çok sert bir kamuoyu tepkisiyle karşılaştı. Daha sonra başbakanın şirketi Fininvest'in de kanunsuz işlere karıştığı ortaya çıktı ve kardeşi Paolo tutuklandı. Bu şekilde oluşan siyasi krize koalisyon ortakları arasındaki tartışmalar da eklenince İtalyan Lireti, Alman Markı karşısında tarihinin en düşük seviyelerine düştü. Bu arada eski başbakanlardan Andreotti de Sicilya'da bir Mafya üyesi olarak yargılanacak.

Alman güvenlik güçleri Rusya'dan nükleer silah üretiminde kullanılabilecek nitelikte plütonyumu piyasada satmak için ülkelere sokan üç kişilik bir grubu yakaladılar. Almanlar'a göre bu nitelikteki plütonyumun Rusya'dan kaçırılabilmesi için Rus gizli servislerinin ve ordusunun mutlaka şebekeye dahil olmaları gerekiyor. Ruslar bu iddiaları kesinlikle reddederken, soğuk savaş sonrasında ekonomik cendere içindeki Rus bilginlerinin terörist gruplara nükleer silah yapma konusunda yardımcı olmaları ihtimali yeniden gündeme geldi.

Rusya nihayet Moldova'dan ve Baltık ülkelerinden tüm askerlerini çekeceğini açıkladı. Bu arada Rusya Federasyonu'na bağlı olan ancak bağımsızlığını da ilan etmiş bulunan Çeçenya ile Rus merkezi devleti arasında da kozların paylaşılacağı günler yaklaşıyor. Ukrayna'da yapılan seçimleri Rusya'ya daha yakın sayılan eski başba-

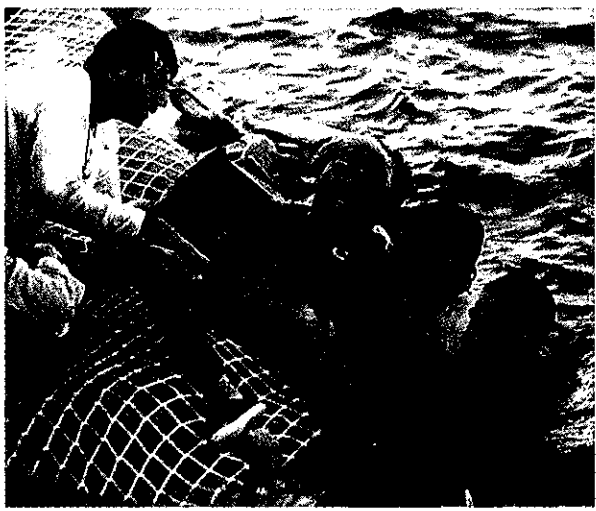
kan Leonid Kuma kazandı. Ülkeyi tam ortasından ikiye bölen seçim sonuçlarından sonra Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkilerin gidişine göre Ukrayna'da ciddi çalkantılar yaşanabileceği bekleniyor. Ukrayna'nın Rusya'dan bağımsız olmasını sindiremeyen 'Büyük Rusya' taraftarları Kuma sayesinde iki ülkenin daha çok yakınlaşacağını umarken Ukrayna milliyetçiliğinin bu tür bir gidişe karşı koyması mümkün.

Bosna-Hersek'te hiç kimsenin istemediği barış planı Bosnalı Sırplar'ın inatçılığı yüzünden uygulanmaya konulamadı. Cüretlerini artırarak BM konvoylarına saldırarak, ateşkesi bozan ve BM depolarından ağır silah çalan Sırplar, NATO kuvvetlerinin bombardımanının ardından çaldıkları silahları geri verdiler. Saraybosna aylar sonra gene ateş hattı olmanın dehşetini yaşarken, tüm felaketlerin baş müsebbibi Sırbistan başkanı Miloseviç, Bosna Sırplarına artık yardım göndermeyeceğini açıkladı. Ancak bu yeni tutumun pek ciddi olmadığı sanılıyor. Bosna Sırplarının referandumu sonucunda barış projesi reddedilince savaşın tekrar kızışması bekleniyor.

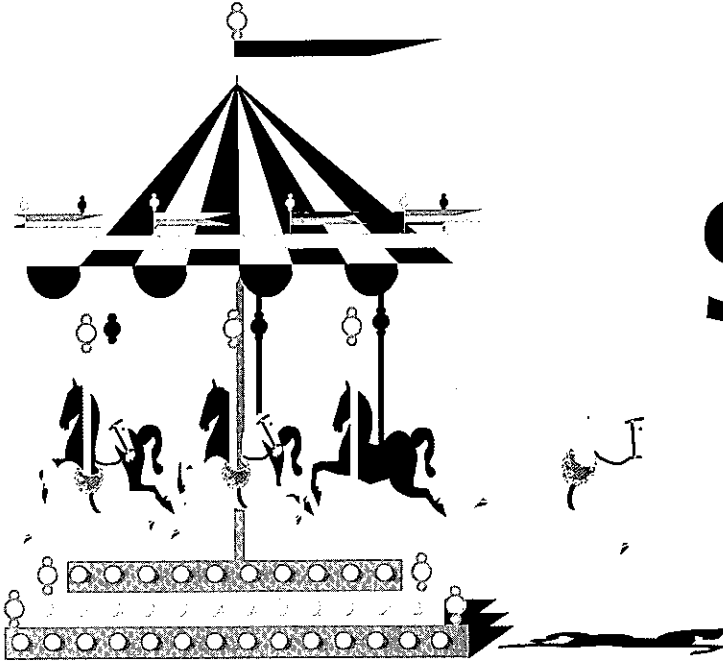
Amerika: ABD'de başkan Clinton'un kişisel ve siyasi dertleri bitmek bilmiyor. Yıllar önce para koydukları Whitewater adlı bir emlak projesindeki usulsüzlükler yüzünden Clinton hakkında açılan soruşturmayı yürüten bağımsız savcının işine bir yargıçlar paneli son verdi ve yerine Clinton'a pek sıcak bakmayan bir başkasını

atadı. Yargıya siyaset karıştığı iddiasıyla Demokratlar ve Cumhuriyetçiler birbirlerine girdiler. Yasama organında ise Clinton'un çok önem verdiği "Suçla Savaş" kanun teklifi mecliste kabul edildi. Yönetimin en iddialı olduğu konu olan sağlık reformu ise Cumhuriyetçiler'in kanun teklifinin müzakere edilmesini sürekli teklif üzerinde söz istiyerek engellemesi sonunda bu sene sonuna kadar buzluğa kaldırıldı. ABD milli gelirinin % 14'üne yakın bir miktara eşit olan sağlık harcamalarının kontrol altına alınması ve bunun ne şekilde yapılacağı ülkedeki pek çok çıkar grubunu yakından ilgilendiriyor. Halkın büyük çoğunluğu evrensel sağlık sigortası istemesine rağmen güçlü lobilerin varlığı kafaları karıştırıyor ve kanuna destek bir türlü umulan düzeye çıkmıyor. Amerikan siyasetinin önümüzdeki dönemde en önemli ögesi olacak olan ahlakçılık ve bunun yol açtığı şiddetin bir örneği Florida'da kürtaç yapan bir doktorun ve yardımcısının öldürülmesinde görüldü. Amerikan Futbolu'nun ilahlarından O.J. Simpson'un eski eşini ve sevgilisini öldürmekten sanık olarak yargılanması tüm Amerika'nın bir numaralı meselesi oldu. Medya'nın sansasyon düşkünlüğünün yanında ülkede pek çok siyahın bu davayı ırkçı bir dava olarak görmeleri ve adalet sistemine güvenmediklerini söylemeleri Amerikan toplumundaki ırka dayalı ayrılıkların derinleştiğine dair bir işaret sayılıyor.

35 yıl sonra Fidel Castro'nun ABD yönetimlerini zor durumda bırakmak için gereken enerjiyi hiç yitirmediği ortaya çıktı. ABD'nin Küba'dan kaçanlara doğrudan oturma izni vermesinden yararlanarak ABD'ye kaçmaya çalışanlara Castro'nun 1980 yılında yaptığı gibi göz yummasıyla binlerce kişi sallarla, kayıklarla Florida'ya kaçmaya başladı. Eyaletin bu göçü karşılayamayacağını bildiren valisinin ısrarları karşısında Clinton, Kübalı mültecilerle ilgili kuralı değiştirdi ve kaçanları geri göndereceğini, bunların ABD'nin Küba'daki Guantanamo askeri üssünde barındırılacaklarını ve Küba'ya para gönderilmesini sınırlayarak halkı zor durumda bırakacağını bildirdi. Hesaba göre canı burnuna gelen halk da Castro'ya karşı ayaklanacak. Güçlü bir Küba cemaatinin siyasi ağırlığa sahip olduğu ABD'de önümüzdeki Kasım seçimlerinde bu yeni siyasetin olumlu mu, olumsuz mu etki edeceği şimdilik kestirilemiyor.

Küba'dan Amerika'ya göç bir çılgınlık halinde devam ediyor. Küba'da da, Amerika'da da Büyük Göç'e tepki farklı nedenlerle had safhada!

Sınırsız dünya

Çağlar Keyder

Dünya kapitalizminin aşağı yukarı beşyüzyıllık bir tarihi var. Kapitalizmi en iyi anlayan klasik iktisatçıların ve de özellikle Marx'ın tesbit ettiği gibi sistemin dinamiğini her zaman sermaye birikim süreci oluşturmuş. Önünde duran her engeli aşan, daha çok ve hızlı birikim için bütün kısıtları yıkan bir süreç... Sermayenin bu dinamizmine, Schumpeter'in deyişiyle bu "yaratıcı yıkıcılığına", saygı duymamak imkansız. İşte bu yıkıcılık sayesinde maddi hayatın bütün ilerlemesi, teknolojinin harikaları mümkün olmuş. Fakat, bu sürecin bir de toplumsal maliyeti var. Diğer doğal kaynaklara nazaran insanları dönüştürmek daha zor. İnsanlar toplum içinde alıştıkları ilişkiler çerçevesinde yaşıyorlar ve genelde de bu ilişkilerin belirli bir süreklilik taşımasını arzuluyorlar. Bu nedenle de kapitalist gelişmenin getirdiği (Marx'ın kelimeleriyle) "bütün toplumsal koşulların kesintisiz çalkantısı, sürekli belirsizlik ve hareket", bütün "atalardan gelen fikir ve düşüncelerin bir kenara süpürülmesi; yeni oluşların daha kemikleşmeden eskimesi", her "kavlaşmanın toza dönüşmesi, her kutsalın bayağılaşması" kolay hazmedilir şeyler değil. Sermayenin getirdiği dönüşümün bu yıkıcılığı tesbit ettikten sonra insanların bu sürece nasıl uyum gösterebileceğine ilişkin iki temel seçenek kalıyor. Ya Marx ve diğer aydınlanma düşüncesinin varisleri ile beraber bireylerin de "modern"leşebileceğini savunacaksınız, toplumsal yapıların ne kadar kısıtlayıcı olabileceğini vurgulayıp kişilerin özerkleşip özgürleşmesinin tercih edilmesi gerektiğini söyleyeceksiniz, ya da kötümser şıkkı seçerek bu denli zor koşullara alışmanın imkansızlığını ve bu nedenle de koruyucu ve cemaat bağlarını güçlendirici mekanizmalara olan gereksinimi vurgulayacaksınız.

Kapitalist gelişme sürecine baktığımız zaman tarihsel

dinamiğin tek kaynağının sermaye birikimi olmadığını görüyoruz. Neredeyse beş yüz yıldır bu tarih bir 'ikili sarmal' gibi ilerlemiş. Bazen siyasi güçler, devlet kurucu elitler öne çıkmışlar, sermayenin kendi ivmesini dizginlemiş, şekillendirmişler; bazen de birikim süreci başatlık kazanabilmiş, devleti elinde tutanlar özerkliklerinden taviz vermişler ve sermayenin güdümünde hareket etmeye mecbur kalmışlar. Yukarıda sözünü ettiğim tahripkar dinamik hatırlanırsa devlet elitlerinin doğal mütteliklerinin sermayenin gelişmesinden zarar gören ve bu başdöndürücü değişime ayak uyduramayan gruplar olacağı anlaşılır. Yani devlet elitleri, doğal olarak, aydınlanmacı insan modeline ve siyasi ve iktisadi liberalizme karşıdurlar; onların asıl ideolojisi her zaman devletçiliktir. Fakat şurası da bir gerçek ki kapitalizmin dünya üzerinde yayılması ile beraber hiçbir devlet sermayeyi tamamen dışlayamamış, yani kendi hükmettiği toplumu kapitalist gelişmenin dışında tutmaya yeterli güce sahip olmamış. Dolayısıyla devletlerin yapmaya çalıştıkları, kapitalist gelişmenin etkisini bir dereceye kadar dizginlemek, bir müddet dışarda tutmak, yumuşatmak, belirli şekillerde yapılaştırmak çerçevesinde kalmış. Sermayenin kullandığı teknolojik temele ve o aşamadaki gelişme olanaklarına bağlı olarak da bu çabada az veya çok başarılı olmuşlar. Bu yüzden içinde bulunduğumuz konjonktürü teşhis ederken bu iki boyutu, yani devleti ve sermayenin gelişme aşamasını irdelemek gerekiyor.

1945 sonrası ortaya çıkan dengeler 30 sene kadar sürdü ve 1970'lerin sonunda hitama erdi. 1930'lar krizini takip eden bu dönemin özelliği kapitalizmin denetsiz işleyişine karşı büyük bir şüphe beslenmesiydi. Yani, devlet-sermaye,

veya siyaset-piyasa dengelerinde sermayenin veya piyasanın kendi başına buyruk bırakılma şansı pek azdı. 1945 sonrası devletler pek çok işlev üstlendiler. Kapitalizmin işleyişini denetlediler, hatta yönettiler. Zarar gören kesimleri gözetmeye çalıştılar, işsizliğe ve bozuk gelir dağılımına karşı mücadele ettiler. Devletin bu tür bir müdahaleciliğini mümkün kılan, sermaye birikiminin de öncelikle ulusal sınırlar içinde cereyan etmesiydi. Dolayısıyla siyasi kararların, alınan politika tedbirlerinin kapitalistler üzerindeki etkisi yüksekti. Öncelikle ulusal olan bir kapitalizm devleti kontrol eden grupları dinlemek mecburiyetindeydi. 1945-1975 döneminde siyaset-piyasa ikileminin siyaset kanadının ağır bastığını söylemek yanlış olmaz.

Devlet kurucu ideoloji: Milliyetçilik!

Bu genel çerçeve içinde az gelişmiş ülkelerin durumu daha da belirgin bir manzara arz ediyordu. Bir yandan iktisadi gelişmenin planlanabileceği ve bir an önce başarılmasının mümkün olduğu duygusu bir yandan da bütün sürecin aynı zamanda ulusun inşası ile örtüşmesi devletçilik boyutunun büyümesine yol açmıştı. Az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik öncelikle bir devlet kurma ideolojisi olmuştu. Devleti kuranlar 19. yüzyılda kapitalizmin bu yörelere getirdiği tahripkar dinamiği önleyebileceklerini,

hasarı tamir edebileceklerini düşünmüşlerdi. Bu açıdan bakıldığında milliyetçiler fertlerin modernleşmeleri konusunda kötümserdiler.

➤ Milliyetçilik ideolojisi nüfusu müşterek bir ülkü peşinde bütünleşen, çıkarları ortak, inançları türdeş bir cemaat olarak görmek istiyordu. Bunu da ancak kapitalist gelişmeyi siyasetin boyunduruğuna alarak yapabileceğine inanmıştı. Aksi takdirde sermayenin başına buyruk işleyişi hem insanların ayrışma ve kutuplaşmasına yol açacak hem de dünyayı sürekli dönüştürmesiyle milliyetçilik ideolojisinin kutsal gördüğü ilişkileri ve kültürü, inançları, otantik ve saf olduğu savunulan gelenekleri toza çevirecekti. 1945 sonrası dönem gelişen ülke ulusçularına ekonomiyi yönetmek için devleti alabildiğine kullanma iznini verdi. İktisadi gelişme hedefleri de işin içine girince ekonomide devletçilik kural oldu; sermaye birikimini ulusal boyutlarda gerçekleştirmek hülyası da elde edilebilir gibi gözüktü.

Fakat bir yandan teknolojik gelişme ve beraberinde getirdiği iletişim devrimi, bir yandan da sermayenin doğal büyüme ve yoğunlaşma eğilimi şirketlerin ülke dışına taşıma hızını artırdı. Önceleri zengin ülkelerin şirketleri diğer

zengin ülkelerde yatırım yapıyorlardı, gelişen ülkelerin alt-yapı ve işgücü durumları düzelince yatırımlar oraya da kaymaya başladı. Ulusal kalkınmacı dönemde gelişen ülkelere giden yabancı yatırımlar daha çok iç pazara yönelikken sonraları dünya pazarının bütününü de hedeflemeye başladı. Bu dönüşümlerin neticesinde dünyadaki tüm büyük şirketler 'çok uluslu' oldular; bu nedenle de kendi devletlerinin denetiminden kaçınma imkanı elde ettiler. Böylece devletlerin kendilerini ekonomiyi yönetebiliyor diye tanımlamasına artık imkan kalmadı. Devletlerin elinden devletçilik yapma imkanı alınmış oldu. 1945-1975 döneminde gerek gelişmiş gerekse gelişen ülkelerde sistemin meşruiyeti büyük çapta devletten geçmeye başlamıştı. Kapitalizmin yeni işleyiş şekli ile beraber sistemi farklı bir temele oturtmak gereği doğdu. Artık refah devletçiliği veya ulusal kalkınmacı devletçilik yerine sermayenin kendi has liberalizmi ön plana çıkarıldı.

Bu dönüşümü biraz farklı bir perspektifle şöyle açıklayabiliriz: Kapitalizm, doğuşundan itibaren en çok kâr peşinde pek sınır tanımadan faaliyetini sürdürmüştür. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz siyasi dinamikler nedeniyle dönem dönem devlet politikaları karşısında taviz vermeye zorlanmış, bazen de devlet politikalarını kullanarak başka sermayelerle rekabetini sürdürmeyi tercih etmiştir. Yine de esas dinamik, dünyada yapay siyasi sınırları tanımamak yönünde olmuştur. 19. yüzyılın büyük kısmında İngiliz hegemonyası iktisadi liberalizmi savunmuş, İngiltere'nin siyasi ve askeri gücünü bütün dünyayı ticarete açmak üzere kullanmıştı. Ama 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ulus-devletlerin dinamiği güç kazandı ve 19. yüzyıl liberalizmi tersine döndürülmeye başlandı. İşte 1970'lerde başlayan süreç 1914 öncesine bir geri dönüş olarak görülebilir ama iktisadi hareketlerin boyut ve niteliğinde

önemli bir fark var. Teknolojik gelişmeler artık sermayenin bütün dünyada, istediği yerde üretim yapabilmesine imkan tanıyor. Globalleşme olarak adlandırılan olgunun yeniliği de burada. Önceki dönemlerin kapitalizmi bütün dünyayı tek bir mantık etrafında bütünleştiriyordu, fakat bu bütünleştirmenin hakim mekanizması ticaret ve borçlanmaydı; şimdi ise aynı mantık işgücünü de kapsadığından mekanizma artık üretimin kendisi oldu.

Aynı mantık şunu da getiriyor: Eğer bütün kapitalistler sermayenin globalleşmesinden etkileniyorlarsa, üretim açısından hiçbir ülkenin ayrıcalıklı bir konumu olmayacaktır. Tabii ki

belirli altyapı koşullarının varlığı, işgücü kalitesi ve ücretler, pazara yakınlık gibi salt iktisadi faktörler muhasebeye sokulacak ve üretim yeri seçimini etkileyecektir, ama bunlar iktisadi etkenlerdir. Yoksa bir Türk sanayicinin ille Türkiye'de yatırım yapmasını gerektiren akıldışı nedenler veya siyasi otoriteye boyun eğmekten geçen bir hareket tarzı değil. Nitekim, Amerika ve Avrupa'daki kapitalistlerin kendi ülkelerinde yatırım yapmak gibi bir sorunları olmadığını açıkça görmek mümkün. Devletlerin fon akımlarını kontrol etmekteki aczi ortadayken, gelişen ülke kapitalistlerinin de giderek kendi devletlerinin güdümünden sıyrılıp yatırım kararlarını global düzeyde ve salt iktisadi koşullar çerçevesinde alacaklarını söylemek herhalde yanlış bir öngörü olmaz.

Bu anlatılandan şöyle bir sonuç çıkıyor: Özellikle büyük boyutta karar alabilen şirketler bu denli bir hareket kabiliyetine sahiplerse herhangi bir ülkede yatırım ve üretim yapılmasını, dolayısıyla da istihdam yaratılmasını belirleyecek politikalar, eski dönemde alıştığımız iktisadi yönetim politikalarından farklı olacak. Bu yeni tür politikaların amacının globalleşmiş sermayeyi cezbetmek olması gerekiyor. Her an istediği yere gidebilen ve her istediği yerde yatırım/üretim yapabilen sermaye ancak kendisine cazip koşullar hazırlayabilen seçenekleri ciddiye alacaktır. İşte bu yüzden eski dönemden kalmış kalkınmacı devletler bir kriz içindeler. Eski meşruiyetlerini devam ettirmek için önceki dönemdeki politikalarını sürdürmeye çalışırken yeni döneme uygun koşulları yaratmakta geç kalıyorlar veya, daha kötüsü, devleti elinde tutan kadrolar kendi çıkarları açısından eski politikalardan vazgeçemiyor, bu yüzden de yeni dünyaya uyum sağlamak yolunda fırsatlar kaybediliyor. O zaman da yerel dengelerin belirlediği, kapsamı dar ve de dünyadaki egemen ivmeyi yakalayamayan faaliyetlere mahkum olunuyor.

Aslında durum anlatılandan daha da vahim, çünkü 1970'lerin sonundan beri sermayenin içinde bulunduğu siyasi sınırları terketmesi dünya çapında rekabeti iyice keskinleştirdi. Bu nedenle de, her kriz döneminde olduğu gibi çok hızlı bir teknolojik yenilenme dönemine girildi. Maliyeti düşürürken emeği sermaye ile ikame etme trendi de hızlandı. Bu iki gelişme, yani teknolojik dönüşüm nedeniyle istihdamın azalması ile üretimin global düzeyde dağıtılması, özellikle gelişmiş ülkelerde süreklilik kazanan bir işsizlik olgusuna yol açmış gibi gözüküyor. Gelişen ülkeler için ise aynı işsizlik olgusu keskinleşen bir ülke-rarası rekabeti getiriyor. Potansiyel olarak gelişen

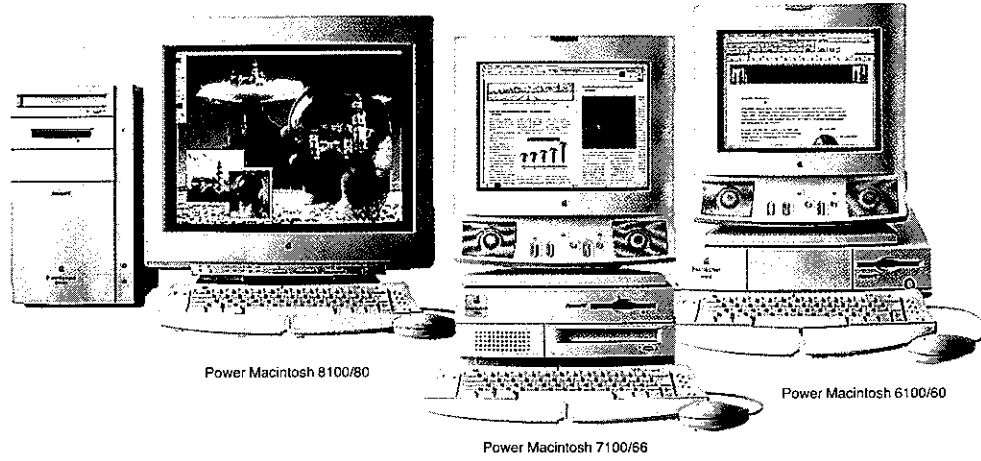
ülkelerin büyük bir kısmında benzer üretim faaliyetlerinde bulmak mümkün. Yani aynı yatırım için çok sayıda yer ve işçi rekabet içinde, fakat bütün potansiyel işgücüne sermayenin gereksinimi yok. Dünyada iş bulmak isteyen insanların sadece bir kısmı ile gayet sağlıklı bir birikim sürecini sürdürmeye imkan var. Zaten son yıllarda artık alıştığımız istatistikler ekonomik büyümenin işsizlikle beraber devam ettiğini ilan ediyorlar. Gerek üretimde gerek de tüketimde globalleşen sistem dünya nüfusunun bir kısmı ile devam edebilir gibi gözüküyor. Bunun doğuracağı sonuç ise dünyanın bir dizi coğrafi yöresinin ve nüfusunun globalleşmiş sermaye olgusunun dışında kalmaya mahkum olması.

Vasıflı eleman gereksinimi

Bu çerçevedeki en önemli soru içerdelik-dışardalık olgusunun nasıl tayin edileceği. Aslında üretim her yerde yapılabilir, ama üretimin örgütlenmesi, yönetimi, kontrolü, tasarımı, finanse edilmesi, bütçelenmesi, pazarlanması, vs. vasıflı ve eğitilmiş eleman gerektiriyor. Global sermaye bu tür işgücünün bulunduğu yerlerde odaklanıyor, buraları kurduğu ağınlama noktaları olarak kullanıyor. Bu tür bir işgücünün her yerde bulunmadığını biliyoruz; hatta her ülkede de yok. Yukarıda işgücü gereksinimi ile ilgili söylediğimiz hatırlanırsa, bu tür bir vasıflı grubun bulunması o ülkede veya o şehirdeki tüm nüfusun global sermaye çerçevesinde istihdam edilebileceği anlamına da gelmiyor. Fakat yakınlarda bir yerde örgütlenme, kontrol, yönetim türü fonksiyonları üstlenebilecek bir işgücü yoksa global sermayenin yürüngesinde istihdam olanağı bulmanın hiç imkanı olmadığı ortaya çıkıyor. Demek ki dünyadaki insanların bir kısmı sözünü ettiğimiz üniter sermaye dinamiğine iştirak edebilecekler; çoğunluğu ise bu dinamiğin dışında kalacak.

Şimdi kısaca olayın siyasi düzeyde muhtemel yansımasına bakalım. Bir kere, devletlerin krizi olarak nitelediğimiz olgu eski devlet yapılarını, eski devletçi grupları ortadan kaldırmadı. Bunlar eskiye nazaran çok daha zayıf olsalar dahi ellerinde önemli siyasi ve iktisadi kaynaklar tutmaya devam ediyorlar. Bu kaynakları kullanarak taraftar toplama ve statülerini muhafaza etmeye çalışıyorlar. Ama bir yandan da ekonominin yönetimi devletin güdümünden çıkmış, sermayedarların bir kısmı da kendi geleceklerini global sermaye ile sürdürecekleri ilişkinin sağlığına bağlamışlar. Bu sermayedarlar devletle eski ilişkilerini değiştirmek istemekten öteye devletin alıştığı ayrıcalıklardan vazgeçmesini, keyfiliğe son vermesini, bunların yerine öngörülebilir ve kuralı bir çerçeve yaratmasını isti-

Apple, Power Macintosh™'u sunar.

Geleceğinize şimdiden sahip olun!

Dünyanın kullanımı en kolay kişisel bilgisayarı Macintosh'la RISC teknolojisinin birlikteliği, bugünün ve geleceğin kişisel bilgisayarı Power Macintosh'u yarattı.

Power Macintosh™'la hız ve güç kazanırsınız. Daha önce sadece yüksek başanlı iş istasyonlarında kullanılan PowerPC işlemcisini ve RISC teknolojisini, kişisel bir bilgisayarda ilk kez Apple, Power Macintosh'ta kullandı. Power Macintosh, en hızlı kişisel bilgisayarlardan %60 oranında daha hızlıdır. Üstelik, elinizdeki yazılımları Power Macintosh'ta kullanabilir, Power Macintosh için hazırlanan yeni yazılımlarla uçarcasına çalışırsınız. Power Macintosh'la Apple AV teknolojisinin tüm olanaklarından da kolayca yararlanabilirsiniz.

Power Macintosh, Windows ve MS-DOS uygulamalarıyla uyumludur. Insignia Solutions™'in SoftWindows™ yazılımı, Power Macintosh'un Windows ve DOS uygulamalarını etkili bir şekilde çalıştırmasını sağlar. Power Macintosh bilgisayarı kullanmak için şu anki yazılımınızı değiştirmek zorunda da kalmazsınız. Diğer bilgisayarlarla uyum içinde çalışabilir, bilgi alışverişinde bulunabilirsiniz. Kullanmanız gereken MS-DOS ve Windows uygulamalarınız varsa, Power Macintosh'a yaptığınız yatırıma güvenebilirsiniz. Ayrıca, var olan Motorola 68000 tabanlı Macintosh bilgisayarlar, hazırlanan yükseltme paketiyle PowerPC avantajlarından kolayca yararlanabilir.

Power Macintosh elde etmesi kolay, kârlı bir yatırımdır. Apple, bilgisayarların geleceğine yön verecek bu yeni teknolojiye yararlanabilmeniz, geleceğinize şimdiden kolayca sahip olabilmeniz için, 2490 ABD Doları'ndan başlayan fiyatlarla her bütçeye ve gereksinime uygun üç Power Macintosh modeli sunuyor. Bölgenizdeki Apple yetkili satıcısını öğrenmek için Bilkom A.Ş.'yi arayabilirsiniz.

BILKOM®

Apple Computer Türkiye Yetkili Distribütörü

Bilgisayar ve Özel Eğitim Hizmetleri A.Ş. Abdi İpekçi Cad. Altın Sok. Ahmet Kara İşhanı No: 2 Kat: 4-5-6
Nişantaşı, 80200 İstanbul Tel: 0 (212) 225 02 60 (10 Hat) Faks: 0 (212) 225 19 70

Apple, Apple logosu ve Macintosh, Apple Computer Inc. adına tescillidir.

Apple®

yorlar. Global arenaya çıkmak isteyen bir sermayedar burada geçerli adaba uymak için gerekli şeyleri yaparken kendi devleti tarafından engellenmek istemiyor. Ayrıca devletin üstlenmesi gereken birtakım fonksiyonların (gerekli hukuki çerçeveden kalite kontrolüne ve eğitime kadar) da yerine getirilmesini istiyor.

Bu süreçte sermayedarlar kadar önemli diğer bir grup da yukarıda sözünü ettiğimiz eğitilmiş, vasıflı elemanlar. Yani global sermaye ile kurulacak ilişkilerin odağında bulunan profesyoneller. Gerek maddi çıkarları açısından gerek de aldıkları eğitim, yaşam stilleri ve öykündükleri modeller dolayısıyla bunlar 'liberal', temel hak ve özgürlüklerin kabul edildiği, hukuk ilkelerinin ve evrensel normların geçerli olduğu bir siyasi-sosyal ortam istiyorlar. Buna bağlı olarak da devletin o kutsal mertebeden yere inmesini, sorgulanabilir bir konuma indirgenmesini öngörüyorlar. Tarihsel olarak yurttaşlık bilincinin yerleşmesi hep buna benzer toplumsal grupların mücadelesi sonunda olmuş; devletin terbiye edilmesini hiçbir zaman burjuvazi tek başına başaramamış. Şimdiki fark, bu kesimlerin arkasındaki global ivme.

Global dinamiğin dışında kalınabilir mi?

Gelelim karşı tarafa. Globalciliğin karşısında iktisadi ve siyasi liberalizme karşı çıkan bir dizi ideoloji var, bunların ortak noktası yerelcilik. Yerelin ne olduğu ümmet, ulus, etnik, grup veya kabile olarak çeşitli düzeylerde tanımlanabiliyor. Yerelciler global dinamiğin dışında kalacaklarını tahmin ediyorlar. Bu nedenle de liberalizmden farklı bir toplumsal birliktelik ilkesi arıyorlar. İçlerinde bir azınlık da global dinamiği kendi yaşam tarzlarına bir tehdit olarak gördükleri için yerelliği yüceltiyor veya siyasi bir hareket olarak benimsiyor. Yukarıda anlattığım, devletçiler ile kapitalistler arasındaki karmaşık ilişkiyi düşünersek, 1970'ler sonrası eski gücünü yitiren devletçi grupların da doğal olarak yerelliği savunacağı savlanabilir. Bu stratejide devletin globalleşme karşısında zayıflayan gücü yeniden yerelleşme ile yükseltilebilir; eskiden modernleşme amacıyla günde gelen ulus inşası şimdi bizim herkesten farklı olduğumuz, dolayısıyla da kendimize özgü, yerel çözümleri aramız gerektiği iddiasına dönüşebilir. Öte yandan, sadece kapitalist dinamiğin işleyişinden dolayı zarar görmelerinden değil, aynı zamanda tasarladıkları cemaatleri ancak yukarıdan inme ve otoriter bir modelle kurabilecekleri için yerelleşme taraftarlarının kural koymaktan öteye toplumu örgütleyen ve tanımlayan bir devlete ihtiyacı vardır. Demek

ki globalleşme ve gerektirdiği liberal açılım karşısında eski devletçilerin ve globalleşmenin dışında kalacaklarını hissedip, evrensel normları reddederek, yerelleşmeyi sığınak olarak gören grupların oluşturduğu bir siyasi cepheden söz edebiliriz.

Aslında globalleşme ve yerelleşme arasındaki bu çatışmayı Latin Amerika'dan Hindistan'a, Rusya'dan Afrika'ya kadar izlemek mümkün. Kapitalizmin gerçekten global bir sisteme dönüşmesi giderek dünya çapında bir örgütlenmeyi, ulusal sınırlar tanımayan bir sınıf yapısını, evrensel üretim ve tüketim şekillerini getirmeyi vaad ediyor. Bu dönüşümün parçası olarak toplumlar kendi içlerinde şimdikiinden daha çok farklılaşacaklar. Global dinamiğe ayak uydurabilen kişilerin gelir düzeyi zengin ülkelerdeki benzerlerinden daha az olmayacak; geride kalanlarla aralarındaki açıklık büyüyecek. Globalleşmeyi savunanların galip geldiği senaryoda devlete düşen rol ise ekonomik potansiyeli yüksek olan bu dinamiği engellemeden gelir dağılımını düzeltmek, çağdaş yaşamın gerektirdiği temel ihtiyaçları karşılamak olmalı. Yerelleşmenin hakim siyasi tercih olarak ortaya çıkması ise devletin ulusal ekonomiyi yönetmeye devam etmesi, global dinamikleri dışarıda tutmaya çalışması anlamına gelecektir. Bu seçenekte devlet eski rolünü sürdürmeye devam edecek, fakat bunu kapitalist dinamikleri yakalayamayan ve bu yüzden de durağanlığa mahkum olan bir ekonomik ortamda yapacağı için meşruiyet kazanması o kadar kolay olmayacaktır.

Modernleşmeci iyimserlere gelince...

Bu fotoğraftan şöyle bir izlenim edinmek mümkün. Gelişmiş ülkeler dışında globalleşme olayı genişleyen bir sathı işgal etmekten çok çeşitli çizgiler halinde uzanıyor. Global dinamiklerin nüfuz ettikleri alanlar halen dar ve etraflarında yerelci hareketler yoğunlaşıyor. Ancak birinci dünyada, yani siyasi liberalizmin çoktan beri yerleşik olduğu yerlerde, globalleşmenin siyasi çerçevesi oturmuş durumda. Üçüncü dünyanın bazı yerlerinde (örneğin Afrika'nın büyük kısmında) bir çatışmadan dahi söz etmek imkansız; yerelleşmenin dışında ciddi bir siyasi seçenek gözüküyor. Türkiye gibi az sayıda ülkede ise mücadele daha devam ediyor. Modernleşmeci iyimserler devlete ve topluma evrensel normları sindirerek, devleti dönüştürerek, global dinamiğin ivmesini yakalamaya çalışıyorlar.

Çağlar Keyder

Boğaziçi Üniversitesi ve ABD'de SUNY Binghamton'da öğretim üyesidir.

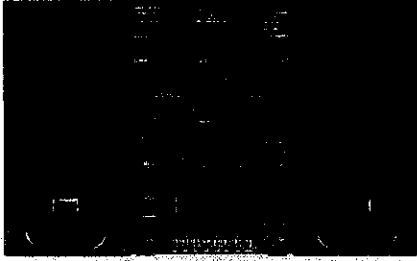
3

Dünya markasından dünya güvencesi

Elektronikte

Türkiye'de ilk kez Bekoteknik uluslararası kalite onayını aldı.

ISO 9001

Kalitesini ve teknolojisini tüm dünyada kanıtlayan Bekoteknik, Türkiye'nin ISO-9001 Uluslararası Kalite Güvencesi Sertifikası'na sahip tek elektronik ev cihazları üreticisidir.

Beko markalı TV, video, müzik setlerinin üreticisi Bekoteknik'e bu belge 1991 yılı başında İngiltere Krallığı'nın SGS Yarsley

Kuruluşu'nun incelemeleri sonucu verilmiştir. Böylece Bekoteknik, İngiltere Kralliyet Sanayi ve Ticaret Departmanı Kalite Güvencesi Katalogları'nda yer almıştır.

Bekoteknik bu defa, 12 Ekim 1992 tarihinde de, ulusal kuruluşumuz TSE'nin incelemeleri sonucunda TS-ISO-9001 Kalite Güvencesi Belgesini almıştır.

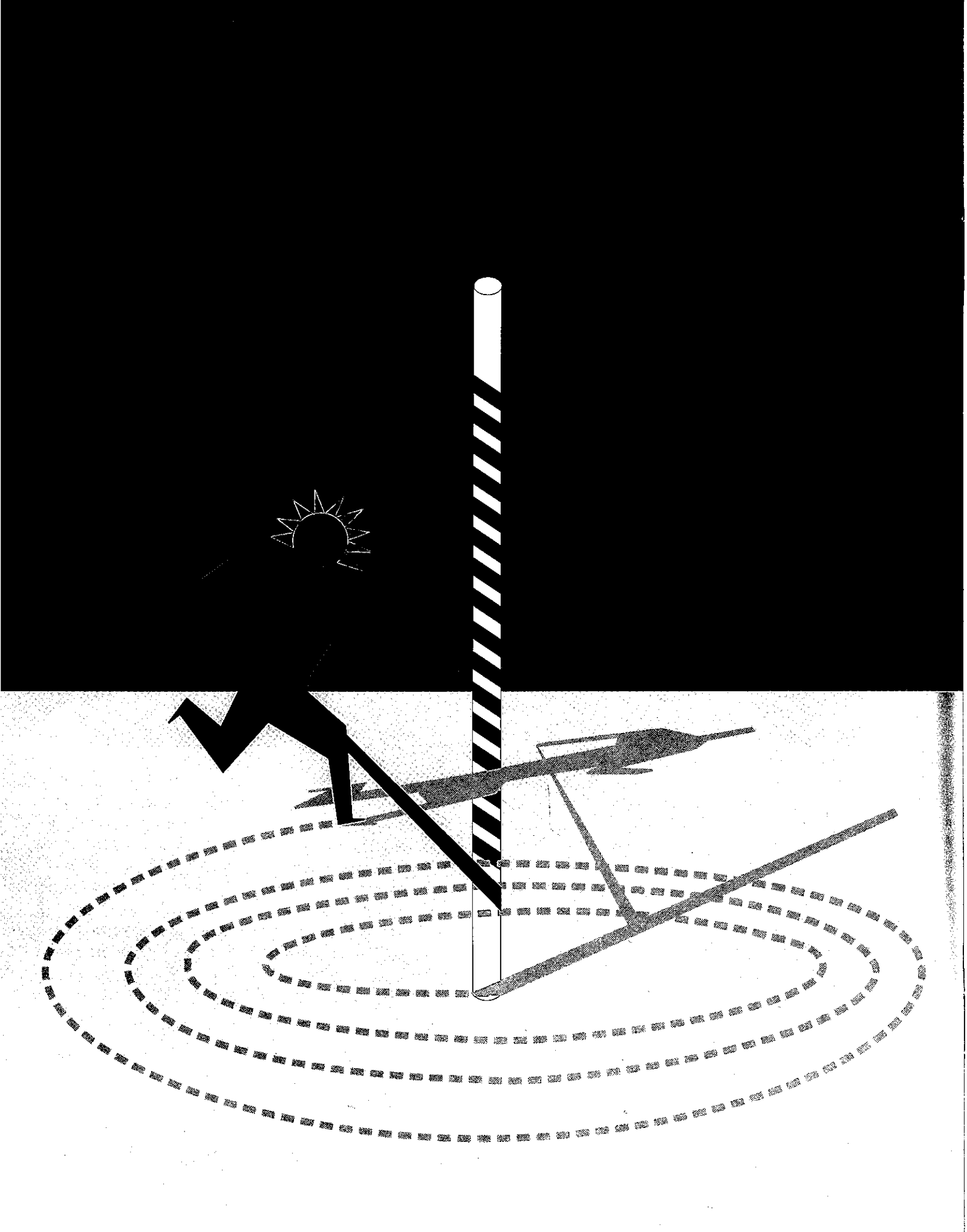
Ürün ve hizmet etkinliklerinin tümünün yüksek kalite güvencesi standartları taşıdığı TSE tarafından da onaylanan Bekoteknik, böylece Türkiye'nin bu unvana sahip ilk ve tek elektronik üreticisi olmuştur.

ISO-9001 Uluslararası Toplam Kalite Güvencesi Sertifikası: üretimden yönetim ve organizasyona, araştırma ve geliştirmeden satış sonrası hizmetlere kadar, tüm etkinlikleri yüksek kalite güvencesi standartlarını taşıyan kuruluşlara verilen uluslararası bir belgedir.

 Bekoteknik

BEKO
Bir dünya markasıdır

GLOBALLEŞMEDEN YERELLEŞMEYE YENİ TÜRKİYE

Ali Bayramoğlu

Bir toplumu toplum kılan iki temel özellik vardır. İlki, toplumun farklı gruplardan oluşması ve bu gruplar arasındaki güç ilişkileriyle belirlenmesidir. İkincisi, toplumun bu grupların bir arada yaşamalarına olanak sağlayan bir meşruluk zeminine ve bir alışveriş sahasına, yani kendisine ait bir ortak değerler, kurallar, yapılar, süreçler bütününe sahip olmasıdır. İlk özellik toplumun motorudur, adı farklılık ve çatışmadır; ikinci özellik motorun dinamosudur, adı iletişim ve sürekliliktir. Motor ve dinamo arasındaki etkileşim ise toplumun ta kendisidir. İkisi birlikte dinamizmi, yani değişimi ve değişimin sınırlarını ifade ederler. Ve ikisi de yarattıkları değişimin sonuçlarına tabii olurlar. İşte bu nedenle ve bu sınırlar dahilinde, bir toplum için denge hali istisna, dengesizlik hali kuraldır. Dengesizlik değişimi ifade eder; değişim ise çatışma, sancı, yani kriz üzerine temellenir. Değişim dalgalarının iç yüzünü ve gücünü, işte bu krizlerin niteliği ve derinliği tanımlar.

Bugünün Türk toplumu da derin bir kriz ve köklü bir değişim sürecinin tam ortasındadır. Motorun dinamosunda bir aksaklık vardır. İletişim kanalları tıkanmış, değerlerin, kuralların birleştiricilik ve hakemlik kabiliyetleri zaafiyet içine düşmüş, toplumun meşruiyet zemininde işlev bozuklukları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Söz konusu kriz, merkez sağ ve sol siyasi partilerin sisteme entegre olmayı talep eden toplumsal ve ekonomik kesimleri dışlamasıyla başgöstermiştir. Yeni ve yenilenen toplumsal talepler, merkez siyasi partiler tarafından aşırı yerelleşme eğilimleri olarak algılanmış ve bu partilerin benimsedikleri globalleşme politikalarıyla keşişmediği düşünülmüş, reddedilmiştir. Sadece reddedilmekle de kalmamış, patolojik ve önemsenmeyecek merkezkaç eğilimler olarak tanımlanmışlardır. Hatta, globalleşme projeleri bu talepler üzerinde bir tür yeni siyasi ve kültürel kontrol cihazlarına dönüştürülmüştür. Bu durum merkez siyasi partilerin yükselen toplumsal grupları temsil me-

kanizmasının dışına itmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu taleplerden doğan ve yerleşik yasal düzenlemeleri zorlayan fiili durumlar ve siyasetin yapıma biçimine yöneltilen eleştiriler siyaset/devlet mekanizmasının tekeldeki rant sahasını, yani klientel devrelerin varlığını tehdit edince merkez sağ ve sol siyasi partiler kendi içlerine kapanarak kendilerini var kılan mekanizmaları savunmaya yönelmişlerdir. Başka bir deyişle merkez siyasi partiler hemen her düzeyde temsil kabiliyetlerini yitirmeye başlamışlar, yerleşik oy tabanları dağılmaya yüz tutmuş ve sonuç olarak içlerine kapanmaya, yani temsil ve örgüt bazında yenilenme yerine, marjında yer aldıkları devlet çemberinin içine doğru çekilmeyi tercih etmişlerdir.

Popülizmin krizi

Bu içe kapanma hali, devlet çemberine çekilme yanında bu partilerin, tahmini seçmen kütlelerini varsayarak, popülizmin ve kitle partilerinin işlevini yitirmeye başladıkları bir dönemde popülist politikalar izlemeleriyle de ifade bulmuştur. Bu durum siyasi ve iktisadi globalleşmenin mantığına aykırı kararların alınmasına ya da bu kararların globalleşme söylemleriyle birleştirilmesine yol açmıştır. Globalleşme, söylemde ademi merkeziyetçiliği, uygulamada merkeziyetçiliği ifade eder hale gelmiştir.

Öte yandan, merkez siyasi partiler, kendilerini var kılan sosyalist, liberal ve demokrat gibi temel niteliklerinden süratle uzaklaşmaya başlamış ve bu niteliklerini devletin merkezci, tekçi resmi bakış açısıyla birleştirmeye yönelmişlerdir. Sonuç olarak merkez partilerin globalleşme söylemlerinin ve bunun demokrasi, insan hakları, özgürlük, liberal ekonomi gibi temel kavramlarının giderek içi boşalmaya başlamıştır. Bu durum değişim ve dönüşüme yönelik politika üretiminin de zaafa uğramasına yol açmış ve bunların istenilen mesajları taşıyamaz hale gelmesine neden olmuştur. Ancak asıl sorun, içi boşalmış bu kavramların ters mesajlar taşımaya yüz tutmasıdır.

Globalleşmenin temel kavramları, değişik toplumsal gruplar tarafından kimliksizleşen parti yapılarıyla, politikalarıyla ve kapalı bir siyasal ve ekonomik rant sistemiyle özdeş olarak algılanmaya başlanmıştır.

Merkez sağ ve sol partilerin yaşadıkları kimliksizleşme sürecinin en önemli sonucu, sistem dışı kalan ve temsil edilemeyen grupların önemli bir bölümünün globalleşme söyleminin karşısında yer alan yerelleşme söylemine doğru kayması olmuştur. Sisteme dahil olmayı, onu dışarıdan topa tutarak, yani fethetmeye soyunarak gerçekleştirmeye yönelen; bunu da doğal olarak sistemin biçtiği verili kimliklerden hareketle değil, çıplak kültürel kimliklerden hareketle ifade eden toplumsal gruplar bugün RP, MHP, DEP ve diğer yerel nitelikli partiler etrafında toplanarak yüzde 35-40'lık bir oy potansiyeline ulaşmışlardır.

Bu dalga hem bir kimlik talebi hem sistemin merkezini fethetme girişimi hem de de içi boşalmış globalleşme kavramları ve onların yarattığı imajlara bir tepki olarak ifade bulunmaktadır. Refah Partisi ise yerelleşmenin temsilcisi ve cemaatleşmenin motoru olarak ortaya çıkmaktadır.

Yerelleşme eğiliminin güç kazanması Türkiye'nin yeni bir siyasal ve sosyal atmosfere girmesinin göstergesidir: Toplumsal grupların ekonomik ve sosyal talepleri kültürel ve siyasal kimlikler ve talepler aracılığıyla ifade bulmakta, siyasal-ekonomik globalleşmeye duyulan tepki içinde şekillenmektedir. Bu değişim bireysel ya da ekonomik beklentilerin yavaş yavaş yerlerini cemaati ve kültürel beklentilere bıraktığına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Başka bir deyişle yerelleşme mantığı çerçevesinde taşıyıcı unsur sistemin temel taşlarına yönelik eleştiri ve beklentilerdir; ekonomik beklentiler bunların türü ya da doğal sonucu olarak algılanmaktadır. Bu hal, toplumsal taleplerde, evrensel nitelikli olanın yerine yerel nitelikli olanın ön plana çıkması; toplumsal gruplarda, dini ve milli ya da laik ve milli unsurların kaynaştığı, "kültürel başkalığın", yani yalın kültürel sosyolojik benliğin" bir gruba ait olma referansı haline gelmeye başlamasıyla tanımlanabilir. Yerelleşme eğiliminin varlığı, Türkiye'nin sosyal ve siyasal atmosfer olarak, kültürel ve sosyal taleplerin birey bazında ifade ve tatmin edildiği bir kuşaktan çıkıp, kimlik taleplerinin ve kimlikler ara-

sındaki etkileşimlerin belirleyici olacağı bir kuşağa girdiğine işaretir. Bu tablodan yerleşik hakemlik mekanizmalarının kısa bir süre sonra iflas edebileceğini çıkartabiliriz. Bu hakemlik mekanizmaları, gerek özgül mekanizmalar, yani siyasal merkez ve aracı kurumlar, gerekse kültürel ve sosyal mikro mekanizmalar açısından şimdiden ciddi bir kriz içindedir.¹

Globalleşme politikaları, neden simgesel bir tepki yaratmakta ve nasıl dışlama aracı olmaktadır?

Bu sorunun içiçe geçen iki yanıtı var. İlki, tüm dünyayı saran globalleşme dinamiğinin olumsuz sonuçlarına, ikincisi Türkiye'deki globalleşme mantığının kendine özgü yapısına ilişkindir.

80'li yıllarda yaşanan tüketim toplumu modeli hemen her yerde ve hiç bir dirençle karşılaşmadan egemen olmuştur. Bireylerin topluluklara, cemaatlere, kurallara başkaldırdığı, yatırımcılık, girişimcilik ve kâr motivasyonunun sınır tanımaz temel değer haline geldiği bir yirmi yıl yaşandı tüm dünyada. Bu yeni liberal anlayış onun temelinde yatan teknolojik patlamanın da etkisiyle yatırım sahasını genişletti. Buzdolabından otomobillere, giyimlerden elektronik aletlere uzanan maddi ürünler üretimi ve tüketimine, manevi ürünler üretimi ve tüketimini ilave etti. İnançların, değerlerin, zihniyetlerin, imajların metalaştığı, alınıp satıldığı dev pazarlar oluştu. Öylesine ki, kültür sektörü en gelişmiş sanayi sektörü haline geldi. Sembol, kimlik ve imaj üreten bir sanayi sektörüydü bu. Daha sonra maddi ürünler pazarı da nasibini aldı bu bu gelişmeden. Teknolojik gelişmenin ve rekabetin getirdiği esnek talep, esnek üretim, maddi ürünlerde dizayn, nitelik, imaj, marka gibi unsurları ön plana çıkardı; bu kültürel ve kişilik tanımlayan öğeler, maddi ürünlerin belirleyicileri oldu. Bu çeşitliliğin ardında akıl almaz bir standartlaşma yatıyordu aslında: Zihniyetlerin, kimliklerin, kişiliklerin üretimi ve standartlaşması. Bu gelişmenin motoru medya oldu. Vicdan, oy, sağlık, adalet bazı ülkelerde alınıp satılabilen, bazı ülkelerde global pazarlar tarafından yeniden tanımlanan değerler haline geldiler. Medyanın oluşturduğu referansalar tüm sanayi sektörlerinin gerek reklam kampanyalarında gerek mal dizaynında az çok izlediği değerler haline gelmeye başladı. Globalleşmenin standartlaştırma yönü bireyleri, grupları birbirine benzemeye zorluyor, farklılıkları, yani yerel

TÜRKİYE YOLUNA YENİ, KALICI, GELECEĞE DÖNÜK YATIRIMLARLA DEVAM EDECEK.

Geçtiğimiz yıl boyunca, gündemimizi bir tek konu işgal etti: Türkiye, yaşamakta olduğu ekonomik krizden nasıl çıkacak?

Kimine göre sorun, özelleştirmeye çözülecek... Kimisi krizin yalnızca finans sektöründe olduğunu düşünüyor. Kimi için ise kriz, bir ödemeler dengesi krizi. Hepimizin üzerinde anlaştığı nokta ise, Türkiye'nin bu darboğazı bir an önce geçip, yoluna devam etmesi gerektiği: Çünkü kaybedecek vaktimiz yok.

Çağdaş, verimli ve uygar bir bilgi toplumuna doğru kararlı adımlar atmamız gereken bir dönem yaşıyoruz.

Sorunlarımızın çözümü, uzakgörüşlü, kalıcı yatırımlara bir an önce yönelmekte yatıyor.

Halk Leasing, kuruluşundan bu yana Türkiye'de uzun vadeli, kazançlı ve çağdaş yatırımlar için finansman sağlamayı görev edindi. Geçtiğimiz yıl içinde, en hızlı büyüyen Finansal Kiralama kuruluşlarının başında yer aldı.

Halk Leasing, ekonominin sorunlu dönemlerinde, durumun gerilemek anlamına geldiğine inanıyor. Bu yüzden yaşadığımız ekonomik zorluklardan kurtuluşu yeni, kalıcı yatırımlarda, çağdaş teknolojide görenler için kaynak oluşturmaya devam edecek.

HL **HALK LEASING**
UZAKGÖRÜŞLÜ VE KÂRLI KONTRAT

ve bireysel özellikleri yok ediyordu. Oysa toplumları toplum kılan, farklı grupları birarada yaşatan, meşruluk zeminini tanımlayan bu özelliklerdi. Önce korku, sonra tepki... Sonunda insan ve ahlak başkaldırdı.

Ahlakın başkaldırısı

Üretim, tüketim ve kitle iletişimi, eski toplumsal hiyerarşileri silip süpürünce, kâr motivasyonu kural tanımaksızın hemen her şeyin temel ölçütü haline gelmeye başlınca, tepkiler ekonomiye, ekonomik statülere endeksli olmaktan çok, kişiliğe, kimliğe ve kültüre endeksli tepkiler olmaya ya da en azından birbirlerinin üzerine binmeye başladılar. Bunun sonucunda aktörler arasındaki zımni sözleşmeler zaafa uğramaya başladı, bu aktörler kendilerini global toplum, denge ya da pazar düzeyinde değil ait oldukları kültürel ya da ekonomik mikro kapalı dünyalar çerçevesinde tanımlamaya yöneldiler. Her grup kendi içine kapanarak kendi çıkarını, inancını, anlayışını düzenin tümüne şamil etmeye soyundu.

Eski Yugoslavya'daki etnik savaştan islamın güçlendiği Türkiye'ye, Berlusconi'yi iktidar yapan İtalya'dan Perrot'nun Amerika'sına kadar değişik ülkelerde değişik tezahürler altında ortaya çıkan bu tehlikenin bir ortak paydası var: Toplumlar; cemaatler bazında kaybettikleri değerlerin, kimliklerin peşinde koşuyorlar, koşarken de siyasetliyorlar ve başkaldırıyorlar.

Alaturka globalleşme

Ancak Türkiye'de tepkilerin ve yerelleşme dalgasının tek nedeni globalleşmenin genel dinamiğine bağlı bu gelişmeler değildir. Bunun kadar önemli, belki de daha da önemli diğer bir neden daha vardır. Türk modernizminin ve siyasal yapılanmasının şekillendirdiği bir alaturka globalleşme anlayışı da müsebbip olarak ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in başından bu yana, devlet kaynaklı modernleşme modeli ve aktörleri, evrensel ve normatif değerlere göre ödevleri, hakları, tavırları, yaşam biçimiyle sıkı sıkıya tanımladıkları "Türk-laik yurttaş" kimliği dışında kalan tüm kimlik ve taleplere, yani devlet-birey kutuplaşmasında bireyin özerkliğinin altını çizen siyasal hareketlere merkezkaç güçler olarak bakmış ve toplumdaki tüm aracı aktör ve kurumları bu resmi kimlik projesini

gerçekleştirilecek işlevlerle şekillendirmişti. Bu resmi kimlik çerçevesinde yaratılmaya çalışılan "resmi insan" Türk modernizasyon projesinin temel taşıyıcısı olmuştur. Yaşam biçimleri, talepleri ve varlıklarıyla siyasal, ekonomik ve kültürel sistemin reddettiği merkezkaç güçler ise, sisteme dahil olmak, yani taleplerinin gerçekleşmesini sağlamak için uzun süre merkez sağ ve sol partilere yaklaşmışlar, ekonomiden inançlara tüm kaynakların dağıtımını denetimi altında tutan, meşruiyetini ve gücünü kapalı bir rant mekanizması oluşturmamasından alan siyasal karar mekanizmasına bu yolla ulaşmaya çalışmışlardı. Merkez sağ ve sol partiler ise bu merkezkaç talepleri ehliştiren araçlar, yani milli devlet modelinin sentez aygıtları, entegrasyon araçları ve filtraj mekanizmaları olarak vazife görmüşlerdi.

Liberaller, sosyalistler, Kürtler, islamcılar, gecekondu sakinleri, dindarlar devlet kaynaklı modernleşmenin reddettiği kimlik ve taleplerini siyasal kimlik ve taleplere çevirmemeye, başka bir deyişle devletin tanımladığı ve kontrol ettiği özel mekanlara hapsedmeye zorlanmışlardı. Dini ve etnik farklılıklara ve değerlere özel mekanlar ve özel yaşamlar çerçevesinde özgürlük tanınması, Türk "demokrasi" anlayışının en temel unsurudur. Türk demokrasisinin gösterdiği terakki, özel mekanların kamu-sallaşması ya da en azından çoğalması şeklinde değil, özel mekanlar ve dünyalar çerçevesinde ifade edilebilecek değerler ve farklılıkların sayısının artmasıyla ölçülmüştür; siyasal partiler de bu sayı artışını sağladıkları oranda demokrat olmuşlardır.

Başka bir deyişle, merkez güç-merkezkaç güç çatışması, yerel-kültürel kimliklerin özel yaşamlara hapsedildiği, kamu yaşamının ise siyasal merkez tarafından belirlendiği bir yapılanmayı ifade eder. Bu yapılanma, özel alanla kamu alanını birbirinden sıkı sıkıya ayıran, ancak ayırırken kamu sahasını "yerel değer karşıtı evrensel değerlerle" ahlakileştiren bir dikotomi üzerine oturur. Türk siyasal yaşamı uzun süre, merkezkaç güçlerin taleplerini gerçekleştirme çabalarıyla, merkezin bunları bazen doğrudan bazen ehliştirecek bastırma çabası arasındaki gerilimden şekillenmişti.

Merkez-merkezkaç güçler çatışma eksenli toplumsal yapıya ve gruplara ilişkin ayırdedici bazı temel özelliklerin ipuçlarını da sunar: Söz konusu kutuplaşma çerçevesin-

de, merkezi hakemlik mekanizmalarının belirleme kabiliyeti çok yüksektir. Diğer bir deyişle bu mekanizmalar kültürel ve sosyal hakemlik mekanizmalarının meşruiyet zeminini ve etkinlik sahasını tanımlarlar. Bu çerçevede şekillenen çatışmaların ayırdedici özellikleriyse, bir entegrasyon talebi, yani sentez iradesi üzerine oturmalarıdır. Nihai hedefleri ve ütopyalari hangi yönde olursa olsun, merkez güçlerin şekillendirme, merkezkaç güçlerin de sistemin içinde yer bulma çabalarının ortak paydası bir entegrasyon talebi ve arayışı olmuştur. Bu sentez iradesinin varlığı, merkez ve merkezkaç güçler arasındaki, aktör, aracı, kaynak yaratma ve kontrol etme eşitsizliğinden doğan bir güç dengesizliğinden kaynaklanmaktaydı.

Türkiye'de globalleşme politikaları bu merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde, merkezin meşruiyetini savunan politikalar olarak şekillenmiştir. Bu politikalar dikotomik, korumacı ve tahakkümcü bir niteliğe sahip olmuşlardır: Diğer bir deyişle belli bir iktidar ilişkileri alanını ve bir yaşam biçimini belirlemişler ve bu korumanın simgesi, hatta doğrulanması olarak kullanmışlardır. Kültürel ve sosyal sahada laiklik, ekonomik sahada rekabet ilkelerinin olmamasıyla oluşan tekelimsi sanayi yapılanması,² kapalı bir rant sistemi globalleşmesinin temel dinamiği olarak ortaya çıkar. Globalleşme politikaları demokrasiyi ve demokrasiyi vurgulamak yerine korumacı sınırlar altında tanımlanan bir liberalizmi ifade etmişlerdir. Alaturka globalleşmenin temel iç çelişkisi ve kriz yaratıcı niteliği de buradan kaynaklanmaktadır.

Kapalı rant sistemlerin varlığı değer, inanç ve demokratiğin bir meta gibi tüketimi üzerine kurulu globalizasyon mantığına aykırı bir içerik kazandırmıştır. Çünkü dikotomik bir yapı içinde ifade bulmakta, rekabeti, özgürlüğü, eşitliği zımnen de olsa reddetmekte ve batıyla belirli koşullar altında iktisadi bütünleşmeyi savunurken, siyasi liberalleşmeye kapılarını kapamaktadır. Devletin siyasi büyüklüğü, kapalı rant mekanizmalarının ve aktörlerinin (siyasi partiler ve büyük sanayi kuruluşları) garantisi olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak hantal, güven vermeyen, devasa devleti de ortaya çıkaran da tepeden inmececi bu globalleşme anlayışıdır. Ayrıca bu anlayış yuvarıkta sözü edilen sosyal atomlaşmanın da motorudur.

İşte bu korumacı sistem alaturka globalleşmenin motorunu oluşturmakta ve dünyayı saran globalleşme dina-

miğinin olumsuz simgelerini daha da olumsuzlaştırmaktadır. Batı toplumlarında tepkiler toplumsaldan kültürel kayarken bizde toplumsal hareketler ve kültürel tezahür birbirine bağlanmaktadır.

Merkezkaçtan yerele

İşte bu bağlanma sonucundadır ki Türkiye diğer ülkelere oranla büyük bir toplumsal krizin eşiğe gelmiş, merkez-çevre çatışması yerini çok daha derin bir çatışmaya, krizin ifadesi olan global-yerel çatışmasına bırakmıştır. Bu ikinci çatışmanın en önemli özelliği kutuplar arası denge değil, kutuplar arası kopuş üzerine oturmasıdır. Zira çatışmalar bir süreden beri, güç ilişkilerinin eşitlenmesine, bu eşitlenme de entegrasyon mekanizması üzerine kurulu ortak paydanın erimeye başladığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, eşit güçlere ve imkanlara sahip iki kutupluluk siyasi yaşamın belirleyeni haline gelmektedir: Yukarıdan gelen modernleşme "kurumuyla" (merkez güçler) kültürden gelen modernleşme talebi (merkezkaç güçler) eşit koşullarla göğüs göğüse gelmektedir.

Toplumsal bir hareketliliğe, toplumsal değişmeye ve güç ilişkilerinin farklılaşığına işaret eden de bu kültürden gelen güçlü modernleşme dalgasıdır. Yerelleşme-globalleşme çatışma eksenini tanımladığımız bu yeni eksen altında, merkezkaç güçlerin tümünün merkez güçler haline geldiğini ya da daha doğru bir ifadeyle tersinden söylecek olursak, tüm güçlerin merkezkaç nitelik kazandığını ve siyasal merkezin boşalmaya yüz tuttuğunu ifade etmektedir. Merkezin boşalmaya yüz tutması, tüm aracı kurumları yutan, tüm iletişim araçlarını zaafa uğratan bir kara deliğin ve girdabın oluşmasının, yani tüm hakemlik mekanizmalarının işlevlerini kaybetmeye başlamasının göstergesi ve meşruluk krizinin ifadesidir.

Geleneksel siyasi partiler, geleneksel aydınlar, medya, evrensel-metropoliten kültür kodları bu girdabın içine düşmüşlerdir. İki farklı Türkiye birbirlerine oranla merkezkaç nitelik kazanmıştır ve aralarındaki boşluk toplumsal merkezin boşluğudur. Yeniden oluşum sürecini işte bu boşluğun oluşması çerçevesinde anlamak gerekir. Bugün ortaya çıkan belirleyici çatışmalar toplumsal ve siyasal merkezi yeniden doldurmaya, tanımlamaya yönelik çatışmalardır. Belirtmek gerekir ki, bu çatışmalar çerçevesinde merkezi hakemlik mekanizmalarına yönelik sorgulamalar,

kültürel hakemlik mekanizmalarının yeniden tanımlanmasına yönelik çatışmalar aracılığıyla yapılmaktadır.

Yerel-global çatışma eksenini de toplumsal yapıya ve gruplara ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çatışma ekseninin iki ayırıcı özelliği vardır. İlki, daha önce belirtildiği gibi, merkezkaç kesimlerden gelen entegrasyon talebinin azalması, en azından yön değiştirmesidir. Bugüne değin merkez sağ ve sol partiler ve aktörlere yönelen yerel kesimler, kaynak yaratım ve kontrolünde bir güç dengesi sağlayarak, medyadan aydına, siyasal partiden yetki denetimine ve iktisadi gruplara kendi aktör ve kurumlarını yaratmışlardır. Sentez talebinin azalmasıyla siyasal partilerin popülist politikaları ve entegrasyon cihazları işlevlerini yitirmeye başlamıştır. Bu durum, yerel kesimlerin merkezi partiler ve kurumlar aracılığıyla sistemle bütünleşme taleplerinin yerini, sistemin tümünü ele geçirme projesine bıraktığını göstermektedir.

Dünün merkezkaç güçleri, başka kesimlerin korumacı ve dışlayıcı nitelikli toplumsal ve ekonomik projelerinin bir "yaması" olmak yerine, kendi projelerini devreye sokmaya başlamışlardır. Belirtmek gerekir ki yerel kesimlerin toplumsal projesi de benzer bir korumacılık ve dışlayıcılık özelliği göstermektedir. İki projenin de dışlayıcı nitelikte olması, ahlak, yaşam biçimi, inançlar, çıkarlar ile siyaset arasında bire bir bağ kurmalarından ve bu bağ aracılığıyla totalci bir eğilimi taşımalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, merkezin boşalmasıyla ortaya çıkan kara deliğin, yani meşruiyet krizinin, çatışmaların ve kutuplaşmanın hem nedeni hem sonucudur.³

Yerel-global çatışma ekseninin ikinci ayırıcı özelliği, merkez toplumsal güçleri parametre durumdan çıkararak aktörleşmeye teşvik etmesidir. Başka bir deyişle evrensel ya da global bir yaşam tarzı yatay ilişkiler düzeyinde siyasallaşıp, aktörleşmekte ve bir üst kimlik haline gelmektedir. Anlaşılacağı gibi, yerel-global çatışma ekseninde kutuplar değişik toplumsal gruplardır. Belirleyici çatışmalar devletten yatay ilişkiler sahasına kaymaktadır. Çatışma mekanı herşeyden önce kamu alanı olmuştur. Kamu alanı, ahlak, çatışma, yetki dörtgeni, siyasetin ve siyasal alanın yeni sınırlarını çizmektedir. Bu sınır, milli devletin temel cihazlarını devre dışı bıraktığı gibi, cemaatlar bazında bir totaliteleşmeyi de davet etmektedir.

Siyasal krizden toplumsal krize

Ancak belirtmek gerekir ki toplumsal ve siyasal merkezin boşalmasına yol açan bu temsil bugün hızla başka bir yönde seyretmekte ve hızla yatay ilişkiler sahasına sirayet etmektedir. Merkezin boşalmasının yarattığı sorunlar hem hakemlik mekanizmalarının zaafiyetine işaret etmekte hem toplumsal çatışmaların kamu sahası düzeninin meşruiyetine yöneldiklerini göstermektedir. Başka bir deyişle ilk krizin sonucu, diğer ve çok derin ikinci krizin nedeni haline gelmektedir. Bu ikinci kriz, Türk modernizasyon projesinin temel taşlarından birine, kamu alanını tanzim etme işlevini taşıyan ve resmi yaşam biçimi ile resmi insan tipinin sosyal meşruiyet kaynağı olan dikotomik toplum anlayışına ilişkindir. Başka bir ifadeyle, kriz, kamu sahasını tanzim eden merkezi hakemlik mekanizmalarıyla (devlet kaynaklı düzenlemeler, yasalar ve yönetmelikler), bu tanzimin ahlaki ve etik bir içerik kazandırarak şekillendirmeye çalıştığı kültürel hakemlik mekanizmalarının (toplumsal değerler ve değerler bazında bireyler arasındaki zımni sözleşmeler) yaşadıkları işlev zaafiyetini ve meşruluk krizini ifade etmektedir:

Kültürel hakemlik mekanizmalarının yeniden şekillenme sancısı ve merkezi hakemlik mekanizmalarının bu çerçevede sorgulanmaya başlanması ya da yeniden üretilmek istenmesi.

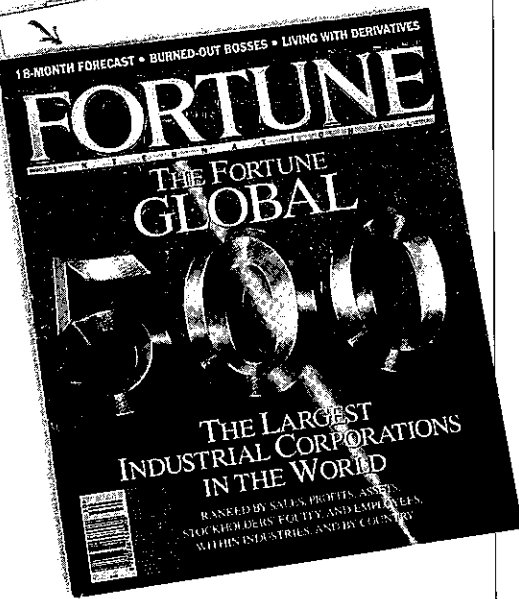
Daha açık bir deyişle, sorgulanan ya da çatışmaların temel odağı olan, kültürel-siyasal ayrımı ve siyasetin kültürel üzerindeki tahakkümüdür. Kriz, ahlaki, kültürel, toplumsal, siyasal arasındaki varolan barajların baraj işlevini iyiden iyiye yitirmesiyle başgöstermektedir. Siyasal çatışma bir toplumsal ahlak ve etik çatışmasına dönmeye yüz tutmuş, yani siyaset ahlakileşmeye, ahlak da siyasileşmeye başlamıştır. Kültürel taleplerin taşıyıcı talepler olması temel gerekçesi de budur. Yerelleşme-globalleşme çatışma ekseninin altında yatan gerilimi belirleyen çerçeve de budur. Evrensel değerlerle yerel değerler arasındaki çatışma bugün temelde bir sistem değil, bir zihniyet, kültür ve hukuk çatışmasıdır. Bu anlamda yaşanan kriz derin ve ciddi bir meşruiyet krizidir.

Toplumsal meşruiyet krizi, hem bir dağılma sürecinin hem de bir yeniden oluşum (değişim) sürecinin varlığına işaret etmektedir.

Dağılma süreci, siyaset ve etik arasındaki barajların

Herkes yerini bilsin!

Her yıl dünyanın en büyük
endüstri kuruluşları, uluslararası
saygınlığa ve otoriteye sahip
ekonomi dergisi Fortune'un
geleneksel temmuz sayısını
merakla bekler: "Dünyanın en
büyük ilk 500 endüstriyel
kuruluşu kim? Kendi alanında
ilk sırada kim yer alacak?"

Fortune, dünyanın en büyük
lastik üreticileri arasında
Bridgestone'a 4 yıldır olduğu
gibi bu yıl da sektöründe ilk
sırada yer veriyor! Yani Fortune'a
göre de "Aklın yolu birinci!"

21 RUBBER AND PLASTIC PRODUCTS 11 COMPANIES									
1	BRIDGESTONE JAPAN	85	14,377	255	2	2	5	2	5
2	GOODYEAR TIRE U.S.	116	11,643	388	1	3	4	5	3
3	MICHELIN FRANCE	128	11,175	(698)	11	(6)	11	(6)	11
4	PIRELLI ITALY	254	5,883	(61)	9	(1)	9	(1)	9
5	CONTINENTAL GERMANY	263	5,666	47	6	1	7	1	6
6	SUMITOMO RUBBER IND. JAPAN	322	4,526	41	7	1	6	1	7
7	PACIFIC DUNLOP AUSTRALIA	327	4,432	183	4	4	3	4	4

Bu birincilik, Bridgestone için
sürpriz değil; çünkü yüksek
performanslı, son derece
emniyetli lastikler üreten
Bridgestone kendi teknolojisini
ve yerini bilir. Dünya lastik
teknolojisinde Bridgestone'un
yıllardır tartışmasız bir yeri var:
Birincilik!

Bridgestone tabii ki bu sektörde
dünyanın tek üreticisi değil,

14 milyar 377 milyon dolarlık
cirosuyla dünya birincisi
Bridgestone'un ardından
Goodyear 11 milyar 643 milyon
dolarlık toplam cirosuyla
2. sırada yer alıyor! Michelin'in
yeri 11 milyar 175 milyon dolarla
3. sıra! Pirelli'nin yeri 5 milyar
883 milyon dolarla 4. sıra.
Kısacası Fortune'un "1" bildiği
var: Bridgestone!
Lütfen herkes yerini bilsin:
"Aklın yolu birinci!"

Bridgestone yerini bilir!

Aklın
yolu
1.

BRIDGESTONE
Yolunu Bilir — — —

sorgulandığı ya da ahlaki bir değer olarak savunulduğu bir çatışma çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu özellik toplumsal grupların kültürel kimlikler bazında içlerine kapanmasına tekabül etmektedir. Yeniden oluşum ya da değişim süreciye kutuplar bazında ve kültürel hakemlik mekanizmalarının sorgulanması çerçevesinde yeni bir kimlik ve "insan" sentezi oluşumuna işaret etmektedir.

Sonuç

Bu iki süreci birleştiren kritik nokta ise, toplumsal cemaat ya da kutupların, merkezi hakemlik mekanizmalarını, kültürel hakemlik mekanizmalarıyla yeniden tanımlama ya da koruma amacı taşımasıdır. Bu kritik nokta, bugünün Türkiye'sinde siyasal çatışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Eğer, "sosyal hareketler, üretim, bilgi, etik, kurallar gibi belli başlı kültürel kaynaklara uygulanan tahakküm ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlayan eylemler"se ve "bu çerçevede, toplumun "hasta" addedilen bir ögesine bir değere, bir norma, bir otorite ilişkisine veya toplumsal düzenin bizatihi kendisine yönelik kültürel bir sorgulamayı ve bunun sonucunda sosyal ilişkileri yeniden tesis etmeyi"⁴ hedefliyorlarsa, bugün Türkiye'de kültürden gelen modernlik dalgasıyla devletten gelen ve bugün bir kimlik haline dönüşmeye yüz tutan modernlik dalgası iki temel "sosyal hareket" olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün, kendilerini kimlikler bazında tanımlayan ve sıca çatışma içinde yer alan birey ve grupların, toplumun çoğunluğu oluşturmadıkları ve çoğunluğun iradesini temsil etmedikleri sık yinelenen bir görüştür. Ancak bu görüş, bu aktörlerin temel çatışma ve kutuplaşma eksenini yönlendirdiklerini gözden kaçırmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde, kutup noktalarında siyasileşen aktörlerin, çatışma sahasını, eksenini ve amorf ılımlıları belirlediği en çok tekerrür eden toplumsal durumlardan birisidir. Bir toplumun bireylerinin toplam iradesi, o toplumun siyasi yönelimini ve tercihlerini belirleyememektedir. Çatışma ve kutuplaşmalarda belirtmek gerekir ki niceliksel değil niteliksel olan önemlidir. Bugün yaşanan krizin niteliğe bakılırsa Türk toplumunun artık kendisine ait olmayan toplumsal kanunlarla idare edilmesi, kendisine ait olmayan iradelerle yönlendirilmesi mümkün olmayacak gibi görünmektedir. Bugün yaşanan kriz belli grupların değil,

tüm Türkiye'nin kaderini elinde tutmaktadır. Ve bugün, Türkiye'nin temel sorunu dağılma ve yeniden oluşum süreçleri arasında hangi noktada duracağıdır.

1990'lar liberalizmin değil, demokrasinin, demokratiğin yıllarıdır.⁵ Demokrasi farklılıkların birbirini yok etmeden birarada yaşaması; demokratik farklı olanın varlığını kendi varlığımızın garantisi ve ön koşulu olarak kabul etmektir. Bu çerçevede önce demokrasi önemlidir. sonra liberalizm... Liberalizm demokrasi mücade ettiği ölçüde varolmalıdır, sınırları demokrasi tarafından çizilmelidir. Aksi takdirde bugün yaşadığımız toplumsal doku yırtılması, yarın toplumsal bölünmeye dönüşecektir.

Ali Bayramoğlu
Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde
öğretim görevlisidir.

Notlar

- 1) Bu konunun daha ayrıntılı analizi için bakınız Ali Bayramoğlu, "Globalleşme-yerelleşme gerilim hattı", Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı 27, Nisan 1994.
- 2) Nur Vergin, Yeni siyaset ve siyasi partiler, Türk Yurdu, sayı 70., Haziran 1993 ve Mülakat, Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı 27, mart-nisan 1994.
- 3) Alain Touraine'nin sosyal hareketler tanımı.
- 4) Nilüfer Göle, Liberal Yanılgı, Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı 26, Şubat 1994.

Bu bilanço da krizi bulun.

30.6.1994 İTİBARIYLA GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)			Özet Kâr Zarar (Karşılaştırmalı)		
30.6.1994 - 30.6.1993 (Milyar TL)			30.6.1994 - 30.6.1993 (Milyar TL)		
AKTİF	1994	1993		1994	1993
KASA VE BANKALAR	13.698,3	5.723,9	FAİZ GELİRLERİ	10.498,0	3.199,1
MENKUL DEĞERLER	13.163,4	8.073,0	FAİZ GİDERLERİ	- 2.836,0	- 1.053,5
KREDİLER	24.865,9	12.154,2	NET FAİZ GELİRİ	7.662,0	2.145,6
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)					
İSTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	2.326,6	625,9	FAİZ DIŞI GELİRLER	1.045,3	506,7
SABİT KIYMETLER (NET)	1.860,6	1.116,3	FAİZ DIŞI GİDERLER	- 5.685,4	- 1.595,5
			KARŞILIKLAR	- 599,0	- 81,2
PASİF			DÖNEM KÂRI	2.422,9	975,6
MEVDUAT	35.458,1	11.900,8	VERGİ KARŞILIĞI	- 686,0	- 173,3
KULLANILAN KREDİLER	16.294,8	11.324,3	DÖNEM NET KÂRI	1.736,9	802,3
ÖZKAYNAKLAR	5.285,2	2.502,9			
KÂR	1.736,9	802,3			
Dış İşlem Hacmi (Milyar \$)	3,9	3,2			
Menkul Kıymet İşlem Hacmi	57.706,8	8.070,2			

 GARANTİ

Boşuna aramayın. Garanti krize yakalanmadı.
Krize rağmen ne kredilerini durdurdu,
ne hizmet kalitesine yaptığı yatırımları...
Garanti kriz başladığında ne kadar güçlü ise,
bugün en az o kadar formda. Siz de böyle bir
bankayla çalışmak istemez misiniz?

Prof. Şerif Mardin

CUMHURİYET VE HAFIZALARDA YAŞAYAN BİR DEVLET

Soli Özel

Yerel seçim sonuçları, "Türkiye'de tanzimatla başlayan modernleşme ya da Batılılaşma projesinin sonu geldi mi? Yoksa, bu durum işlenen globalleşme-yerelleşme geriliminin bir sonucu mu?" gibi soruları akla getiriyor. Soli Özel, bu konuyu, American University öğretim üyelerinden sosyolog Prof. Şerif Mardin'le Washington'da görüştü.

- Sayın Mardin, siz Türkiye'de modernleşme konusunu, Kemalizm'in niteliklerini, buna bağlı olarak Türkiye'deki İslamcı hareketlerin gelişimini ve nüanslarını en erken incelemiş kişisiniz. Bugün geriye dönüp baktığımızda, yani laiklik ilkesinin Anayasa'ya dahil edilmesinin üzerinden 65 yıl geçtikten sonra Türkiye'nin modernizasyon macerasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Türkiye'nin çağdaşlaşmasının ülkemizde en geçerli modeli, Tan-

zimat öncesi, Tanzimat, İstibdat ve Cumhuriyet gibi devrelerden geçtiğidir. Bu periyodizasyon kendi başına kullanıldığında yakın tarihimiz bugün de devam eden hayati sorunlarını örtbas ettiğinden yetersizdir. Bu yaklaşım, çağdaşlaşma tarihimizi Osmanlı'nın dışından gelen bir sistemi kendi bünyemize uydurma çabalarını gereğince anlatan; bu yabancı sistemle hesaplaşmanın yükünü taşıdığımızı belirten; hâlâ hesaplaşmaya devam ettiğimizi öne çıkarabilen bir görüş

açısı değildir. Bilmem, "Allah razı olsun" demek burada yerinde olur mu? Ama çağdaşlaşma tarihimizin "meseleler" yaratan bir tarih olduğu bilincini 1960'ların genç Marksizan tarihçilerine borçluyuz. Ancak, bu tarihçilerin Marksist şablonun ezme/ezilme, sömürü, güç, kalıcı iktidar ilişkileri kavramlarından öteye geçerek, Marksistlerin basbayağı güçlü bir ögesi olan varoluşçuluktan ve hümanizmadan esinlenme noktasına ilerleyemedikleri de bir gerçektir. Buna da şaşmamak gerekir. Marksizan tarihçilerimiz güçlerini 1960'ların kudret/iktidar ilişkilerine teksif ederken "devletçe" (yani Türk gibi) düşünmenin iktisadi bir versiyonunu oluşturuyorlardı.

Marksizan düşünürlerimizin Atatürkçü pozitivist bilinçlerle aynı marşa göre adım attıkları bir inanç da çağdaşlaşmamızın ve genel olarak dünya çağdaşlaşma sürecinin bir Amerikan filminin "son"u gibi bir "medeniyet"e doğru yol aldığıdır. Bu noktada görüşleri değişmemiştir. Çağdaşlaşmanın tarafların kendinden istimli bir süreç halinde bir "ora"ya müphem yollardan ideal bir topluma doğru yol aldığı ve oraya götürülmesi gerektiği fikri, aldığı yaralar dolayısıyla bugün bazı toplumbilimcilerince yüzeysel ve "naif" sayılmaktadır. Çağdaşlaşma kavramı kerre içinde kullanılmaktadır ve "ora"da bir "ora"nın olmadığı anlaşılmıştır. Çağdaşlaşmamıza bakışımızı bu şekilsiz, istikbal tutkusundan kurtararak kendi toplumumuzu bugünün içindeki dinamik güçleri açısından anlamaya çalışmamız gerekir. Zira toplumumuz bir taraftan

devamlı olarak şekil değiştirirken, devamlı olarak "gelişmeci" Cumhuriyet ideolojisinde yer almayan sorunlarla bizi karşıkaraşıya bırakmaktadır. Modernliğin beraberinde getirdiği bazı boşluklardan bu bağlamda söz etmek gerekir. En üst katta en sathi görüşte gerçekten eski bir medeniyet kırılıyor, yeni bir medeniyet onun yerine geçmeye çalışıyor. Osmanlı'yı bunu yapmaya iten nedir? Batı ile olan ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu askeri bakımdan güçlü olmanın gereğini keşfetti, bu bir. Güçlü olmak için sivil toplumu geliştirmek gerektiğini -otoriter bir şekilde de olsa- gördü. Bunun için de okulları çoğaltmak lazım, insanlara üretken olma imkanı vermek lazım. İkinci safhada, yani Tanzimat'ta Türkler ordunu kuvvetli olabilmesi için gerçekten sivil toplumun geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu da keşfettiler. Devletin dönüştürülmesi gerektiğini de gördüler. Son olarak Batı'ya baktıklarında Osmanlılar güçlenmek için gerekli olan şeylerin yalnızca askeri güç ya da sivil toplum olmayıp bir kültür birikimi olduğunu da keşfettiler. Bu da 19. yüzyılın sonuna doğru oldu.

Binaenaleyh Atatürk sahneye geldiği zaman bu üç planda Osmanlı İmparatorluğu'nun ne yapması gerektiği düşünülmüştü. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması bir bakıma üçüncü plana bir cevap niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun -ki bildiğiniz gibi çok uluslu- dağılması bunu kolaylaştırdı. Atatürk'ün getirmiş olduğu hal çarelerinin büyük bir kısmı bir üçüncü planla ilgilidir. Yani Batı'nın

kültürünü benimsemekle ilintilidir.

Atatürk kültür probleminin, problemlerin en çetini olduğunu görmüştü. Çünkü bu doğrudan doğruya İslam sorununu ortaya çıkarıyordu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürü İslami bir kültürdü. Ancak Atatürk laikliği bir ilke olarak getirdiği zaman bir şansı da Türkiye'de bir çok Müslüman düşünürün kendi zamanlarındaki İslami kurumların düşüşte olduğunu görmekte olmalarıydı. Hissedilen bu rahatsızlığın ürünü olarak bir nevi ittihatçı, modernci bir İslamcı görüşün de Atatürk'ten önce ortaya çıktığını görüyoruz.

- Burada çok ilginç bir nokta var. Bugünkü İslamcıların söyledikleri Atatürk'ün herşeyi zor kullanarak yaptığı. Sizin söylediklerinizde ise Laisizmin hayata geçirilişinde ileri aşamalar öne çıkmadan önce aslında bunun iyi kötü Müslüman düşünürler tarafından da kabul edilen bir gerçekleştirmeye dayandığı. Bu, çok önemli bir fark. Buradan başka bir konuya geçerseniz, bugünkü sorunlarımızı kavramlaştırmakta sizce ne denli başarılı olabiliyoruz?

- Geçmişte birgün karşımıza çıkacaklarını önceden kestiremeyiz fakat bugün hayati sorun şekline giren bazı meseleleri sayayım:

1. Osmanlı Padişahı'nı "kötüler" hanesine koymakla bizzat cumhuriyetin meşruiyetini temellendirdiğimizi sandık. Bu sathi manevra gerçek bazı meşruiyet problemlerimiz olduğunu gizleyemedi. Daha ilginç, Weber'in "meşruiyet" kavramı üniversitelerimizde okutulurken bu kavramın Türkiye tarihi ile

ilişkili olabileceği anlatılmıyor. Toplubilimcilerimiz de konuyu teorik olarak tartışmaktan "hoşlanmıyorlar" diyelim.

2. çok kültürlü devletlerin problemlerini nasıl halledebilecekleri bu toplumbiliminde "aziz-amik", ayanbeyan kitap, dergi ve konferanslarda tartışılırken Türkiye'de Türk toplumbilimi diye 1920'lerde Türkiye'ye dışarıdan ithal edilen, ırkçılıktan ilhamını alan esrarengiz etkinlik kuramları problemi halletmemize yeter sayılmıştır.

3. Adalet kuşkusuz mülkün temelidir. Ama adalet nedir? Hangi temel değerler üzerine bina edilir? Dünyayı saran bu tartışmalarda Türkiye yoktur. Örneğin hakimler laiklik hakkında karar verecekler. Gayet güzel. Ama verdikleri kararın işin sonunda kanunun tefsirine bağlı olduğu muhakkak. Ve kanunu tefsir ettikleri zaman bir felsefi esasa dayandıkları için tefsir ediyorlar. O felsefi esas olmadığında ise çok sathi bir şekilde alınan kararlar ortaya çıkıyor.

Türkiye'de laikliğin tefsiri konusunda bir literatür de yok. Bu şimdiye kadar üzerinde durulmamış bir nokta. Mesela Amerika'da yüksek mahkeme kararlarının okunması diye bir şey vardır. Örneğin o parçalarda yüksek mahkemenin laiklik konusunda 19. yüzyılın başından itibaren vermiş olduğu kararlar uzun uzun okunur. Bunun içinde bir sosyal görüş vardır, bir felsefi görüş vardır. Ben böyle bir şey görmedim Türkiye'de. Aydınların mekanik bir şekilde laikliğe sarılmalarının bir sebebi herhalde böyle bir literatüre sahip olmamamız.

- Bu meşruiyet noktası toplumsal meşruiyet noktası mı, yoksa insanların kendi yaşantılarında dış dünyayla olan ilişkileri kavrayabilmesi ve ortada bazı ahlaki tercihler yapabilmelerini sağlaması mı?

- Toplumsal meşruiyet konusu irdelenerek bir çeşit konsensüse varmamız gerekirken kişi planına aktarılınca sorun daha çapraşık hal alıyor. Kişi yapımızın mekanik olarak dışından gelen uyarıcı sinyallerin birikimi olduğu şeklindeki iptidai formül hâlâ pozitivist aydınlarımız arasında en revaçta olanı. Halbuki bu konuda dünya toplumbilim söylemi sağ, sol, orta olsun bu formülün çok ötesine geçmiş. Sırf nelere değindiğimi anlatmak için bu konularda bir yüzyıldan beri kişi teşekkülü konusundaki düşüncemize yeni yaklaşımlar getiren birkaç isim sayayım: Durkheim, Bourdieu, Bakhin. Mesele nin "püf noktası" bu düşünürlerin hepsinin kişiliğin oluşumu ile kültür değerleri ya da tarihsel hafıza ile bir bağlantı kurmuş olmalarıdır. Bu noktada gene önemli bir hadiseye bakmak gerekir. "Tarihi hafıza" bizde gene en basit şekilleriyle anlatıldığından konuya biraz şüpheyle bakıyoruz. Fakat davranışımızda tarihi hafızanın gerçek bir yeri olduğu gene günümüzün en ilginç konularından biri.

- O halde Atatürk döneminde yapılanları tarihi açıdan nasıl değerlendirmek gerekir ve bunun günümüzdeki izdüşümleri nelerdir?

- 1900 ile 1925 yılları arasında (belki eski imparatorlukların çözümlerinin yarattığı çapraşık, "müşevves" ortam dolayısıyla) si-

yasi yapıların yeniden kurulması için görülmemiş imkanlar belirdi. Atatürk, Lenin, Enver Paşa, Mussolini ve Hitler bu imkandan kendi dünya görüşlerine uygun olarak istifade etmiş kimselerdi. Türkiye'de bu imkanı açılan yeni bir teşkilatlanma devri olarak görenlere, ümitlerini bu noktada teksif edenlere Şevket Süreyya'nın hatıratından hız alarak, "suyu arayan adamlar" adını veriyorum. Sanıyorum ki, o devirde uzun bir dünya savaşı sıkıntısını ve yarattığı anarşinin ardından aksiyon, "yapıcılık", kuruculuk (Atatürk ve grubunun özellikleri) bir ekseriyet tarafından en yüksek değer olarak görüldü ve haklı haksız Kemalizmi eleştirenleri zayıf bıraktı.

- Biz Atatürk dönemini genellikle devletin neler yaptığı açısından çok fazla inceliyoruz da buna karşılık yönetenlerin toplumun hiç değilse şehirli olan kesimlerinden de oldukça olumlu bir cevap aldıklarını ya gözardı ediyoruz ya da buna pek fazla eğilmiyoruz. Yani Türkiye'de köylü şehirli nüfus arasındaki oran 1950'lere kadar değişmiyor. Sabit kalan şehirli, özellikle büyük şehirli olanlara baktığımız zaman, el yordamıyla da olsa insanlar kendi sorularına bazı cevaplar bulabiliyorlar. Eğitim sisteminin de etkisiyle kendi muhafazakarlıklarını ve dinsel referanslarını mevcut tutarak modern hayata adapte olabilmenin yollarını arayan insanlarla dolu bir nesil 1950'lerde ortaya çıkıyor.

- Muhakkak öyle bir nesil var da, Kemalizmin bize temin ettiği hayat felsefesi nedir diye sorulduğunda

orada bir boşluk var. Baştan itibaren inançlı kesim bunu keşfediyor. İkinci keşfedenler ise Marksist arkadaşlarımız. Çünkü onlar için iktisadi mekanizmanın çok ayrıntılı bir şey olduğu belli. Bunun Türkler arasında sınıf yoktur gibi bir proje ile halledilemeyeceğini görüyorlar. Ve uzun vadede, Batı'da gelişen bu problemler, yani hem bir kolektif kimliğe sahip olmak, hem de kişi kimliğine sahip olmak problemi -dünyanın bir global medeniyet olmasıyla- Türkiye'ye de yansıyor. Bana öyle geliyor ki, Türkiye'de dinsel akımların son zamanlarda destek bulması bir de o açıdan değerlendirilmeli. Yani bunun Müslümanlar tarafından ortaya çıkarılmış bir komplo değil de Türkiye'nin de içinde bulunduğu dünyadaki gelişmelerin sonucu olabileceğini düşünmek lazım. Bunun da kolektif ve aynı zamanda kişisel bir yanı mevcut.

Atatürk'ün devleti ve müesseseleri her ne kadar eskiye nisbetle bir ilerleme sayılabilirlerse de bizzat müessese olarak iyi çalıştıklarından değil, bu grubun kontrolüne tabi oldukları için, bir cehdin eseri oldukları için çalışmışlardı. Böyle bir "Eflatun'cu" sistemi devam ettirmenin tek yolu "gardiyan"ların arasındaki tesanüdün bozulmamasıdır. Kemalizm'de ise gardiyanların muhalifi birinci kuşak aydınlar, öğretmenlikten gelme ikinci kuşak aydınlar, Anadolu eşrafı ve askerler. Her grubun kendine göre amaçları olduğu gibi, bir de yavaş yavaş eğitim seviyesi yükselen bir vatandaş kitlesi ve bu grupta örtüşen (benim açımdan geniş anlamda bir estetik konusu olan) "alaturka" yaşa-

yan kişiler. Gardiyanlar bir müddet sonra kendi menfaatleri bakımından halk kitlelerinin isteklerine kulak kabartmanın gerektiğini, şekilsiz, fakat samimi bir demokratikleşme ile rejimin sürdürülebileceğini düşünmüşler galiba. Gene bu gelişmenin olumlu yönleri çok, fakat yeni demokratik amaç devlet mekanizmasının aynı tempo ile, toplumsal gelişmelere paralel olarak modernleşmesini geride bıraktı. Burada bir paradoksla karşılaşıyoruz: Türkiye'de en geniş şekilde paylaşılan dil "devletçi" olmasına rağmen devlet 1950'lerden sonra kendini modernleştirememiştir. Bu da devlet düşüncesinin Cumhuriyet devrinde statik bir düşünce olmasından doğmuştur. İdareyi yukarıdan aşağıya doğru bir süreç olarak kur -kuşkusuz 1920'ler için doğru bir düşünce- fakat sonrası? Detayları? Doğu ile ilişkiler özel bir çaba ister mi? Bunun sebebi ise kurulan devletin yapılarının sınılanması gerektiğinde yalnız işlevsellikten değil, bazı temel değerlere de, (yani felsefe konularına) değinilmesi zorunluluğuydu. Atatürk reformlarında bu derinlik yoktu. Tabii ki, yeni demokrasimizin de pek derine giden temelleri yoktu.

- Siz geçen aylarda Türkiye'ye gittiniz. Yerel seçimlerden hemen sonraya denk geldi ziyaretiniz. Türkiye'deki havayı gördünüz. İslamcı Refah Partisi'nin İstanbul ve Ankara'da büyükşehir belediyelerini kazanması bütün ülkede bir bomba etkisi yarattı. Kendine göre bir telaş ortamına yol açtı. Bunun da kısa bir değerlendirmesini yapar mısınız?

- Refah Partisi konusunda İstan-

bul'da "Atatürkçü" aydınlar arasında gördüğüm telaşın nedenini Refah Partisi'nin zaferinden çok şimdye kadar önem vermedikleri bir gelişmeye önem vermek mecburiyetinde kalmalarında buluyorum.

Mesele, gene de bu gruplarda her zaman olduğu gibi bir "komplo" kuramı ile izah edilmeye çalışılmaktadır. Para dağıtılmış, "çok sıkı"(!) çalışmış, erken saatlerde oy vermeye gidilmiş vs. Fakat bu kuramın yeterli olmadığı apaçık. Bu izahlarda bir yerde toplumsal davranışla ilgili olarak kullanılan şablonda bir yanılma var. Fakat bu şablon değişmiyor. Bu şablonla şekil verilen "bilimsel halkoyu araştırmalarının şimdiye kadarki bulgularında ne kadar yanlış oldukları belli oldu. Önemli nokta Türkiye'de bizzat "gardiyanlar"ın statüsünü koruyucu niteliği taşıyan toplum kuramlarının artık iflas etmiş olduğudur. Türk İslam düşüncülerini birçok Arap düşünürün aksine sürekli halk hakimiyetinin bizzat hakimiyetin esası olduğu fikrini kabul etmişlerdir. Türkiye'nin siyasi dengesini Türkler'in hafızasında yaşayan devlete borçluyuz. Yetersiz çalışan Cumhuriyet müesseselerine değil. Bu da tabii ki bir paradoks. Halkın "devlet anlayışı" gardiyanların "devlet anlayışını" esasında değiştirmeyerek üstesinden gelmiş benziyor. Ümit ediyorum Türkiye'nin istikbalini şekillendirmeye devam edecek olan eğilim ne kendini bilmez bir vaizin sözleri ne de gardiyanların baskıcı eğilimleri olacaktır. İkisinin arasında yer alan bir sağduyuya hâlâ güvenebiliriz.

- Çok teşekkürler sayın Mardin.

Ekonomik büyüme ve istihdam

A. Suut Doğruel

Bu yazıda, 1994 krizi ile ortaya çıkan ve kendini yaygın işten çıkarmalar ile belli eden işgücü piyasalarındaki krizin daha gerisinde yatan ve bu dönemde henüz kendisini tam olarak belli etmeyen çok daha önemli bir yapısal sorun tartışılacaktır. Bu da, mal ve hizmet üretiminde teknolojinin gelişmesine paralel olarak yavaş yavaş değişen işgücü talebidir. Ekonomi daha fazla dışa açılmaya başladıkça, özellikle AB ile Gümrük Birliği sürecinin başlamasıyla, mal ve hizmet üreten kesimlerin daha nitelikli işgücü talebi artacak, buna bağlı olarak nitelsiz işgücü talebi ise azalacaktır. İşgücü arzının niteliği ise hem yapı olarak yavaş değişmekte hem de bu gerekli değişmeyi hızlandırabilecek önlemler alınmamaktadır. Böylece, yakın gelecekte değişik nitelikteki işgücü piyasalarına asimetrik olarak yansiyacak bir gelişme söz konusudur: Nitelikli işgücü piyasalarında bir talep fazlası, buna karşılık nitelsiz işgücü piyasalarında ise talep azalması ve işsizlik.

1994 krizi ve işsizlik

1994 yılı başında kendini belli eden ekonomik kriz, ekonominin birçok kesiminde olduğu gibi, işgücü piyasalarında da derin çalkantılara neden oldu. 5 Nisan kararları ertesinde daralan iç talebe bağlı olarak, bu pazara yönelik üretim yapan özel kesim işletmelerinde ortaya çıkan önemli oranlarda üretim düşüşleri yaygın bir işçi çıkartma hareketlerini de beraberinde getirdi. 1994 krizi ile birlikte, özellikle 5 Nisan kararları ertesinde fiyatlar, döviz kuru, faiz, üretim düzeyi, işsizlik gibi ekonomik göstergelerdeki değişimler, hem izlenmesi kolay olduğu, hem de geniş bir toplum kesimini doğrudan ilgilendirdiği için konu ile ilgili değişik kesimlerde yürütülen tartışmalarda temel ilgi odakları oldu. Bu göstergelerdeki değişimlerin izlenmesi, ekonominin içinde bulunduğu durum ve 5 Nisan kararlarının sonuçlarının değerlendiril-

mesinde temel alındı. 1994 yazında özellikle genel fiyat düzeyi, döviz kuru ve faizlerde gözlenen iyileşmeler ekonominin geleceğine yönelik iyimser beklentileri harekete geçirdi ve buna bağlı olarak yakın gelecekteki kriz beklentisi senaryolarının itibarı azaldı.

Yukarıda temel hatları ile özetlenen kamuoyundaki ve politik kadrolardaki yaklaşım biçimi, ekonominin kısa dönemli hareketlerini değerlendirmede bir ölçüde yeterli olabilir. Ancak, bu yaklaşım aynı zamanda 1994'te olanların anlık birtakım olumsuz gelişmelerin ya da yanlış kararların bir sonucu olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ne var ki, az sayıda da olsa bir kısım iktisatçının da gidecek daha sıkça vurgulamaya başladığı gibi, 1994 Türkiye ekonomisini sadece birkaç aylık, ya da birkaç yıllık bir geçmişi ile açıklamak oldukça yetersiz kalmaktadır. Tersine, 1994 krizine ekonomideki yapısal gelişmelerin ve değişimlerin bir sonucu olarak bakılmalıdır.

5 Nisan kararları ertesinde yaygın işten çıkarmalar olarak gözlenen işgücü piyasalarındaki dalgalanmalar için de benzer bir yaklaşım söz konusudur. İç talepteki daralmaya bağlı olarak artan işsizlik başta otomotiv olmak üzere bazı sektörlerde talep genişletici politikalar yoluyla üretimin artmasına paralel olarak kısmen hafiflemiş görülmektedir. İşgücü piyasalarında gözlenen son kriz bu biçimi ile ele alındığında çok fazla kalıcı gibi görülmemektedir. Ancak, daha geride yavaş yavaş derinleşen ve olumsuz sonuçlarının bu kadar kolay bir biçimde giderilmesi mümkün gözükmeyen bir gelişme üzerinde durmanın zamanı artık gelmiştir. Bu da üretim yapısındaki, daha doğrusu mal ve hizmet üretim teknolojisindeki değişme trendi ile ilişkilidir.

Teknolojik yapıda beklenen gelişmeler

1994 yılı başında Türkiye ekonomisinin geldiği nokta, kurumsal yapıdaki tıkanmaya ek olarak şu noktada da bizi

düşünmeye itmektedir: Mal ve hizmet üretiminde sadece ya da ağırlıklı olarak iç pazarlara yönelik bir üretim yapısının artık Türkiye ekonomisini taşıyamayacağı gerçeği. 1990'ların Türkiye'si ne 1970'lerin Güney Kore'si ne de 1980'lerin diğer başarılı Uzakdoğu ülkelerinden biridir. Diğer bir deyişle, Türkiye ucuz işgücü temeline dayalı ve bütünüyle dış pazarlara yönelik bir üretim yapısına dönüştürülemez. Türkiye'nin sosyal yapısı ve gelişmişlik düzeyi, toplumdaki iyi yaşamaya yönelik kuvvetli beklentiler ve özelemler bu türden bir sanayileşme modelini geçersiz kılmaktadır. Hem konum hem de anlayış olarak Avrupa'ya yakınlık, Türk insanını diğer gelişmiş ülkelerdeki yaşam standardını yakalamaya itmektedir. Bunun mal ve hizmet tüketimi açısından anlamı tüketicinin kalite ve fiyat düzeyinde dünya standartlarını arar olmasıdır. Bu durumda izlenecek yol, yerli üreticinin sadece dış pazarlar için değil, aynı zamanda iç pazarlar için de mal ve hizmet üretiminde dünya standartlarını yakalaması, teknolojik alt yapısındaki eksiklikleri ve zaafları hızlı bir biçimde kapamasıdır.

rilmesi gereği sadece iç talep yapısındaki gelişmenin doğal bir sonucu olarak alınmaz. Bu aynı zamanda bir iktisat politikası hedefi olarak da alınmalıdır. Son on yıllık dönemde büyüme iktisadi alanında bilginin ve işgücü kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi giderek artan oranda vurgulanır oldu.² Bu yaklaşıma göre bilgi, işgücü ve sermaye yanında üçüncü bir temel üretim girdisi olarak ele alınmakta ve ekonomik büyüme temel olarak bilgi birikimindeki gelişmeye bağlanmaktadır. Bunun da ötesinde, ülkeler arasındaki büyüme farklılıkları da bilginin ve buna bağlı olarak işgücü kalitesinin geliştirilmesine yönelik yatırımlara bağlanmaktadır: Bilgi üretimine, diğer bir deyişle teknolojik gelişmeye, daha çok kaynak ayıran ülkeler büyümelerini diğerlerine oranla daha hızlı gerçekleştirmekte, teknolojik buluşların yoğunlaştığı gelişmiş ekonomilerle diğerleri arasındaki gelişmişlik farkı giderek açılmaktadır. Teknoloji üretim merkezleri dışında kalan ülkeler için ise, çok pahalı bir süreç olan yeni teknoloji üretimi yerine bu merkezlerde

Son yıllarda bilgi, işgücü ve sermaye yanında üçüncü bir temel üretim girdisi olarak ele alınmakta ve ekonomik büyüme temel olarak bilgi birikimindeki gelişmeye bağlanmaktadır.

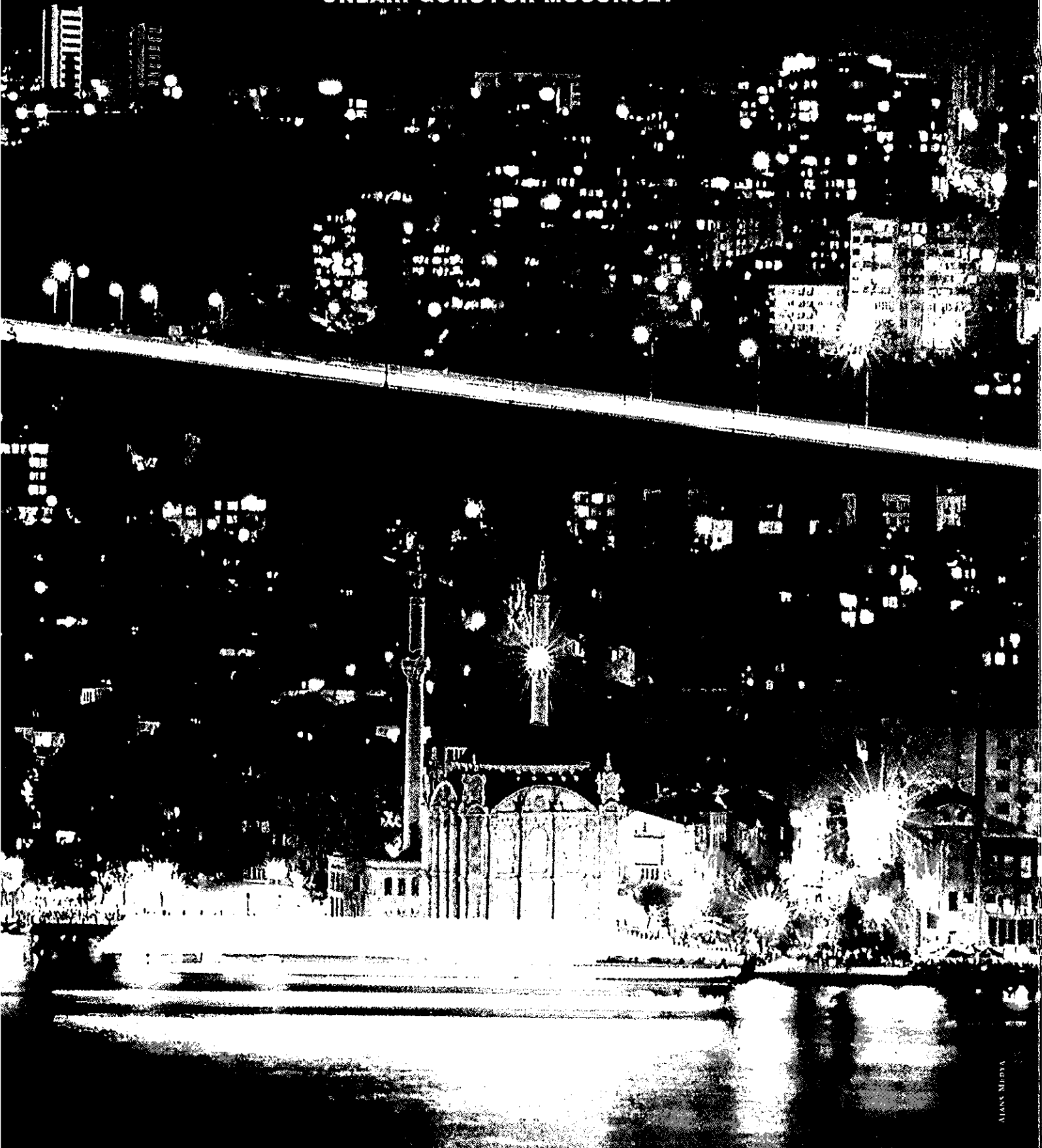
1980'li yıllarda ekonomide gerçekleşen dışa açılma sürecini en azından radikal bir biçimde geriye döndürmek mümkün değildir. Bu durumda, Türk tüketicisi değişik politika uygulamalarına bağlı olarak derecesi değişse de yerli üretim ile ithal mallar arasında bir seçme imkanına sahip olacaktır. 5 Nisan kararları ile geçici bir süre için bir ölçüde kısılan (son dönemde iç talebi genişletici değişik uygulamalar belli sektörler için de olsa gündeme geldi) iç talep sadece yerli üretime değil aynı zamanda ithal mallara da yönelecektir. Burada belirleyici olan fiyat ve kalite baskısı sadece iç pazarlarda değil dış pazarlarda da, belki de iç pazarlardan daha da kuvvetli olarak geçerlidir. Diğer bir deyişle, Türk üreticisi dışa açılma ve AT ile Gümrük Birliği sürecinde bir kesinti olmadıkça hem uluslararası hem de iç pazarlarda ciddi bir rekabet baskısını giderek artan oranda üzerinde hissedecektir. Bu süreç içinde gerekli teknolojik ve idari yenilenmeyi gerçekleştiremeyen işletmeler tasfiye olurken, bu atılımı gerçekleştirebilenlerin ekonomideki ağırlığı artacaktır.¹

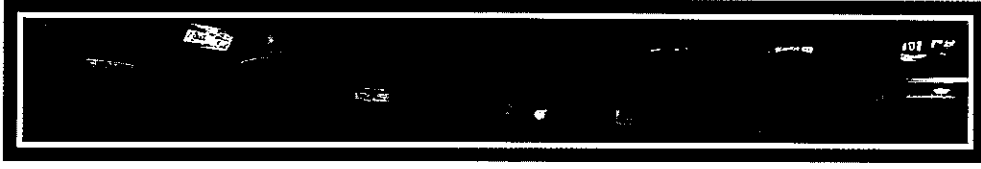
Üretimde teknolojik yapının iyileştirilmesi ve geliştiri-

ütilmiş teknolojileri bir biçimde (lisans anlaşmaları ya da taklit) emebilme kapasitesi öne çıkmaktadır.³ Bu da yine işgücü kalitesinin düzeyi ile ilintili bir olaydır. Yeni teknolojiler ancak iyi yetişmiş bir insan gücü donanımı ile kavranabilmekte ve üretime aktarılabilir. Üretimde

İhracatın artması, sadece fiyat rekabeti ile değil, belki de ondan daha da belirleyici olarak dünya piyasalarında geçerli kalitenin tutturulması ile mümkündür. Bu da ihracata konu olan malın mevcut en yeni teknoloji ile üretilmesini gerektirir. Diğer bir deyişle, mal ve hizmet üretiminde iç pazarlar için olduğu kadar dış pazarlarda da yer alabilmek için teknolojik yapının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uzun dönemde ekonomide hedeflenen kalıcı bir hızlı büyümenin gerçekleşebilmesi için sadece iç pazarların değil dış pazarların da önemli oranda üretimin hedefi olarak seçilmesi gerekir. 1980'li yıllarda ihracata verilen önem ağırlıklı olarak dış ödemeler dengesindeki tıkanıklıkları açma hedefine yönelik olarak uygulandı. Diğer bir deyişle, ihracatın teşvikinde iç ve dış pazarlar arasındaki ikame koşullarını ikincisini birincisine göre

**BU AKŞAM BU ŞEHİRDE,
SAHİP OLDUKLARINIZA ZARAR VEREBİLECEK
BİRÇOK UNSUR VAR...
ONLARI GÖRÜYOR MUSUNUZ?**

B İ Z G Ö R Ü Y O R U Z !

Hırsızlık, yangın, su baskını... Sahip olduklarınızı elinizden alıp maddi ve manevi zarara yol açacak olası tehlikeler... Merkezi Güvenlik Sistemleri sizi ve malınızı bu tehlikelere karşı güvence altına alarak en etkin korumayı sağlar. MGS, yan kuruluşu Merkezi Gözlem İstasyonu ile kurmuş olduğu güvenlik sistemlerine günde 24 saat gözetim, denetim ve bakım hizmeti veren tek kuruluştur. Baraj ve trafo merkezlerinden kimya, tekstil ve konfeksiyon fabrikalarına, banka, döviz bürosu ve kuyumculardan alışveriş merkezlerine, depo, stüdyo, galeri, mağaza ve müzelere kadar Türkiye çapında yaklaşık 11 milyon metrekarelik bir alanı, donanımını gerçekleştirmiş olduğu elektronik güvenlik sistemleri ile korumakta olan MGS, konusunda var olan en üstün teknolojiyi, ADEMCO teknolojisini kullanmaktadır.

Harici sistemler: Bariyerlerle koruma, çit koruma, telemetry ve gece görüş kamera sistemleri.

Dahili sistemler: Hırsızlığa karşı hareket detektörleri, yangın uyarı, alarm ve söndürme sistemleri, tıbbi alarm, kapalı devre TV sistemleri, kartlı giriş-çıkış sistemleri, elektronik bekçi saati-devriye kontrol sistemleri, banka, döviz büroları ve kuryeler için para koruma sistemleri.

M E R K E Z İ G Ü V E N L İ K S İ S T E M L E R İ

VALİKONAĞI CAD. 143/5 NİŞANTAŞI 80220 İSTANBUL

TEL: (0212) 231 41 95 FAX: (0212) 234 56 22

D e t a y l ı b i l g i v e t a n ı t ı m k a t a l o ğ u i ç i n b i z i a r a y ı n ı z .

daha avantajlı bir konuma getirmek amaçlandı. Bu iki pazar arasındaki kârlılık koşullarındaki değişime göre son on yıllık dönemde bazı yıllar ihracatta önemli sıçramalar gerçekleşebilirken, zaman zaman da iç talepteki genişleme ithalatta dış ticaret dengesini 1980 öncesi oranlara yaklaştıracak düzeylerde artışlar gerçekleşti.

Ekonomik büyümede ihracatın temel itici faktör olması için reel olarak Türk ihracatının büyüme hızının dünya ticaretinin büyüme hızından daha fazla artması gerekir. Bu da ancak ihracatın ağırlıklı olarak gelir esnekliği yüksek olan mallara yönelmesi demektir. Uluslararası piyasalarda malların gelir esneklikleri aynı değildir. Geleneksel mallarda gelir esnekliği düşük, yeni mallarda ise yüksektir (Lucas, 1988). Bu nedenle, uluslararası pazarlarda genişleyen bir pay almanın ön koşullarından biri geleneksel mallardan çok modern sanayi mallarına yönelmektir. Bu tür mallar genellikle en son teknolojik gelişmeleri içerir ve sermaye yoğun üretim tekniklerini gerektirir.

Teknolojik değişimin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri

Hızlı ekonomik büyümenin önkoşulu olarak gerekli teknolojik gelişmenin işgücü talebi üzerindeki etkisi, Türkiye'de işgücü piyasalarında gelecekte gerçekleşmesi muhtemel gelişmeleri kestirmede tartışılması gereken bir konudur. Aslında, aşağıda tartışılacak işgücü talebindeki değişim şimdiden zayıf da olsa etkilerini göstermeye başlamış bulunmaktadır. Bu değişimin iki sonucundan söz etmek mümkündür: Birincisi, hızlı ekonomik büyümenin önkoşulu olarak gereken teknolojik altyapı ülkenin mevcut faktör donanımı ile uyumlu olmayan bir üretim tekniğini, yani sermaye yoğun üretim tekniğini gerektirmektedir. Hızlı nüfus artışı ve yoğun kırdan kente göçün yarattığı işgücü arzına oranla, hızlı sanayileşme yeterli bir işgücü talebi yaratmamaktadır. İkincisi ise, işgücü talebindeki artışın değişik kesimlere eşit oranda yansımamasıdır. Teknolojik düzeyi yüksek üretim süreçleri beraberinde iyi yetişmiş işgücü piyasasında, mevcut eğitimin yaygınlığı ve kalitesi gözönüne alındığında, talep fazlası, buna karşılık kalifiye olmayan işgücü piyasasında arz fazlası ya da diğer bir deyişle işsizlik.

Teknolojik değişimin işgücü piyasaları üzerindeki bu etkisinin genel görünümü yaygın işsizliktir. Günümüzde pek çok Batı Avrupa ülkesinde ve ABD'de gözlenen yüksek oranlı işsizliği bir oranda buna bağlamak mümkündür.⁴ Özellikle, son 15 yıllık dönemde hızlı bir sanayileş-

me ve ekonomik büyüme başarısını gösteren İspanya ile son on yıllık dönemde başarılı bir performans göstererek hem yüksek büyüme hızı gerçekleştiren hem de sanayisinin rekabet gücünü ciddi bir biçimde artıran Fransa'da gözlenen yüksek oranlı işsizlik bu etkinin ne kadar önemli olduğunun işareti olarak alınabilir. İspanya'da yüzde 20 dolaylarında dolaşan, Fransa'da ise yüzde 10'ları aşan işsizlik oranları sanayileşmiş ülkelerin ortalamalarının çok üstünde yer almaktadır. Dikkat edilirse, bu iki ülkede de üretim yapılarında kapsamlı bir dönüşüm söz konusudur. Benzer bir biçimde Almanya'nın doğu kesiminde de çok yüksek oranlı bir işsizlik söz konusudur. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile birlikte eski Doğu Almanya topraklarında gözlenen yüksek oranlı işsizliğin ardında, sosyal yapılarında gerçekleşen kapsamlı dönüşümlerin etkileri yanında, yeni üretim teknolojilerini sanayilerine sokma çabalarının da etkilerini görebiliriz.

İşgücü talebindeki değişimin değişik kesimlere farklı oranlarda yansımalarının en belirgin etkisi ortalama ücretler üzerinde olacaktır. Talep fazlalığına bağlı olarak nitelikli işgücü ücretleri bu piyasalardaki kısıtlılık oranında verimlilik düzeyine göre daha yukarı çıkabilir. Bu ücret yükselmesi, doğal olarak, diğer ücretlerde de yukarı doğru bir baskı yaratacaktır. Aslında, farklılaşan modern mallarla birlikte geleneksel malların da üretiminin önemli bir yere sahip olduğu Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde, ortalama ücret alan kesimin verimliliğinin yüksek ücret düzeyi baskısı ile arttığı konusu gelişme ekonomisi çerçevesinde uzun süredir sıkça tartışılmaktadır.

Bu noktaya kadar yazıda, mal ve hizmet üretiminde iç ve dış piyasalardaki rekabet gücünün belirleyicileri olarak gösterilen kalite ve fiyat düzeyleri arasında kalite üzerinde daha fazla duruldu ve buna bağlı olarak teknolojik değişimin etkileri değerlendirildi. Ancak, görüldüğü gibi ürün kalitesinin yükseltilmesi ve çeşidinin artırılması çabası diğer yandan bir maliyet ve fiyat konusunu beraberinde getirmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu, ortalama ücretlerde yükselmenin rekabet gücü üzerindeki etkisidir. Bir maliyet unsuru olarak harcamaların üretim maliyetleri üzerindeki etkisi doğrudan ücret düzeyi olarak değil birim işgücü maliyeti olarak tanımlanır (Mazumdar, 1993). Bu gösterge sadece ücret düzeyi ile değil, bununla birlikte işgücü verimliliği ve eğer döviz cinsinden hesaplanacaksa döviz kuru ile tanımlanır. Birim işgücü maliyeti ücret düzeyi ve döviz kuru ile doğru orantılı, verimlilik ile ters orantılı olarak değişir. Bu

durumda ücret değişmesinin birim ücret maliyeti üzerindeki net etkisi, döviz kurunu sabit tutarak, verimlilik değişmesi ile birlikte ele alınmalıdır. Ücret düzeyi ile verimlilik arasındaki ilişki çokca tartışılan bir konudur. Ancak, yeni büyüme teorilerinin vurguladığı işgücü kalitesi ile verimlilik arasındaki ilişki dikkate alındığında şu yorumu yapmak olanaklıdır: Yüksek ücret bir yandan verimliliği yüksek işçileri seçmek için iyi bir araç görevi görebilir, diğer yandan da yüksek ücretin sağladığı daha iyi beslenme, artan tüketim olanakları ve daha sağlıklı yaşam koşulları yoluyla daha yüksek verimliliğe yol açabilir (Thorbecke, 1993).

İşgücü arzını dönüştürmeye yönelik politikalar

İşgücü piyasalarında teknolojik değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliği giderici uygulamalar birbiri ile ilişkili olarak iki ayrı yönde gerçekleştirilebilir: Birincisi, işgücü kalitesini artırmak, diğeri ise, yeni sanayi yapısı-

önemlidir. Bunun da ötesinde, yapılan çalışmalar göstermektedir ki, eğitime ayrılan kaynaklar ile büyüme arasında doğru orantılı kuvvetli bir ilişki vardır. Yani, eğitime yapılacak yatırımlar verimlilik etkisi ile büyüme hızı üzerinde de önemli katkı yaratacaktır.

Genel eğitim sistemine ek olarak doğrudan işgücü piyasalarına yönelik eğitim yatırımlarından da bahsetmek gerekir. Bu, bir yandan devlet tarafından gerçekleştirilen meslek kazandırma çalışmalarını, ki son yıllarda bu alanda bazı adımlar atılmaya başlandı, diğer yandan da işletme içi eğitimi içerir. İşgücü verimliliği üzerinde olumlu etkileri olan bu tür eğitim yatırımlarının ücret ve işsizlik üzerindeki etkileri çok belirgin değildir.⁶

Yaparak öğrenme süreci de işgücü kalitesini yükselten bir diğer yoldur. Ürün çeşidinin artması ve teknolojik açıdan gelişmiş yeni malların üretimi insan sermayesinin gelişimini hızlandırır. Bu alanda Türkiye'nin önemli bir deneyimi vardır: Sanayileşmenin ilk aşamalarında kamu

Ortalama ücretlerde yükselmenin rekabet gücü üzerindeki etkisi yüksektir... Bu, bir yandan verimliliği artırırken, yüksek işgücünün seçilmesine yol açar, diğer yandan da yüksek ücret işgücü kalitesini kendi dinamiğiyle artırabilir.

nın ememediği işgücüne yeni iş imkanları aramak.

İşgücü kalitesini iyileştirmeye yönelik atılabilecek adımların başında eğitim sistemini daha verimli hale getirmek gelir. Mevcut eğitim sistemimizin bu açıdan performansı uzunca bir süredir değişik kesimlerde eleştirilmektedir. Özellikle teknik eğitimdeki yetersizlikler, yeteri kadar yeni teknik okul açılmaması bu eleştirilerin yoğunlaştığı bir konudur. Ancak, burada sorun sadece meslek eğitimi değil, aynı zamanda genel eğitim sisteminin de yetersizliği vurgulanmalıdır. Yeni ve gelişmiş üretim teknolojileri beraberinde karmaşık üretim süreçlerini getirmektedir. Üretim yönergelerinin işçi tarafından kavranabilmesi ve bunun üretim kalitesine yansıtılması için eğitim sisteminin esnek düşünebilme ve kavrayabilme kapasitesini geliştirici bir yapıya dönüşebilmesi gerekir.⁵ Mevcut ezbere dayalı eğitim sistemimizin bu amacı gerçekleştirebilmesi pek mümkün değildir. İlköğretimden yüksek öğretime kadar her aşamada çok ciddi adımların atılması ve bu alana daha fazla kaynak ayrılması bu açıdan

işletmeleri işgücü eğitimi ve yaparak öğrenme yoluyla nitelikli işgücünün oluşmasında önemli bir rol üstlenmiş ve yeni yeni gelişen özel sanayi kesimi için gereken işgücü ihtiyacının karşılanmasında kaynak görevini görmüştür. Bugün için, telekomünikasyon yatırımları ve askeri amaçlı havacılık yatırımlarının da bu türden bir etki yapması beklenebilir.

Türkiye hızlı kentleşmenin sürdüğü bir ülkedir. Bu durum kentsel altyapı ve ulaşım sisteminin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca, sanayinin bir iki merkezde toplanmasının yarattığı hantallıklar ve maliyetlerin azaltılabilmesi için çok merkezli bir sanayi yerleşim düzenine doğru bir eğilim vardır. Bu gelişmeler ve yeni yerleşim alanları ihtiyacı niteliksiz işgücü için en uygun alanlar olarak düşünülebilir. Yeni ve daha sağlıklı konut alanları ile sanayi merkezleri, etkin ve güvenli ulaşım sisteminin oluşturulmasına yönelik yatırımlar bir yandan niteliksiz işgücü için yeni iş alanları yaratırken diğer yandan da bu yatırımların sağlayacağı daha kaliteli bir yaşam düzeyi ve-

rimlilik üzerinde dolaylı bir olumlu etki yapacaktır. Nite-
liksiz işgücü için bir başka istihdam potansiyeli de geli-
şen sanayideki üretim kapasitesine bağlı olarak yaratılabi-
lecek özellikle hizmet sektöründeki dolaylı işgücü talebi-
dir.⁷ Niteliksiz işgücü istihdamı dış ticarete konu olmayan
faaliyetlerde yoğunlaştığı oranda sanayinin rekabet gücü
üzerinde olumsuz etkisi olmayacaktır.

Sonuç

1994 yılı başında ortaya çıkan yaygın işsizlik sorunu, et-
kilerinin derinliğine karşın kısa dönemde talep genişleti-
ci politikalarla kolayca üstesinden gelinebilecek gibi gö-
rünmektedir. Ancak, yazıda tartışıldığı gibi, bu kadar ko-
lay bir biçimde çözümlenemeyecek bir başka sorun işgü-
cü piyasalarını beklemektedir. Mal ve hizmet teknoloji-
sinde beklenen ve aynı zamanda ekonominin hızlı bir
büyüme temposu tutturabilmesi için gereken değişme iş-
gücü piyasalarında çok temelli bir etki yaratacaktır.

Türkiye ekonomisini yakın gelecekte bekleyen değiş-
imin temel özelliklerinden ikisi bu yazıda vurgulandı.
Bunlardan birincisi, ihracatın ekonomik büyümede itici
bir faktör olabilmesi ve üretici kesimlerin uluslararası pi-
yasalardaki paylarını artırabilmeleri için en yeni teknolo-
jilerin kullanılması gerekliliğidir. İkincisi ise, Türk halkı-
nın kaliteli mal tüketme talebinin değişik nedenlerle art-
masının bir sonucu olarak ucuz işgücü talebine dayalı ve
bütünüyle dış pazarlara yönelik bir sanayileşme şansının
kalmaması ve buna bağlı olarak üretici kesimlerinin iç
pazarlarda da dünya standardını tutturmak zorunda ol-
malarıdır.

Hem iç piyasalara hem de dış piyasalara yönelik mal
ve hizmet üretiminde yeni ve gelişmiş teknolojilerin kul-
lanımı beraberinde kaliteli işgücüne yönelik talebi artıra-
caktır. Buna karşılık, yeni teknolojilere uyum sağlayama-
yan işgücü için yeterli istihdam olanakları bu oranda ge-
nişleyemeyecektir. İşgücü piyasalarında ortaya çıkacak
olan bu dengesizliği gidermek için bir yandan değişik bi-
çimlerde eğitim yatırımlarına ağırlık verilmesi gerekir-
ken, diğer yandan da, kaynak israfına yol açmayacak bir
biçimde tasarlanmış bir istihdam yaratma programının
devreye girmesi gerekmektedir. Bu yönde atılacak adımlar
sonuçlarının alınması zaman alan yatırımları gerekti-
rir. Ancak, bu amaca yönelik ciddi girişimler henüz orta-
da görülmemektedir.

Yazıda, doğrudan işgücü piyasalarına yönelik işletme
organizasyonu, işgücü piyasalarının düzenlenmesi, işlet-

me içi işçi işveren ilişkileri gibi konu ile doğrudan ilişkili
detaylara inilmedi. Ancak, bu biçimi ile bile ekonomik
büyümenin işgücü piyasaları üzerindeki etkilerinin ne
kadar derin ve karmaşık olduğu izlenebilmektedir. Bunun
anlamı, tartışılan sorunlar henüz ciddi boyutlara ulaşma-
dan uygun politikaların biran önce devreye sokulmasının
gerekmesidir. Bu noktada gelişmiş ülkelerde, özellikle İs-
panya'da ve Fransa'da olanları anlayıp geriden gelme
avantajlarından yararlanmalıdır.

A. Suut Doğruel

Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü öğretim üyesidir.

Notlar

- 1) Bu sürecin hızlanması ya da yavaşlamasında uygulanan makro politikaların, ekonomik ve sosyal yapıdaki kurumsal engellerin giderilmesine yönelik reform-
ların etkisi hiç şüphesiz çok önemlidir.
- 2) Bu konuda öncü çalışmalar olarak Romer (1986) ve Lucas (1988) gösteri-
lebilir.
- 3) Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik yapının gelişmesi ile ilgili tartışmaların
geniş bir özeti için Bell ve Pavitt (1993)'e bakılabilir.
- 4) 9 Temmuz 1993 tarihinde yayınlanan yediler grubunun bildirisinde bu gruba
giren ülkelerdeki toplam işsiz sayısının 23 milyona ulaştığı vurgulanarak, işsizliği
azaltmaya yönelik makro politikalar diğer önemli gündem maddeleri ile birlikte
yer almaktadır. Bu bildiride önerilen makro politikaların enflasyonist baskı yarat-
mayacak kalıcı bir büyümenin sağlanması ve işgücü piyasalarında verimliliğin artırılması
hedefine yönelik olması gerektiği ifade edilmektedir (U.S. Department
of State Dispatch Supplement, 1993).
- 5) Örneğin ABD'de işçilerin azımsanmayacak bir bölümünün üretim yönergele-
rini okuyup anlayamadığı ve bunun da üretilen malın teknolojik içeriği yüksek
olmasına rağmen çok sayıda hatalı üretime, dolayısıyla kalite düşüklüğüne yol
açtığı tartışılmaktadır.
- 6) Örneğin Forslund ve Krueger (1994)'de işgücü piyasalarına yönelik yatırımların
milli gelirlerindeki payı ile işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki
bulunamamıştır.
- 7) Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü'nde Ester Biton tarafından yü-
rütülen bir tez çalışmasında sanayileşmenin dolaylı istihdam etkisi ölçülmeye ça-
lışılmaktadır.

Kaynaklar

- Bell, M. ve Pavitt, K., 1993, "Accumulating Technological Capability in Develo-
ping Countries", Proceedings of the World Bank Annual Conference on Deve-
lopment Economics 1992, The World Bank, s. 257-81.
- Forslund, A. ve Krueger, A. B., 1994, "An Evaluation of the Swedish Active La-
bor Market Policy: New and Received Wisdom", Princeton University, Industrial
Relation Section Working Paper No: 332.
- Lucas, R. E., 1988, "On the Mechanics of Economic Development", Journal of
Monetary Economics, Cilt 22, s.3-42.
- Mazumdar, D., 1993, "Labor Markets and Adjustment in Open Asian
Economies: The Republic of Korea and Malasia", The World Bank Economic
Review, Cilt 7, s. 349-80.
- Romer, P. M., 1986, "Increasing Returns and Poverty Alleviation", World of
Work, No. 6, s. 13-14.
- U.S. Department of State Dispatch Supplement, 1993, "Tokyo Summit
Economic Declaration: A Strengthened Commitment to Jobs and Growth (The
text of a statement issued by the Group of Seven (G-7), Tokyo, Japan, July 9,
1993", U.S. Department of State Dispatch Supplement, August, Cilt. 4, No. 3.

Uluslararası kalitede **MUTFAK**

Projenizin her ayrıntısına özen gösterdiniz. Sıra mutfakta! İşletmenizin verimliliğini artıracak, en son teknolojiyle donatılmış, uluslararası kalitede bir mutfak yaratmak istiyorsunuz.

O halde İnoksan'la çalışmalısınız. İnoksan'ın dünyanın dört bir yanına ihraç edilen ürünlerinin tümü en titiz kalite kontrolla, en

ileri teknolojiyle üretilmiştir. Ayrıca İnoksan; Zanussi, Icematic, Carpigiani, Animo gibi dünyanın en büyük 30 kuruluşunun Türkiye temsilcisidir.

Projelendirmeden satış sonrası hizmete kadar uluslararası kalitede bir mutfak endüstrisi oluşturmanın her aşamasında İnoksan uzman kadrosu, yaygın ve hızlı servisiyle sizinledir.

Taahhüt Müdürlükleri
Bursa : (224) 243 36 66
İstanbul : (212) 275 59 93
Ankara : (312) 428 50 05
İzmir : (232) 421 86 28
Antalya : (242) 243 36 76
Adana : (322) 458 29 44

İNOKSAN
"mutfakta endüstri"

Mağazalarımız
Bursa : (224) 254 35 35
İstanbul : (212) 253 52 05
Ankara : (312) 231 92 61
İzmir : (232) 254 55 28
Samsun : (362) 234 20 94

Nereye kadar sosyal devlet?

Ali Nazım Sözer

Batılı ülkelerde halen yaşanmakta olan sosyal devlet kavramını yeniden ele alma gereksinimini yaratan krizin başlıca nedenleri şu şekilde sayılabilir: Devletlerin bütçelerinden sosyal harcamalara ayırdıkları rakam liberal düzende tolere edilebilir en üst sınıra varmıştır. Örneğin, Almanya ve Hollanda ulusal gelirinin % 30'unu, Fransa ve İsviçre % 25'ini sosyal programlara ayırmıştır. Bu ülkelerde doğum oranı durma noktasına gelmiş, yaşlı nüfus artmış, sosyal edimlere olan talep yükselmiş, tek ebeveynli aileler ortaya çıkmış ve çalışma hayatına atılan kadınlara neslin devamı için önemli ölçüde olanaklar sağlanmıştır. Belirtmek gerekir ki tüm bu gelişmelere karşın Batılı ülkelerde tartışılan husus sosyal devletin kaldırılması değil sınırlarının gözden geçirilmesidir.

Türkiye'de sosyal devlet

Ülkemizin bu tartışmadaki yeri nedir? Türkiye'de aile yardımları ve işsizlik sigortası henüz kabul edilmediği için sosyal güvenlik sistemimizin kuruluş aşamasını tamamladığı söylenemez. Buna karşılık daha ilk aşama tamamlanmadan bir kriz içine girilmiştir. Batılı ülkelerdeki kriz doğal bir gelişimin, sosyal ve kültürel eğilimlerin sonucudur. Ancak, ülkemizde durum farklıdır. Çünkü, doğum oranımız % 2'nin üzerinde, yaşlı nüfusumuz az, tek ebeveynli aileler istisna, çalışma hayatı kadınlar için çok cazip olanaklar sunmaktadır. Diğer yandan sosyal giderlere ayrılan pay bütçemizin % 5'ini geçmemektedir. Tüm bu hususlara karşın nasıl olmuş da sosyal güvenlik sistemimiz daha kuruluş aşamasında krize girmiştir? Mevcut durumu sisteme yönelik dış siyasi müdahaleler ile açıklayabilmek mümkündür. Oy kaygısıyla kolaylaştıran emek-

lilik politik yozlaştırmanın ilk örneğidir. Çok erken yaşlarda sigortalı gösterildiği için 30 yaşında emekli olan kadınlar vardır. Halbuki anılan yaş örneğin Almanya'da hukuk eğitimi gören bir kişinin hayata atılma yaşıdır. Bu itibarla ülkemizde biyolojik ve kronolojik değil "siyasi yaşlılık" esası mevcuttur. Diğer yandan sosyal sigorta kurumlarımız Devletin pençesindedir. Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı bürokrat ağırlık yönetim yapılarıyla mensuplarının değil siyasi iktidarların iradesine tabidirler. Kurumların bu yapısından atama yoluyla göreve gelen genel müdürleri dahi şikayetçidirler. Çünkü, çalışanlarına güvenmeyip onları yönetimden uzak tutan devlet göreve getirdiği kendi bürokratlarına da güvenmemekte, sigorta kurumlarının yönetimlerince alınan günlük işlere ait birçok sıradan karar dahi kendi onayına tabi tutmaktadır. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun Yönetim Kurulu yapısında yapılan son değişikliğe karşın mevcut durumun değiştirilmemesi dikkate alındığında bu düzeyin iktidarların işine geldiği söylenebilir. Bir dönem SSK'nın gelirlerini % 3 faizle kullanan siyasi yönetim, sırsızca sömürdüğü sigorta kaynaklarını tahkim ve prim affı yasalarıyla kurutarak kendi bindiği dalı kesmek gibi gelişmeler içine düşmektedir.

Sosyal olan kim? Devlet mi, işveren mi?

Ülkemizin sosyal politika uygulamalarında dikkati çeken en önemli hususlardan bir başkası sosyal olma yükümlülüğünü işverenlere devretme çabasıdır. Sosyal sigortaların finansmanına katılmayan devlet tükettiği sigorta fonlarını yeniden oluşturabilmek için, zaten uluslararası ölçülere göre oldukça yüksek olan prim oranlarını artırma eğili-

mindedir. Prim oranlarında yükselme sigorta kurumlarından kaçışı, kaçak çalışma ve çalıştırma olgusunu artıracaktır. Halbuki ülkemizde şu anda dahi en iyimser tahminlerle bağımlı ve bağımsız çalışanlardan oluşan kayıt dışı sektör ülke ekonomisinin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir.

Konuya ilişkin diğer örnekler 1986 tarihli Memurlar ve İşçiler ile bunların emeklilerine konut edindirme yardımı yapılması hakkında 3320 sayılı ile 1988 tarihli çalışanların tasarrufa teşvik edilmesi ve bu tasarrufların değerlendirilmesi hakkında 3417 sayılı yasadır. Memurlara ve ondan fazla işçinin çalıştığı işyerleri işçilerine uygulanan 3320 sayılı yasa gereği işverenler 15 yıl boyunca çalışanları adına her ay belirli bir meblağ yatırmaktadırlar. Halen çalışma süresine göre aylık 80 bin liraya kadar çıkmakta olan ödemeler ihtiyaç sahiplerinin talepleri halinde belirli bir bekleme süresinden sonra konut alımında kullanılmaktadır. 1992 yılı itibarıyla Konut Edindirme Yardımı Hesabı'nda biriken 13 trilyon liranın 250 milyar

demini sıfırlar ve sisteme yeni girmiş gibi sayılırlar. Hesaplarında kalan kısım ise alacakları olarak muhafaza edilir. Ödeme sonrası kişiler emekli oluncaya kadar yasa kapsamında kalırlar. Çünkü, 3417 sayılı yasa ile çalışan, çalıştıran ve devlet arasında, tıpkı gelir vergisinde ve sigorta priminde olduğu gibi, bir kamu hukuku borç ilişkisi doğar. Bu ilişki kişilerin iradesi dışında kurulmakta olup başlangıcı fiili çalışma olgusu, bitişi çalışma ilişkisinin son bulmasıdır. Ancak, hal böyle iken Yüksek Planlama Kurulu 94/1 sayılı tebliği ile yasaı keyfi bir şekilde yorumlayıp çalışan kesintilerini talep edenlerin hesaplarında kalan meblağdan feragat etmiş olacaklarını ayrıca, isteyenlerin yasanın kapsamı dışında kalabileceklerini öngörmektedir. Tasarrufu Teşvik Fonu'nda biriken meblağa el koyma yolundaki bu çaba anılan fon uygulamasının bir tür vergi olduğu yolundaki görüşleri doğrulamaktadır. Nitekim fonda Nisan 1994 itibarıyla biriken 58 trilyon lira devletçe % 22'yi aşmayan faiz oranıyla kredi olarak

Sigortasız işçilerin oranının hizmet sektöründe % 60, sanayi sektöründe ise % 40'a ulaştığı tahmin edilmektedir... SSK'ya tescilli yapılanlardan prim tahsil oranı % 70'tir.

lirası konut edinmede kullanılmıştır. Hesaptan yararlanma oranı yaklaşık % 2'dir. Yardımı kullanmada getirilen 75 m²'lik ev büyüklük sınırı ve küçük mesken edinmek istemeyenlerin veya meskene talebi olmayanların sağlıklarında hesaplarında biriken parayı kullanamamaları bu durumu doğrulamaktadır. Sonuçta işverenler çalışanlarının yararlanmadığı bir fonu devletin tasarrufuna sunmuş olmaktadır. Böyle bir uygulama ise kendine özgü bir vergi olarak adlandırılabilir.

Benzer bir durum 3417 sayılı yasa için de geçerlidir. 3320 sy.'ya paralel şekilde kapsamına memur ve işçileri alan Tasarrufa Teşvik Yasası'na göre çalışan gelirlerinden kesilen % 2'lik pay ile çalıştıranların ekledikleri % 3'lük pay çalışanlar adına Ziraat Bankası'nda açılan özel hesaplarına yatırılır. İki yıllık bir bekleme süresi sonunda ana paranın 1/3 neması, altı yıl sonra istek üzerine çalışan kesintileri toplamı, onbeş yıl sonra da yine talep halinde ana para ve 3/5 nema hak sahiplerine ödenir. Altıncı ve onbeşinci yıl dolumunda yapılacak ödemeler kişilerin ki-

kullanılmaktadır. Halbuki, işverenin ve çalışanın parasına bu şekilde elkoyan siyasi yönetim çıkardığı hazine bonolarına % 400'lere varan bir faiz uygulamaktadır. Böylece devlet, sosyal devlet ilkesine aykırı bir şekilde çalışan ve çalıştıranları değil rant sahiplerini korumuş olmaktadır.

Sosyal sigortalarda atılması gereken yeni adımlar

Sosyal güvenlik sistemimizde mevcut sorunlar karşısında alınması gerekli tedbirlerden başlıcaları aşağıda açıklanmaktadır.

1. **Mevzuatta birlik:** SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'un mensuplarına sağladıkları güvenceler ve bunlardan yararlanma koşulları aynı değildir. Örneğin, SSK'da sigortalının sağlık hizmetinden yararlanması için herhangi bir bekleme süresi yokken, Bağ-Kur'da en az 8 aylık bir prim ödeme süresinin dolmuş olması şarttır. SSK'da geçici işgörmezlik için ödenek ödenirken, Bağ-Kur sigortalısının böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Kurumların

mensuplarına sağladıkları haklarda ve koşullarında bu derece farklılıklar olması sigortalılar arasında hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Yukarıda verilen örnekten anlaşılacağı üzere, Bağ-Kur bağımsız çalışanların kerhen mensubu oldukları bir kurum durumundadır. Nitekim, bu kuruma primlerini düzenli ödeyenlerin oranı % 1 civarındadır.

Sorunun çözümü için sigortalılar arasında önemli farklılıklar yaratan düzenlemeler terk edilmelidir. Yerine, yapılan işin niteliğinin gerektirdiği özel durumlar dışında, tüm sigortalılar için paralel hükümler içeren yeni düzenlemelerin getirilmesi uygun olacaktır. Örneğin, Almanya'da sanatçıların dışında kalan bağımsız çalışanların sigorta hakları işçilere ilişkin sosyal sigorta yasasında düzenlenmiştir.

2. Özerk Yönetim: Mevzuatta birlik sağlandığı takdirde çalışanların mensubu oldukları sigorta kuruluşlarının birleştirilmesine gerek yoktur. Bu kurumların yönetiminden finansmanına katkıda bulunmayan (Emekli Sandığı hariç) devletin çekilmesi, yönetimin SSK'da sadece işçi, emekli, işveren ve Kurum çalışanlarından; Bağ-Kur'da ise, bağımsız çalışan, emekli ve Kurum çalışanlarından oluşturulması gerekir. Yeniden oluşturulacak yönetimler, mevzuatla belirlenen hususların dışında, hemen her konuda, siyasi iktidarın onayı aranmaksızın, kendi başına karar alma ve uygulama yetkisine sahip olmalıdırlar. Özelleştirmeyi devletin küçülmesi ve sermayeden elini çekmesi için öncelikler bakımından ilk sırayı alan mevcut iktidarın bir küçülme yöntemi olarak sigorta kurumlarında özerkleştirmeyi düşünmemesi ancak sigorta fonları üzerindeki obur iştahını sürdürmesiyle açıklanabilir.

3. Yeni af uygulamalarından vazgeçme: Bilindiği üzere sigorta kurumlarımız son yıllarda mali açıdan zor duruma düşmüşlerdir. Belirtmek gerekir ki, bu kuruluşlar devlet kurumlarıdır. Özel hukuk kişileri gibi iflas hükümlerine tabi değildirler. Bu itibarla Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı varlıklarının garantisidir. Ancak, mali zorluklar ödemelerde gecikmeye ve ayrıca sağlanan olanakların nitelik ve nicelik bakımından azalmasına yol açmaktadır. Anılan nedenle bu noktaya niçin gelindiğinin bilinmesi gerekir. Aslında varlığı yıllardır bilinen, buna rağmen yine de sanki bilinçli bir şekilde gözardı edilen başlıca nedenler, yukarıda da kısaca belirtildiği üzere, istisnai bir uygulama olması gereken erken emekliliğin kural haline getirilmesi ve sık sık çıkarılan prim affı yasalarıdır. Son olarak, yapılan tüm eleştirilere rağmen, 3986 sayılı ve

7.5.1994 yayın tarihli yasa ile belediyelerin, il özel idarelerinin ve onlara bağlı kuruluşların prim borçlarının 1.4.1994 sonrası için dondurularak 36 aylık ödeme planına bağlanması mevcut parlamentonun SSK'yı ve emeklileri görmezlikten gelmesi anlamına gelmektedir. Bu tür af lar prim ödememeye prim vermek, dürüst davranıp borcunu zamanında ödeyenleri ise cezalandırmak demektir.

4. Kayıt dışı çalışmaya karşı önlemler: Kurumların af yasaları dışında diğer bazı sebeplerle de prim kaybı olmaktadır. Bu konuda özellikle son yıllarda oldukça dikkati çeken husus kayıt dışı ekonomi sektörüdür. Ülkemizde kayıt dışı çalışma oranının yaklaşık % 48 olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde çalışan kişilerin bir kısmı bağımlı, bir kısmı da bağımsız olarak iş görmektedirler. Sigortasız işçilerin oranının hizmetler sektöründe % 60, sanayi sektöründe ise % 40'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Diğer yandan SSK'ya tescili yapılanlardan prim tahsil oranı yaklaşık % 70'dir. Tüm bunların dışında özel sektörde, özellikle küçük işletmelerde, ücretlerin asgari ücret düzeyinde gösterilmesi ve çalışılan bazı günlerin kayıtlara yansımaması bilinen prim kaçırma yöntemleridir. Özel sektörün çalışma hayatındaki payı % 50 civarında olduğuna göre, istihdamdaki payı da aynı oranda kabul edilirse primleri gerçek değerleri üzerinden ödenen kesimin en iyimser bir tahminle % 60-70'leri aşmadığı söylenebilir. Ancak, konunun ilginç yönlerinden biri, kaçak işçi çalıştırmamasına karşın bazı devlet kuruluşlarının prim ödememeyi bir alışkanlık haline getirmeleridir.

Vergi kaçığı açısından da oldukça önemli olan kayıt dışı çalışma olgusunun hukuki ve sosyolojik birçok nedeni mevcuttur. Hukuki nedenlerden başlıcası işçi çalıştırmanın işverene getirdiği sosyal hukuk maliyetinin yüksekliğidir. Sosyolojik nedenler yüksek oranlı doğurganlık, yetersiz yatırım, vasıfsız işgücü, kitlesel işsizlik ve ayrıca kitlesel iç göçtür.

Sık sık af uygulamalarıyla gelirine el konulamayan ve mal varlığı üzerinde kendi tasarrufla bulunabilen özerk bir SSK oluştuğunda, halen hastalık sigortasında olduğu gibi, diğer sigorta dallarında da nakit fazlalığı oluşabilecektir. Böylece prim oranlarının düşürülmesi olanağı doğacaktır. Hukuki düzenlemelerle bu sonucu yaratabilmek mümkündür. Sosyolojik nedenlerin çözümü ise ancak uzun vadeli politikaların izlenmesi ile mümkündür. Bu politikalar doğum kontrolünün yaygınlaştırılması, mesleki eğitime öncelik verilmesi, özellikle Doğu ve Güneydo-

ğu Anadolu'dan vaki göçlerin nedenlerinin ortadan kaldırılması şeklinde sayılabilir. Konu marjinal sektörün en önemli nedenlerinden olan büyük şehirlere, Batı'ya göç olduğunda göç veren yörelerin durumu ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde en fazla sigortalının bulunduğu ilin İstanbul, en az sigortalının bulunduğu ilin ise Şırnak olması bir tesadüf değildir. Devlet özelleştirme politikasından göç veren yöreler için vazgeçmeli aksine, buralarda özel sektör kök salmadığına göre, kendisi yatırım yapılmalıdır. Özelleştirmeden elde edilen gelirler bütçe açıklarını kapamak için değil Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Kamu İktisadi Teşekkülü kurmak için kullanılmalıdır. Anılan yörelerde yeni istihdam alanları yaratılmadığı sürece diğer yöre çalışanlarının işgüvencesi ve sosyal güvencisi sürekli tehdit altında olacaktır.

5. **Ek sigorta:** Ek sigorta ile kastedilen, çalışanlara zorunlu olan sosyal sigorta dışında imkanlar sağlayıcı yöntemlerdir. Amaç, çalışırken alınan son ücret ile sosyal si-

vardır. Bilindiği üzere ülkemizde günümüze değin, halen varolan girişim dışında, bu sigorta dâhının kurulabilmesi için 22 tasarı hazırlanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün standartlarına ulaşmak, Avrupa Birliği'ne uyum, işsizliğe karşı güvence sağlamak gibi gerekçelerle işsizlik sigortasının kurulması gerekliliği savunulmaktadır. Ancak, ülkemizde mevcut yaygın işsizlik karşısında kurulacak sigortanın adil olmayacağı çünkü kapsam dışı bırakılacak olan sektörler ve küçük işletmeler dikkate alındığında, işletmeler arasında haksız rekabete sebep olacağı, teknolojik işsizliğe, ücretlerde azalmaya ve kaçak işçi istihdamında artışlara yol açacağı karşı görüş olarak ileri sürülmektedir. Mevcut tartışmalara ve parlamentonun tutumuna bakıldığında yakın gelecekte işsizlik riskinin sigorta kapsamına alınması pek mümkün görülmemektedir. Bu durumda ise görev, özellikle yoğun işten çıkarmaların yaşandığı günümüzde, sorunun doğrudan muhatabı olan sendikalara düşmektedir. Sendikalar üyeleri yararına kuracak-

SSK'nın açıklarının finansmanı için prim oranlarını yükselten devlet, kaçak çalışma ve çalıştırma olgusunun artmasına yol açmaktadır.

gorta aylığı arasındaki farkı telafi etmektir. İsteğe bağlı ve zorunlu tipleri mevcuttur. Aslında zorunlu sigortanın olmadığı dönemlerde işçilerin veya işverenlerin girişimiyle oluşturulmuşlardır. Bunları sendika sandıkları ve işletme sandıkları şeklinde sayabilmek mümkündür. Devletler çalışanların ve işverenlerin münferit, bölgesel ve farklı imkanlar sağlayan girişimleri karşısında ülke düzeyinde tek düze edimleri içeren ve üyeliği zorunlu olan bir sigorta sistemi getirmek zorunda kalmışlardır. Ancak, mevcut sandıkları tasfiye yerine muhafaza ile onlara tamamlayıcı bir nitelik verildi. Nihayet özel sigortacılığın gelişmesi ile o da tamamlayıcı sistemde yerini aldı.

Sanayileşmiş ülkelerde oldukça gelişmiş olan bu uygulama kısmen ülkemizde de mevcuttur. Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı (İLKSAN) ve Amele Birliği zorunlu ek sistemi oluşturmaktadırlar. Ancak, halen işçiler için İşçi Yardımlaşma Kurumu (İYAK), memurlar için ise Memur Yardımlaşma Kurumu (MEYAK) kurulamamıştır.

Sözü bu noktada işsizlik sigortasına getirmekte yarar

ları, işsizlik halinde ödenek veren ve hizmet sunan bir sandıkla devlete muhtaç olmadan bu sorunu çözebilirler.

Son olarak, tamamlayıcı sigortada özel sigortanın yerine ve önemine değinmek gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde vatandaşların sigorta bilinci oldukça yüksektir. Asli sigorta yanında ek işletme veya sendika sandığı ile son ücret düzeyine erişen işçi özel sigorta yoluyla yaşam düzeyini daha da artırma yoluna gitmektedir. Bu ülkelerde hayat sigortası dışında sağlık sigortaları da oldukça yaygındır. Özel sigortaya fertler kendileri doğrudan başvurabilecekleri gibi, sendikalarının veya işverenlerinin girişimiyle de güvence kapsamına alınabilmektedirler.

Ülkemizde ise özel sigorta şirketleri düşük sigorta bilincinden yakınmaktadır. Son yıllarda sağlık sigortasına olan ferdi taleplerde ve firmaların grup sigortası başvurularında artışlar olmuştur. Ancak, bu sevindirici gelişme henüz yaşam sigortasında gerçekleşmemiştir.

Prof. Dr. Ali Nazım Sözer
9 Eylül Üniversitesi öğretim üyesidir.

Özel sektörde tasarruf eğilimleri

Aysu Insel

Giriş

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan para ve maliye politikalarının önemli amaçlarından birisi tasarrufların artırılması ve etkin biçimde kullanılması olarak belirlenmiştir. 1980 sonrası faiz oranlarının serbest bırakılması ile faiz getirisinin enflasyon oranının üzerinde seyredeceği ve böylelikle tasarrufların artacağı düşünülmüştür. Türkiye'de tasarrufların görece düşük olmasının temel nedenleri olarak; gelir dağılımındaki bozukluklar, mali kurumlardaki yetersizlikler ve sermaye piyasasının ekonomideki rolünü tam olarak oynayamaması yanında Türk halkının alışkanlıklarını sürdürme konusundaki tutuculuğu sayılabilir. Yukarıda belirtilen faktörler çerçevesinde düşünüldüğünde, uygulanan para ve maliye politikalarının kişi başına özel tasarrufların reel olarak artırılması konusunda etkinlik sağlamadığı anlaşılar. Örneğin, 1981-83 döneminde reel faiz oranları pozitif olmasına karşın, kişi başına reel tasarruflarda artış görülmemiştir. Buna karşın, 1983 yılından sonra reel faiz oranı ne olursa olsun tasarruflardaki artışlar umut verici olmuştur. Tablo 1, 1968-1992 dönemi içinde özel tasarrufların harcanabilir gelir içindeki payında artış olduğunu, buna karşın özel yatırımların kullanılabılır gelir içindeki payının hemen hemen aynı kaldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, 1968'den 1992'ye tasarruf oranı artış gösterirken, yatırım oranı sabit kalmış ve tasarruflar yatırımlara oranla daha fazla artmıştır. Şekil 1'de görüldüğü gibi, tasarruf oranı 1968-92 döneminde, 1979, 1987, 1988 ve 1992 yıllarında sıçrama göstermiş, yatırım sadece 1971-73 ve 1975-78 dönemlerinde tasarruf ora-

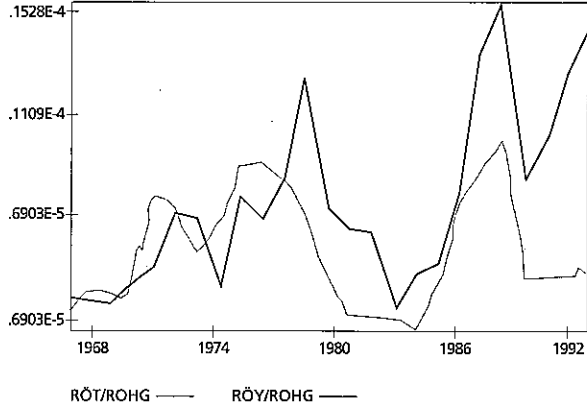
nının üzerinde seyretmiştir. Bu bulgu Şekil 2'de kişi başına reel tasarruf ve yatırımlara bakıldığında doğrulanmaktadır. Şekil 2'de 1978-92 döneminde tasarrufların sürekli olarak yatırımların üzerinde kaldığını ve Tablo 2'de oransal değişimlere bakıldığında da bu dönemin 1983-87 dönemine göre daha iyi olduğu gözlenmektedir.

Bu çarpıcı bulgu Türk mali yapısına bağlanmaktadır. 1980 liberalizasyon paketinin ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin en parlak olduğu dönem 1983-87 yılları arasındır. 1988-92 döneminde tasarruf oranı artış gösterirken, yatırım oranı önemli ölçüde azalmıştır. Bu dönemde, özel tasarruflardaki artış kamu tasarruf açığının giderilmesi için kullanılmıştır. Böylece, özellikle 1990'lı yıllarda "crowding out" etkisi ile özel tasarruflardaki artış özel yatırım artışına dönüşmek yerine kamu kesimine aktarılmıştır. Tablo 3'de Türk kamu kesimi ile özel kesime ait harcanabilir gelir tüketim, tasarruf ve yatırım verileri karşılaştırıldığında, tasarruf eğilimindeki değişim 1989 öncesi ters yönde iken, 1989 ve sonrası değişimin aynı yönde olduğu görülmektedir. Bunun yanında bir başka önemli gösterge 1988 yılı hariç 1986 sonrası kamu tasarrufundaki düşüştür. Bu göstergeler Tablo 2'den çıkardığımız sonucu doğrulamaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalara Akat (Görüş 15. sayı) 1992-93 dönemine ait özel sektör tasarruflarındaki artış oranlarını gösteren bulgular eklendiğinde, Türkiye'de tasarruf sorununun özel sektör tarafından yaratılmadığı gözlenmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye'de toplam tasarrufların çok düşük düzeyde kalması kamu

Şekil 1

Kişi Başına Reel Özel Tasarruf ve Reel Sabit Sermaye Yatırımları 1968-1992

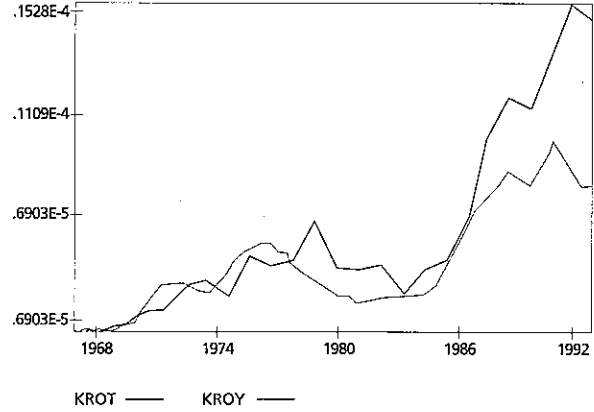
Tablo 1

Reel tasarrufların ve reel sabit sermaye yatırımlarının reel kullanılabilir gelir içerisindeki ortalama payları ve reel tasarrufların reel sabit sermaye yatırımlarına oranı: 1968-1992

	RÖT/RÖHG	RÖY/RÖHG	RÖT/RÖY
1968-1972	0.10	0.10	0.98
1973-1977	0.12	0.13	0.94
1978-1982	0.14	0.11	1.29
1983-1987	0.12	0.11	1.14
1988-1992	0.17	0.11	1.53
1991	0.18	0.10	1.76
1992	0.19	0.11	1.72

Şekil 2

Kişi Başına Reel Özel Tasarruf ve Reel Sabit Sermaye Yatırımları 1968-1992

Tablo 2

Reel tasarrufların ve reel sabit sermaye yatırımlarının reel kullanılabilir gelir içerisindeki yüzde değişimleri ve reel tasarrufların reel sabit sermaye yatırımlarına oranının yüzde değişimi: 1968-1992

(%)	RÖT/RÖHG	RÖY/RÖHG	RÖT/RÖY
1968-1972	10.50	46.25	-24.44
1973-1977	-2.68	9.95	-11.48
1978-1982	-13.44	-35.13	-33.46
1983-1987	99.53	58.63	25.80
1988-1992	4.27	-26.04	29.43

(RÖT: Reel özel tasarruflar, RÖHG: Reel özel harcanabilir gelir,
RÖY: Reel özel sabit sermaye yatırımları)

Tablo 3

Türk özel ve kamu sektörünün harcanabilir gelir, tüketim, tasarruf ve yatırım değişimleri: 1985-1992

(%)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
GK	71.7	53.8	30.1	72.9	71.1	77.5	41.8	66.0
TK	43.7	47.8	52.0	63.5	121.1	108.2	80.1	79.0
TAK	107.4	58.9	12.3	83.1	21.8	22.6	-76.0	-250
GÖ	47.3	38.7	53.1	72.1	69.1	66.6	61.5	72.0
TÖ	47.4	34.8	43.7	67.4	70.3	61.0	55.7	75.0
TAÖ	46.6	69.3	112.8	92.4	64.4	88.3	80.5	62.0
YÖ	47.6	66.2	61.8	88.5	57.4	92.0	31.8	92.0

(*K* Kamu sektörüne ait, *Ö* Özel sektöre ait, sırasıyla harcanabilir gelir (G), tüketim (T), tasarruf (TA) ve yatırımları (Y) göstermektedir.)

tasarruflarındaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Özel sektör yatırım tasarruf ilişkisine bakıldığında 1992-93 döneminde de özel tasarrufların yatırımların üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu çalışmada esas amacımız özel sektör tasarruf davranışlarının belirlenmesi olmasına rağmen, Akat 1994'te konumuzla ilgili olarak vurgulanan önemli noktalar ile kendi bulgularımız birleştirildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Son yıllarda özel tasarruflardaki artış, kamu tasarruflarındaki düşüş sonucu, özel yatırımların finansmanında kullanılmak yerine devletin cari harcamalarının finanse edilmesinde kullanılmıştır. Bu davranış bir yandan yatırımların düşük düzeylerde kalmasına neden olurken, diğer yandan kamu maliyesinin bozulmasında önemli rol oynamıştır. Böylece geleneksel yaklaşımların vurguladığı tasarruf-yatırım ilişkisi boyutunu kaybetmiştir.

Türkiye'de özel tasarrufların belirlenmesi

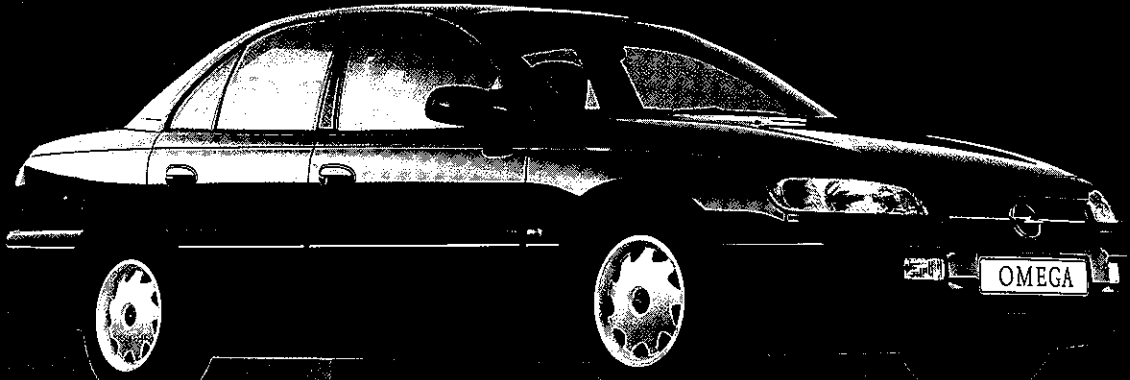
Özel tasarrufların Türkiye'nin gelişme stratejisinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu nedenle özel tasarruf eğilimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve gelişme stratejisine entegre edilmesi bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak, bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır.¹ 1964-1986 dönemi için Türk özel sektörünün tasarruf eğilimini araştırmak amacıyla yapılan bir çalışmada² mali baskı (financial repression) altında bulunan ülkeler için geliştirilmiş hipotezler³ test edilmiş ve reel faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur. Bunun yanında, McKinnon'ın para ile fiziki sermaye arasındaki "tamamlayıcılık" ilişkisi bu çalışmada destek bulurken, Shaw'un "ikame ilişkisi" yeterli destek bulamamıştır. Özetle, bu çalışmada: i) reel ve nominal faizlerin tasarruflar üzerindeki etkilerinin farklılığı, ii) uzun dönem para aldanması⁴, iii) reel özel sektör tasarrufları ile reel faiz oranı arasında pozitif ilişki, iv) para ile fiziksel yatırım arasında tamamlayıcılık ilişkisi ortaya konulmuştur. 1968-1991 dönemi için özel sektör tasarruf davranışı tekrar incelemiştir. Bu çalışmada⁵, özel sektör tasarruflarının; reel kişi başına kullanılabilir gelir, net mali servet⁶ ve dış tasarruflar ile reel döviz kuru ve faiz oranları tarafından belirlendiği sonucuna varılmıştır. Gelir değişkeninin katsayısı, Türkiye'de marjinal tasarruf eğiliminin ortalama tasarruf eğiliminin üstünde olduğunu göstermektedir. Servet değişkeni tasarrufları negatif yönde etkilerken, pozitif ve oldukça önemli olan dış tasarruflar katsayısı, dış tasarruf ile özel tasarruflar arasında bir tamamlayıcılık ilişkisini vurgulamaktadır. Döviz kurunun negatif etkisi 1989 öncesi TL'nin reel değer kaybının özel tasarruflar üzerindeki etkisini göstermektedir. Asıl önemli bulgu reel mevduat faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki negatif etkisi olmuştur⁷. 1980 öncesi faiz politikasından kaynaklanan faize karşı duyarsızlık 1980 sonrası özel sektör yatırımlarının toplam içindeki payına bağlı olarak yine devam etmiştir. Yukarıda bahsi geçen çalışmada Türk özel sektörünün faize karşı duyarlı olmadığı bulgusuna, kısa ve uzun dönem para aldanması olmadığı sonucu da eklendiğinde kişilerin reel durumlarını değerlendirmede yanılmadığının, yani enflasyonla yaşamaya alışmış bir toplumda para aldanmasının olamayacağı genellemesinin yapılması mümkün olmaktadır. Böylece negatif tasarruf-faiz ilişkisi anlamlı kılınmaktadır. Çalışmada McKinnon ve Shaw yaklaşımı da test edilmiş ve bu yaklaşımlara destek bulunamamıştır. McKinnon'un "tamamlayıcılık" hipotezine destek bulunamaması, ilk aşamada Türkiye'de özel sektörün sadece yatırım yapmak için tasarruf yapmadığı ve diğer finansman kaynaklarından faydalanarak yatırım yaptığı gibi bir bulguya ulaşılacağını aklı getirirse de, Shaw'un "ikame ilişkisi" tezinin de doğrulanmaması şu sonuçları çıkarmamıza neden olmuştur:

• Türkiye'de uygulanan faiz politikalarına baktığımızda bu uygulamaların Shaw'un ileri sürdüğü politikalarla uyummadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de reel kredi maliyeti, reel mevduat getirisinden yüksek olmaktadır. Shaw'a göre mevduat faiz oranları arttığında mevduat artar; böylece kredi verilebilir kaynaklar artar, bu da kredi maliyetini azaltır ve kredi faizlerinin düşmesine neden olur. Shaw'un kurduğu bu ilişki faiz oranlarının tam rekabet piyasası koşullarında belirlendiğini varsayar. Oysa Türkiye'de para piyasalarında daha çok eksik rekabet koşulları -bankacılık sektörünün oligopolistik bir yapıya sahip olduğu dikkate alınırsa- geçerlidir. Bu durumda Shaw'un kurduğu ilişki mantığını kaybeder. Örneğin, imalat sana-

YENİ OPEL OMEGA

YERSİZ ÖVÜNME DEĞİL
AKILCILIK,

ABARTI DEĞİL
MÜKEMMELLİK.

Dünyaya bakış açımız değişti.
Şüphesiz bu, otomobil konusundaki
beklentilerimizi de değiştiriyor.

Yeni Omega, bu güncel ruhu yansıtan,
bugünün dünyasına yakışan lüks bir
otomobil olarak dizayn edildi.

Yeni Opel Omega gitmek istediğiniz
yere hızla ulaşmanız kadar, içinde ne
kadar rahat ettiğinizle de ilgileniyor.

Bu üstün otomobil şüphesiz güvenlik
sistemleriyle de geleceğe ulaşıyor.
Omega'da hem sürücü için hem de önde
yolculuk edenler için hava yastıkları

bulunmasının sebebi işte bu. Yeni Opel
Omega'nın güvenlik sistemleri, gergili
ön emniyet kemerleriyle, güçlendirilmiş
kapıların içindeki çelik barlarla, ABS ile
ve elektronik merkezi kilit sistemiyle
tamamlanıyor. Nasıl? Güvenli değil mi?

Yeni Omega, çevreyle ilgili
kaygılarımızı paylaşıyor. Opel'in
ECOTEC motorlarını taşıyor olmasının
sebebi de bu. Bu motorlar AT 96 çevre
standartlarına uymakla kalmıyor, bu
sınıftaki bir otomobilde rastlanmayacak
derecede düşük bir yakıt tüketimi de
sağlıyor.

Yeni Opel Omega'yla tanışmak, onu
yakından tanımak için hemen en yakın
Opel bayisine uğrayın.

Yeni Opel Omega sizi yersiz
övünmelerle değil günümüz şartlarında
mükemmel bir sürüş sağlayan
özellikleriyle karşılayacak. Çünkü lüks
bir otomobilde bulunması gereken tüm
özellikler Yeni Opel Omega'da
standart...

Düşünmeyi bir tarafa bırakın, artık
değişen dünyaya ayak uydurabilecek
bir otomobil var...

OPEL

yii yatırımlarına bakıldığında, 1977 yılı düzeyi ile 1980 sonraları düzeyi arasında bir fark olmadığı görülmektedir. Reel faiz oranlarının pozitif olduğu dönemlerde mevduat artışlarına bağlı olarak yatırımların da sürekli olarak artması gerekir ki, bu duruma Türk ekonomisinde rastlanmamaktadır. 1970-1982 döneminde reel faizler negatif iken, kişi başına reel yatırımların (özellikle 1970-1977 döneminde) yüksek olması -bugün borçlanmanın maliyetinin gelecekte borçlanmadan daha düşük olacağı beklentisiyle- yatırımcılar için ucuz, fakat riskli bir finansman şekli olmuştur.

• Türkiye'de faiz politikaları ile ilgili diğer önemli bir uygulama da, banka kredilerinin işletme sermayesi olarak kullanılması (Çakmak, Ertel, Katırcıoğlu, 1991), kredi kısıtlaması, öncelikli bölge uygulaması ve bazı büyük özel teşebbüs kuruluşlarının kredi gereksinimlerini kendi bankalarından sağlama uygulaması olmuştur;

değişkenler üzerinde yarattığı etkinin gözardı edilmemesi gereğidir. Model, istatistiksel ve ekonometrik beklentilerimize uygun olarak tanımlarken, teorik beklentilerimiz açısından ilginç sonuçlarla karşılaşmıştır. Tahmin edilen model şu değişkenler tarafından belirlenmektedir: Kişi başına ve reel olarak özel sektör tasarruflarının, net mali servetin ve yabancı tasarrufların bir dönem gecikmeli değerleri, özel kullanılabilir gelir, enflasyon oranı, reel döviz kuru, üç aylık mevduata uygulanan reel faiz oranı.

Kişiler hızlı enflasyon ve gerileyen kişi başına reel gelirleri karşısında servetlerini tüketerek alışık oldukları tüketim standartlarını korumaya çalışmaktadır. McKinnon ve Shaw teorisinde yatırımların finansmanını sağlayan önemli kaynak mevduat, özellikle vadeli mevduattır. Banka kredileri ise Shaw'un modelinde yer alan alternatif finansman kaynağıdır. Modelimizde özel sektöre ait vadeli ve vadesiz mevduatlar ve dolaşımdaki

Son yıllarda özel kesimin tasarrufları, kamu tasarruflarındaki düşüş sonucu özel yatırımlar yerine devletin harcamalarını finanse etmek için kullanılmaktadır.

• Türk özel sektörü nominal faiz oranlarına reel faiz oranlarından daha duyarlıdır fakat, faiz esneklikleri ve pazarlık güçleri düşüktür. 1980 sonrası Türkiye'de faiz ve döviz politikalarının belirlenmesinde önemli değişimler olmasına rağmen, bu değişikliklerin etkisi belirgin değildir. Örneğin, 1980 sonrası faiz politikasındaki önemli değişimlere karşın, özel sektörün faiz esnekliğinde 1980 öncesi ve sonrası bir değişiklik olmamıştır.

Özel sektör tasarruf modeli

İkinci bölümde ortaya konan modellerin gözden geçirilmesi 1968-1992 dönemi için kişi başına reel özel tasarruf eğiliminin yeniden tahmin edilmesinin yararlı olacağına işaret etmiştir⁸. Tasarruf modelinin kişi başına reel olarak tanımlanmasının temel nedeni Türkiye gibi nüfus artış hızının yüksek olduğu bir ülkede nüfus baskısının yani demografik faktörlerin ekonomik

para ile özel sektöre verilen krediler arasındaki fark özel sektörün net mali servetini tanımlamaktadır. Bu yaklaşım özel sektörün mali varlıkları ile sorumluluklarının tasarruflar üzerindeki net etkisini dikkate almaktadır. Genel olarak bu değişkenin özel tasarruflar üzerinde negatif etkisi olduğu tahmin edilmektedir.

Mali sektördeki serbestleşme birçok ülkede özel tasarrufları artırarak mali enstrümanları çeşitlendirmektedir. Bunun tasarrufların büyüklüğünden ziyade dağılımını önemli ölçüde değiştirdiği vurgulanmaktadır. Serbestleşme öncesi tasarruflar dolaşımdaki para, mevduatlar, altın gibi kıymetli madenler ve ev, arsa gibi reel yatırım araçları ile sınırlı kalırken, serbestleşme tasarruf sahiplerine çok çeşitli seçenekler sunarak mali finansman kaynaklarının daha etkin dağılımını sağlayarak kullanımlarını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye 1980 yılına kadar Bretton-Woods rejimine bağlı kalarak sabit kur uygulamasını zaman zaman ya-

pılan devalüasyonlarla sürdürmüştür. 1980 sonrası esnek kur uygulaması, 1983-1988 yılları arasında ihracatı teşvik amacıyla TL'nin reel olarak değer kaybetmesi ve 1989-93 yılları arasında ise sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve TL'nin reel olarak değer kazanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Her iki durumda da kur politikasında "denge kur" uygulamasını ortadan kaldırmıştır.

Modelde reel döviz kuru ile TL. cinsinden özel tasarruflar arasında negatif ilişki beklenmektedir. Reel döviz kurunun yükselmesi, 1989 öncesi olduğu gibi, yerli paranın değerini azaltarak tasarrufları olumsuz etkilemektedir. Son yıllarında Türkiye'de kur-faiz makasının açılması "sıcak para" girişini hızlandırmış, döviz ikamesine yani dolarizasyona yol açmıştır. Türk ekonomisinde tasarruf araçları tasarruf amacı ile değil spekülasyon amaçlarıyla kullanılmaya başlanmış, ekonomi altından kalkamayacağı bir borç yükünü yüklenmiştir. Böylece 5 Nisan kararları zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye'de yukarıda bahsedilen tüm değişimlere karşın değişmeyen tek şey enflasyon problemi olmuştur. 1980 öncesi ve sonrası hükümetlerin en önemli sorunu haline gelen enflasyon kronik bir hal almıştır. Yüksek enflasyon gelecek hakkında belirsizlik ve kararsızlık yaratır. Hane halkları ve kurumlar enflasyon oranını tahmin gücüne sahip iseler ki bu durum Türkiye ekonomisinde geçerlidir, tasarruflarını azaltma yolunu seçeceklerdir. Ancak tahmin edilemeyen enflasyonun tasarrufları artıracığı bir gerçektir. Modelde enflasyonun tasarrufları azaltacağı varsayımı test edilmektedir.

Reel mevduat oranı, mali serbestleşmenin ekonomi üzerindeki etkinliğini gösteren önemli bir değişken olarak modele dahil edilmiştir. Bu değişkenin özel tasarruflar üzerindeki etkileri farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Mali serbestleşmeden beklenen artan reel faiz oranlarının tasarruflar üzerinde pozitif etki yapmasıdır. Bunun anlamı reel faiz oranlarının ikame etkisinin gelir etkisinden büyük olmasıdır. Diğer yandan, kişiler alışkın oldukları tüketim seviyesini korumak için gelirlerinin yanında faiz getirilerini de kullanmak zorunda bırakıldıklarında, başka deyişle banka mevduatlarından veya diğer tasarruf araçlarından elde edilen faiz gelirle-

ri tüketim harcamalarında kullanıldığında reel faiz oranları özel tasarruflar üzerinde negatif etkiye sahiptir. Bunun anlamı negatif gelir etkisinin pozitif ikame etkisinden büyük olmasıdır.

Yabancı tasarrufların özel tasarruflar üzerindeki etkisi gelişmekte olan ülkeler için negatif olarak tahmin edilmektedir. Bu değişkenin bir dönem gecikmeli değerinin modele dahil edilmesinde amaç, yabancı tasarruflar ile özel tasarruflar arasında ikame ilişkisi mi yoksa tamamlayıcı ilişki mi olduğunun test edilmesidir.

Gelir ve özel tasarrufların bir dönem gecikmeli değerleri tasarruf davranışını belirlemede en önemli rolü oynamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde marjinal tasarruf eğilimi ortalama tasarruf eğiliminin üzerinde seyretmektedir. Gelir seviyelerindeki artış, servetin tersine, tasarrufları olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, nüfus artış oranının yüksek ve bakmakla yükümlü olunan nüfusun (çocuk, yaşlı) fazla olduğu ekonomilerde, gelir dağılımının adaletsiz yapısı da dikkate alındığında, tasarrufları artırmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

Genel sonuçlar

Özel sektör tasarruf modeli 1968-92 dönemi için yukarıda açıklanan değişkenleri içeren genel bir model⁹ kapsamında tahmin edilmiştir. Türk özel sektör tasarruf davranışını belirleyen değişkenler kişi başına reel kullanılabilir gelir ve kişi başına reel özel tasarrufların bir dönem gecikmeli değeridir¹⁰.

Tasarruf eğiliminin belirlenmesinde para aldanmasının varlığı test edilmiş ve özel tasarruf davranışı üzerinde kısa ve/veya uzun dönem para aldanmasının varlığı saptanmamıştır.

Tasarruf modelinden şu önemli sonuçlar çıkarılmaktadır:

- Tasarrufların belirlenmesinde açıklama gücü en yüksek değişken tasarrufların bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkende meydana gelen % 10'luk bir artış tasarrufları % 7, gelir seviyesindeki % 10'luk artış ise tasarrufları % 7.4 oranında artırmaktadır. Gelir kat-sayısının birden küçük olması ortalama tasarruf eğiliminin marjinal tasarruf eğiliminin üzerinde olduğunu göstermektedir.

• Kısa ve uzun dönem para aldanmasının olmaması, Türk özel sektörünün tasarruf davranışını hem enflasyonist hem de fiyat etkisinden arındırabildiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, enflasyonun sürekli aynı oranlarda sürdüğü bir ekonomide özel sektör rasyonel davranabilmekte ve kısa dönem para aldanmasından kendini koruyabilmektedir. Enflasyon, fiyatlardaki dalgalanma değil sürekli fiyat artışıdır. Fiyatlardaki dalgalanmalar ekonomik karar birimlerinin tahmin gücünü azaltarak belirsizlik doğurur. Ancak, Türkiye'de fiyat dalgalanmaları da enflasyon gibi özel sektör tarafından tahmin edilebilmekte, sonuçta belirsizlikler asgariye indirilebilmektedir. Örneğin, enflasyon artarken reel faiz oranlarının daha fazla artmadığını gören özel sektör bir yandan faize karşı davranışlarını buna göre ayarlarken diğer yandan da reel tasarruflarını fiyat etkisinden bağımsız olarak belirleyebilmektedir.

• Para aldanmasının olduğu bir ortamda enflasyonist etkiyi belirlemek güçtür; ancak modelde enflasyon etkisinin kesin olarak bulunmaması nedeniyle para aldanması etkisinin varlığı test edilmiş ve para aldanması olmadığı bulunmuştur.

• Modelde istatistiksel olarak anlamsız çıkan değişkenler içinde en çok dikkatimizi çeken reel faiz oranı olmuştur. Reel faiz oranı mali serbestleşmenin etkisini ölçen önemli bir değişken olarak kullanıldığından, mali serbestleşmenin Türk özel tasarruf davranışı üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmaktadır¹¹.

• Reel faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki pozitif etkisi McKinnon ve Shaw yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Ancak bu değişkenin modelde anlamlı bulunmaması, mali baskı altında olan ülkeler için geliştirilmiş olan McKinnon-Shaw yaklaşımının Türkiye ekonomisi için geçerli olmadığını göstermektedir.

Yard. Doç. Dr. Aysu Insel

Marmara Üniversitesi İktisat Bölümünde öğretim üyesidir.

Notlar:

- 1) Son yıllarda Insel-McKenzie (1989), Insel (1991,1992) ve Celasun-Tansel (1993) ve Önder, Türel, Ekinci, Somel (1993), Uygur (1993) modelleri bu konunun önemini vurgulamaktadır.
- 2) Insel-McKenzie (1989)
- 3) McKinnon (1973) ve Shaw (1973) reel faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki pozitif etkisini vurgulamaktadır.
- 4) Insel (1994).
- 5) Insel (1992).

6) Reel net mali servet dolaşımındaki para miktarının bankalardaki vadeli ve vadesiz mevduatlar toplamı ile bankaların özel sektöre verdiği kredilerin farkı olarak tanımlanmıştır.

7) 1968-1991 ve 1980-1991 dönemleri için bulunan negatif ilişki Akyüz (1990), Önder, Türel, Ekinci ve Somel (1993) bulguları ile tutarlı olmakla beraber Celasun-Tansel (1993) çalışması ile ters sonuç vermektedir.

8) Bu yaklaşımda modelin güvenilirliğini sağlamak ve korumak için nedensellik ve serilerin durağanlığının araştırıldığı bir yöntem izlenmiştir.

9) Spesifik model: Özel tasarruflar=3.994+0.707 (Özel tasarruf)+0.7482 (Özel kullanılabilir gelir)

(Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir.)

10) Model 1968-92, 1971-92, 1980-92 ve 1968-88 dönemleri için ayrı ayrı en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin periyotlarının değişmesinin modelin tanımlanmasını değiştirmemesi, modelin istatistiksel ve ekonometrik olarak beklentilere uygun olması, güçlü (robust) bir model ile tasarruf davranışının açıklanabildiğini ifade etmektedir.

11) Bu sonuç Önder, Türel, Ekinci ve Somel (1993, s.165), ve Uygur (1993) çalışmalarının bulgularıyla tutarlıdır.

Kaynakça

- Akat, S.A., (1994), "1994 Bunalımı Üzerine Çeşitlemeler", Görüş, Sayı 15, Haziran.
- Akyüz, Y., (1990), "Financial System And Policies In Turkey InThe 1980's", in T. Arıcanlı and D. Rodrik (eds.), The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability, London: Macmillan, pp: 98-131.
- Akyüz, Y., (1991), "Financial Liberalization in Developing Countries: A Neo-Kenyan Approach, UNCTAD Discussion Papers, No. 36, March.
- Akyüz, Y., (1993) "Financial Liberalization: The Key Issues". United Nations Conference on Trade and Development Discussion Paper, No.56, Geneva.
- Celasun, M. VE A. Tansel, (1993), "Distributional Effects and Saving-Investment Behaviour in a Liberalizing Economy:k The Case of Turkey, METU Studies in Development, Vol. 20, No. 3, pp: 269-295.
- Çakmak, A., Ertel, N., Katırcıoğlu, E., (1991), "Türkiye Özel Kesim İmalat Sana-yinde Firma Davranış Kalıpları ve Yatırım Kararları, İstanbul Sanayi Odası, No. 17, İstanbul.
- Insel, A. ve G.W. McKenzie, (1989), "The Turkish Private Saving Behaviour: (1964-1986), Discussion Papers in Economics and Econometrics, No. 8909, University of Southampton, Southampton, England.
- Insel, A., (1991). "An Econometric Investigation of the Turkish Economy", Unpublished Ph. D. Thesis, University of Southampton, England.
- Insel, A., (1992), "Türkiye'de Özel Sektör Tasarruflarının Belirlenmesi ve Etkinliği", Üçüncü Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan tebliğ. O.D.T.Ü., Ankara.
- Insel, A., (1994), "Turkish Private Sector Saving Behaviour Test for Money Illusion: (1968-1991), Marmara University, Department of Economics, Working Paper, No. 94-01, January.
- McKinnon, R.I., (1973), Money Capital in Economic Development, Washington DC: The Brookings Institution.
- Önder, İ., Türel, O., Ekinci, N., Somel, C., (1993), "1980-92 Döneminde Türkiye'de Finansal Yapı ve Politikalar", Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, Türkiye Araştırmaları, İktisat Politikaları Seçenekleri 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 164-167.
- Uygur, E., (1993) Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey, The Central Bank of the Republic of Turkey.
- Shaw, E.S., (1973), Financial Deepening in Economic Development, NewYork: Oxford University Press.

*"Olağanüstü koreografi
estetik, mükemmel uyum. Hepsi bir arada
işte başyapıt."*

E.C.A. MIX-L

E.C.A.
"Yıllarca Beraber"

GENEL DAĞITIM: ELMOR TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş.

MERKEZ (İstanbul): Kemeralı Cad. Ümmehan 71/2 Karaköy-İSTANBUL Tel: (0212) 251 70 06 (6 hat) Faks: (0212) 249 90 91 BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ ANKARA Tel: (0312) 431 11 32 (2 hat)
Faks: (0312) 431 61 43 İZMİR Tel: (0232) 433 91 95 (2 hat) Faks: (0232) 458 33 33 ADANA Tel: (0322) 352 53 55 / 56 Faks: (0322) 351 85 57 SAMSUN Tel: (0362) 233 97 57-
234 01 89 Faks: (0362) 234 01 89 BURSA Tel: (0224) 223 43 61- 220 79 72 Faks: (0224) 220 24 52 ANTALYA Tel: (0242) 242 27 15 - 242 77 15 Faks: (0242) 242 77 15
SATIŞ SONRASI SERVİS EMAR A.Ş. MERKEZ (İstanbul): Dragos Yolu, Çayırılar Mevkii No:5, 81540 Maltepe - İSTANBUL Tel: (0216) 305 07 24 - 305 55 04 Faks: (0216) 305 65 43
İSTANBUL BÖLGE: Tel: (0212) 249 93 94 - 251 45 20 ANKARA BÖLGE: Tel: (0312) 426 67 08 - 426 55 00 İZMİR BÖLGE TEL: (0232) 449 06 51 - 449 06 52

ELMOR A.Ş. VE EMAR A.Ş. ELGİNKAN TOPLULUĞU KURULUŞLARIDIR.

Olgunluğunu Arayan Televizyon

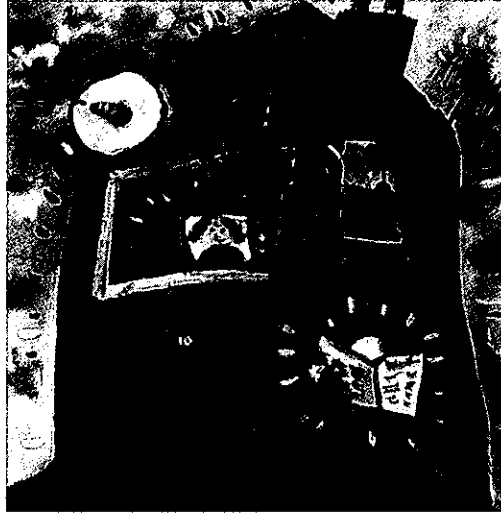
Asu Aksoy

1990 yılı Türk medyası için ne kadar önemli bir dönüm noktası idiye, 1994 de ikinci bir dönemeç yılı olmaya o kadar aday.

1990-94 arası Türkiye'de "özgür televizyonculuğu" altın yılları olarak tarihe geçecek. 1990, yayıncılık alanında TRT tekeline son verildiği yıldır. Rumeli Holding sahipleri Kemal Uzan ve oğlu Cem Uzan'ın Almanya'da kurdukları ve Ahmet Özal'ın ortağı olduğu "Magic Box" şirketi Türkiye'ye uydu aracılığı ile yayın yapmaya bu yıl başlamıştı. Eutelsat II uydusundan

yayın yapan Star 1 programları hem göreceli olarak ufak çanak antenler yoluyla izlenebilirken, hem de belediyelerin kurdukları çanak antenler vasıtasıyla evlerdeki televizyon setlerine doğrudan ulaştırılabilmekteydi. TRT tekelinin kırılışı hem Türkiye yasalarındaki boşluğu kendi yararına değerlendiren girişimci bir grubun başarısı sonucu, hem de, belki daha da önemlisi, Türk toplumunun bu doğrultudaki girişimlere alkış tutması, desteklemesi ve TRT dışı bir yayıncılığı istemesi sonucu gerçekleşmiştir.

PTT'sinden, belediyesine, futbol kulübünden, TRT personeline kadar toplumun bir çok kesimi "yasadışı ve korsan" olarak nitelendirilen TRT dışı özel televizyonculuk girişimini farklı nedenlerle de olsa çeşitli şekillerde desteklemiştir. Magic Box olayı, ekonomisi ile giderek uluslararasılaşan ve serbestleşen bir toplumun kültürel olarak bu süreç ayak uydurma girişiminin başlangıcıdır. 1990 yılı, bu anlamda, TRT'nin Türkiye'nin kültürel hayatı üzerindeki tekelinin çözüldüğü ve toplumdaki kültürel çeşitliliğin kendisini yeni bir kanal aracılığı ile tanımlama ve ifade et-

me imkanı bulduğu bir dönemeç olmuştur.

Star 1, Türkiye'nin kültürel hayatında yeni bir açılıma işaret ederken, televizyon pazarında da temelli bir değişimin habercisi olmuştur. TRT tekeli döneminde, televizyon ve radyo reklamları için tek mecra TRT'nin sınırlı sayıdaki kanallarıydı. Reklam piyasasında alıcı tek, kaynak kısıtlı ve reklam kuşağı talebi arzın çok üstünde seyretmekte idi. Bu durum, reklam fiyatlarının gerçek piyasa değerinden bağımsız seyretmesine ve reklam piyasasının

ekonomik kriterlerden çok ekonomi dışı kriterler bazında şekillenmesine sebep olmaktadır. Reklam verebilmek için uzun bekleme sıraları oluşmakta hatta kura ile seçme sistemiyle kısıtlı reklam yeri kaynağı dağıtılmaktaydı. 1984-1987 yılları arasında TRT-1'in reklam yayınlarına ayırdığı sürenin toplam yayın süresine oranına bakıldığında bu oranın % 4 gibi bir rakamdan fazla oynamadığı görülmektedir.¹ TRT reklam süresini kısıtlı tutarak reklam fiyatları ile oynayabilmiştir. 1987 yılında TV'nin tek kanalında toplam 686.550 saniye reklam yapılmış ve TRT bundan 87.4 milyar lira gelir sağlamış iken 1988 yılında TRT-2 de reklam aldığı halde toplam reklam 734.930 saniye olarak gerçekleşmiş ve toplam gelir, reklam fiyatlarındaki artış nedeniyle 148.2 milyar liraya yükselmiştir.² Özel televizyonların birbiri peşi sıra gelmesiyle birlikte, TRT reklam piyasası üzerindeki egemenliğini kaybetmiştir. Star 1 çok kısa zamanda reklam geliri açısından TRT'nin önüne geçmiş ve 1992 yılının Ekim ayında TRT'nin toplam reklam pastası içindeki payı % 5 gibi bir düzeye düşerken özel kanalların payı % 52

gibi bir seviyeye ulaşmıştır. 1994 yılının Ocak-Mart döneminde TRT'nin televizyon kanallarının reklam gelirleri pastasındaki payı % 0.83 olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Aralık 1993 döneminde ise TRT'nin televizyon kanalları reklam gelirleri pastasındaki payı % 2.2 olmuştur.

TRT tekeli yalnızca reklam gelirlerini yönlendirme açısından değil fakat program harcamaları alanında da tek alıcı olmanın getirdiği güç ile, program fiyatları üzerinde yapılan pazarlıklarda da belirleyici bir konumda olabilmekteydi. Bu durum yerli yapımlar için söz konusu olduğu gibi, yabancı ürün alımlarında da geçerli idi. Özel kanallar ortaya çıkmadan önce, TRT Columbia ya da Paramount gibi şirketlerle yaptığı pazarlıklarda rekabetçi koşulların yokluğunun verdiği rahatlıkla davranabilmekteydi. Ancak, özel kanallar TRT'nin rakamının iki mislini vermeye başladıkları andan itibaren TRT'nin kendi harcamaları üzerindeki kontrolü de elinden kaçırmaya başlamıştı. Özel televizyon talebinin ortaya çıkışı ile yabancı program fiyatları artmaya başlamış ve bu artışın, özellikle yabancı filmlerde yedi misli gibi büyük oranlarda gerçekleşmesi söz konusu olmaya başlamıştı. Televizyon programlarında, 1990 yılı öncesinde 1700 dolar civarında seyreden saat-başı fiyatları, 1990 yılında Star 1'in devreye girmesi ile birlikte artmaya başlamış ve 1992 yılında 3600 dolar gibi bir rakama ulaşmıştı. Bu rakamlar bir paketin parçası olarak değil de, tek başına satılan, film-dışı televizyon programlarının minimum saat-başı bedelleridir. Paketler halinde yapılan program alışverişlerinde ödenen fiyatlarda ise çok daha büyük oynamalar meydana gelmiştir. Benzer bir gelişme yerli televizyon yapımları pazarına da yansımış ve özel televizyonların gelmesi ile birlikte her bir bölümü 250 Milyon TL'ye kadar mal olabilen dizi angajmanları yapılmaya başlanmıştır.

Özel televizyon rekabetinin ortaya çıkışının TRT açısından en önemli etkilerinden birisi de kuşkusuz izlenme oranı ve sürelerinde meydana gelen değişimdir. 1992 yılında TRT'nin toplam izlenme oranı % 25'e ve 1993 yılında da % 20'lere düşmüştür. TRT 1'in 'prime time' izlenme oranları günler itibarıyla bakıldığında 1994 yılında % 8'lere düşmüş, bunun yanı sıra, örneğin Show TV'nin aynı dönemdeki izlenme oranları % 21 gibi oranları bulabilmiştir. Seyircilerin TRT'den uzaklaşması ile birlikte, TRT program stratejilerini değiştirmek ve özel kanallarla rekabet edebilecek tür programlara yatırım yapmak durumunda kalmıştır.

Özel televizyonun çocukluk yılları

1990 yılı, yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, hem Türkiye'nin kültürel hayatı açısından hem de yayıncılık piyasası açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1990-1994 yılları ise, Türkiye'de özel televizyonculuğun çocukluk yılları olarak literatüre geçecektir. Nasıl her çocukluğun iyi ve kötü hatırlanan yönleri var ise, bu dönem özel televizyonlar açısından hem çok rahat hem de çok rahatsız bir şekilde geçmiştir. Her çocuk gibi, özel televizyonlar da, etrafı biraz kırıp dökmüşlerdir.³

1990-1994 arasındaki dönemde özel televizyonlar kendilerine rahat bir faaliyet alanı bulmuşlardır. Bunun sebebi ise, bu dört yıl boyunca Türkiye'nin yayıncılık alanının kanunlar ve yönetmelikler çerçevesinde düzenlenmemiş olmasıdır. Özel yayıncılığa izin veren Anayasa değişikliği 10 Temmuz 1993'te ve Radyo ve Televizyon yayıncılığını düzenleyen kanun ise 13 Nisan 1994'te kabul edilmiştir. Radyo Televizyon Kanunu bir çok pratik sorunun çözümünü Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na bıraktığından yayıncılık piyasası halihazırda frekans dağıtımı, kanal sayısı gibi temel konularda kurallardan yoksun durumdadır. 1990-1994 arasındaki kurlsız dönem, radyo ve televizyon yayıncılığı piyasasının gidişatını ve özelliklerini belirleyen temel unsurlardan birisi olmuştur. Özel kanallar, kurlsız bir ortama demokrasi şampiyonları olarak girmişler ve bunun verdiği güven ile kendi kanunlarını dayatabilmişlerdir. Bu kanunların en başında televizyon şirketlerinin gerek basın, gerekse de büyük finans şirketleri ile bütünleşik olabilecekleri sıkı bulunmakta idi. Mevzuatın geç gelmesi nedeniyle, halihazırda, Sabah, Milliyet, Türkiye Gazetesi gibi basın kuruluşlarının yayıncılık alanında önemli bir payı bulunmaktadır. Bu bütünleşmenin reklam kuşağı arzında önemli bir sinerji kaynağı yarattığı ve arkasında basın olmayan yayıncılık kuruluşları açısından haksız rekabet koşullarını oluşturduğu ortadadır. Basın ile bütünleşikliğinin yanı sıra, mevzuat boşluğu nedeniyle, Türkiye'de yayıncılık şirketlerini ayırt eden diğer bir özellik bu şirketlerin büyük holdinglerin ve finans kuruluşlarının birer uzantısı olarak varlıklarını sürdürmekte olmalarıdır. Star 1 İmar Bankası'nı bünyesinde barındıran Rumeli Holding'in, Show TV İktisat Bankası'nın, HBB Has Holding'in, ATV, bünyesinde Yapı Kredi ve Pamukbank'ı barındıran Çukurova Holding ve Sabah Grubu'nun, Kanal D, bünyesinde Garanti Bankası'nı, Bank Ekspres'i barındıran Doğu Holding'in, TGRT, bünyesinde Türkiye Gazetesi'ni ve EuroCredit'i barındıran İhlas Holding'in kontrol ettiği şirketlerdir.

Arkasına büyük finans kuruluşlarını ve basını alan özel televizyonlar büyük yatırımların altına finansman konularında fazla zorlanmadan girebilmiştir. Bu bakımdan, kuralsız geçen bu dört yıl, medya şirketlerinin kurulabilmeleri ve ayakta kalabilmeleri açısından çok verimli bir dönem olmuştur. Televizyon şirketleri, dayandıkları gazetelerin aldıkları ucuz kredilerden yararlanabilmiş, arkalarındaki holdinglerin yardımıyla leasing anlaşmalarını kolaylıkla yapabilişlerdir. Bunun karşılığında medya, kendi ürünlerinin reklamı konusunda bu şirketlere önemli bir avantaj sağlamaktadır. Televizyon şirketlerinde verilen reklamların yaklaşık % 50 gibi bir kısmı bu şirketlerin bağlı oldukları ana holding ürünlerinin reklamları için kullanılmaktadır. Ocak-Mart 1994 arasında hangi firmaların televizyon kanallarına ne kadar reklam verdiklerine ilişkin rakamlara baktığımızda, örneğin, TGRT kanalının toplam olarak aldığı yaklaşık 1 trilyon liralık reklam gelirinin 600 milyar liralık kısmının İhlas Holding'in, İhlas Gazetecilik, İhlas Motor ve İhlas Pazarlama şirketlerinin verdikleri reklamlardan geldiği görülmektedir. Benzeri bir şekilde, yaklaşık 2 trilyon liralık reklam geliri kazanan Show TV kanalının bu gelirinin yaklaşık üçte birini kendi grubunun reklamlarından kazandığı görülmektedir.

Yılda 60-80 milyon dolar

Böylesine bütünleşik bir yapı, piyasaya girmek isteyebilecek yeni girişimciler açısından da önemli bir engel teşkil etmiş ve bu piyasanın korunaklı bir şekilde varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Korunan bir sektörün temel karakteristiği ekonomik rasyonalite zemininde hareket etmiyor olmasıdır. Nitekim, Star 1, TRT ile rekabete başladığında, reklam fiyatlarında müthiş indirimler yapmış buna karşılık program alımlarında çok büyük harcamaların altına girebilmiştir. Bu özellik Türkiye'deki bütün özel televizyon kanalları için geçerli bir 'işletmecilik' kuralıdır. Kanallar arkalarına güçlü basın ve finans kuruluşlarını alarak yaptıkları harcamalarda çok eli açık davranabilmişlerdir. 1994 yılına kadar birikmiş borçlara bakıldığında, örneğin Kanal 6'nın 60 milyon dolar, Show TV'nin 75 milyon dolar ve ATV'nin ise 85 milyon dolar gibi bir borç yükü altında oldukları piyasada konuşulmaktadır. Geçtiğimiz günlerde, HBB televizyonu alacaklılarından Maksel'in 1.5 milyon Japon yeni alacakları karşılığında HBB'nin iflasını istediği açıklandı. Kanallar, çeşitli bankalardan finansal kiralama yoluyla stüdyo ve teçhizat edinmişler ve bunlar karşılığında büyük taahhütlerin altına girmişlerdir. Harcamaların ve borçların yük-

selmesi ile birlikte kanalların giderleri ayda kanal başına 2 milyon dolar gibi bir rakamın altına düşemeyecek bir duruma gelmiştir. Bazı hesaplamalara göre bir kanalın ayakta kalabilmesi için yılda 60-80 milyon dolar arasında harcaması gerekmektedir.

Harcamalarında eli açık davranan kanallar reklam gelirlerini maksimize etmek konusunda da çelişkili tutumlar almışlardır. Star 1, yayına başladığı dönemde TRT ile rekabet edebilmek için ilan edilen reklam fiyatlarının çok altında anlaşmalar imzalayarak uzun vadede hem kendi yararını hem de sektörün yararını baltahıyıcı bir yaklaşım içine girmiştir. TRT engeli aşıldıktan sonra, özel kanallar arasında başlayan reklam savaşları bu trendi değiştirici hiç bir katkıda bulunamamış ve bunun sonucunda Türk reklam piyasası potansiyelinin altında bir büyüme performansı göstermiştir. İndirimli ve imtiyazlı reklam anlaşmalarından elde edilen gelirin bir kanalın yüksek giderlerini karşılayabilecek seviyede olabilmesi için reklam geliri için rekabet eden kanal sayısının çok az olması gerekir. Nitekim, Star 1, ilk kurulduğu dönemde reklam gelirlerinden büyük pay almanın getirdiği rahatlıkla kazanç hanesinde kalabilmişse de, rakip firmalar arttıkça ve reklam pastası bölündükçe hem Star 1'in hem de diğer kanalların yüksek giderlerini reklam gelirlerinden karşılayabilme olasılıkları hızla azalmıştır. Az reklam gelirine karşılık çok program harcaması yapabilmek ancak büyük bir rahatlığın sonucu olabilmıştır. Bu rahatlığı ise kuşkusuz televizyon şirketlerini kontrol eden büyük finans ve basın kuruluşları sağlamıştır.

Kuralsız düzen medya şirketlerinin yayın frekanslarını istedikleri gibi ve güçleri oranında işgal edebilmelerini, Türkiye çapında izlenebilirlik oranlarını belirlemelerini ve belki daha da önemlisi program stratejilerinde tümüyle özgür bir şekilde hareket edebilmelerini sağlamıştır. 1993 yılı itibarıyla yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre Star 1'in Türkiye çapında izlenebilirlik oranı % 55 iken İstanbul çapında izlenebilirlik oranı % 86 olarak gerçekleşmiştir. Benzeri bir şekilde, Show TV'nin Türkiye genelinde izlenebilirlik oranı % 50 civarında iken İstanbul civarında izlenebilirlik oranı % 82 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, kanalların İstanbul'a ne kadar yüklendiklerini göstermektedir. Oysa, yeni kabul edilen Radyo Televizyon yasasına göre ulusal yayın izni alan özel kanalların izin tarihinden itibaren en geç ikinci yıl sonunda Türkiye alanının % 70'ine yayınlarını ulaşturmaları şartı getirilmektedir. Bu şart 1990 yılında yürürlüğe konulmuş olsa idi, kanallar yurt çapındaki altyapı yatırımlarına çok daha ağırlık vermek durumun-

da kalacaklardı. Frekans işgali konusunda da kanallar bu dört yıl boyunca serbest bir ortamda hareket etmişler ve frekans işgalini rekabetçi avantaj unsuru olarak kullanabilmişlerdir.

Ne reklam yayınları, ne de yayınlanabilecek programlar konusunda hiç bir kural ile sınırlanmayan özel televizyonlar için 1990-1994 arası programlama sanatını öğrenmeleri, Türk izleyicisinin nabzını tutabilmeyi becerebilme, farklı isteklere cevap verebilmeleri açısından da çok yararlı bir dönem olmuştur. Birbirleriyle kıyasıya rekabete giren kanallar TRT'nin tekelci döneminden kalma 'ne koyarsak seyredilir' yaklaşımını bir kenara atıp popülerlik kazanmalarını sağlayacak program arayışına girmişlerdir. Sansürsüz yayın, dansözlü eğlence programları, Çarkifelek, Saklambaç gibi game show'lar ve kırmızı noktalı yayınlarla farklı kesimlerden izleyicilerin büyük ilgisini çeken özel istasyonlar, sektörde rekabet kızıştıkça yeni tür programlar yaratmak, başarılı filmleri kütüphanelerine dahil etmek üzere amansız bir yarışa girmişler ve bu yüzden büyük yatırımlar yapmak, sınırlı sayıdaki meşhur sanatçı ve sunucu için transfer paraları ödemek durumunda kalmışlardır. Bu durum, kanalların maliyetlerini çok yükseltmiş ve piyasaya girmek isteyenler için önemli bir engel niteliğini kazanmıştır. Program yarışları döneminin bir etkisi yerli yapım programlara ve filmlere ilişkin talebin artması olmuştur. Yerli programların daha fazla izleyici çekebileceğini gören kanallar yurt dışında popülerlik kazanmış olan formatları hızla yerelleştirmiş, Cem Özer, Güner Ümit gibi popüler ve yerli sunucular yetiştirmiş ve televizyona yerel aksan, espiro ve kültürlerin girişi için kapıyı açmıştır. TRT'nin yayın saatlerini yabancı yayınlarla doldurduğu, Latinbesk dizilere ucuzluğu ve izlenebilirliği nedeniyle fazlasıyla rağbet ettiği doğrultusunda aldığı eleştiriler hatırlanacak olursa, -ki nitekim, 1985 yılında, TRT'nin toplam yayın saati içinde yabancı programların oranı % 45 gibi bir rakama ulaşmıştır- özel kanalların giriştiği 'yerelleştirme' operasyonunun Türkiye'nin yerel prodüksiyon şirketleri açısından ne kadar verimli bir yıl olduğu anlaşılacaktır.

Kuralsız yıllar

Kuralsız geçen 1990-1994 arası, Türkiye'de özel televizyonculuğun ayakları üzerine basabilmesi açısından elverişli ve rahat bir zemin yaratmış ve her bakımdan, özel kanallar için ekonomi-politikasıyla televizyonculuğu ve Türk kültürünü öğrenme süreci olmuştur. Özel kanallar, Time Warner, Columbia gibi kuruluşlarla nasıl uğraşılacağını, bu kü-

resel şirketlerin dayattıkları, 'output deal' gibi, bağlayıcı stratejilerden nasıl sakınılacağını öğrenmişler ve uluslararası dev medya şirketleri ile uğraşırken yerel potansiyeli nasıl kullanabileceklerini görmüşlerdir. Bu dönem, TRT'nin resmi söyleminin dışında varolagelen Türk kültürünün bir çok nüansı ile birlikte keşfedildiği ve keşfedilen malzemenin popülerleştirilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur.

Medyada yaşanan öğrenim ve rekabetçi koşullara uyarlama süreci aynı zamanda büyük rahatsızlıkların ve kırıp dökmenin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1990-1994 arasında özel kanallar önce TRT tabularını yıkmışlar ve ardından da birbirleriyle kıyasıya bir pazar dilimi yarışına girmişlerdir. 1990-1994 arasında özel televizyonculuk, sırtını dayadığı büyük sermayenin verdiği rahatlıkla para harcamış ve gerek yerli yapım piyasasında gerekse de yabancı ürünlerin bağlantılarının kurulması içinde piyasada yapay bir şekilde yüksek maliyetlerin oluşmasına yol açmıştır. Piyasadaki rekabet bir taraftan giderleri yükseltirken diğer taraftan reklam fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Yüksek giderlerine karşılık kanallar gereken reklam gelirini kazanamamışlardır. 1993 yılında televizyon reklamlarından elde edilen reel gelir 300 milyon dolar olarak hesap edilmektedir ve bu rakamın 1994 yılında 200 milyon olarak gerçekleşeceği düşünülmektedir. Kanal başına her yıl harcanan rakam ise en az 60 milyon doları bulmaktadır. Bu rakamlar 8 kanalın reklam gelirlerinden beslenemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Yaratıcı yıkım

1990-1994 arasında yaşanan bu yıkıcı rekabet döneminin ortaya çıkardığı önemli bir sonuç olmuştur: Bu da, Türkiye televizyon sektöründe yaşanan rekabet sürecinin Schumpeterian bir 'yaratıcı yıkım' ile sonuçlanmamış olmasıdır. Kanallar, her ne kadar bilançoları itibarıyla neredeyse hep kırmızıda kalmışlarsa da, hiç biri 'yıkılmamıştır'. Televizyonculuk işinden büyük paraların kaybedileceğinin anlaşıldığı 1994 yılına gelindiğinde, Kanal Market dışında, kanalların hiç birinin ekrandan çekilmek istemediği anlaşılmıştır. Bu son saptama ise, Türkiye'de televizyon yayıncılığı piyasasında ekonomik rasyonalitenin yanı sıra farklı endişelerin de geçerli olduğunu ima etmektedir. Ekonomik zararına rağmen şirketlerin ekranda kalmanın getirdiği yararı daha üstün gördükleri anlaşılmaktadır. Medyanın bir güç odağı olarak ortaya koyduğu özelliklerden hareket eden şirketler medyayı imaj politikaları, iş ilişkileri ve politik bağlantılarında kıymetli bir mal olarak görmektedirler. Bu, TRT için

de geçerlidir. TRT, özel kanallarla girdiği reklam savaşında büyük indirimler yapmaya başlamış hatta birinci ve ikinci kanallarında yayınlanan reklamların üçüncü ve dördüncü kanallarında bedava vermeye başlamıştır.⁴ TRT'nin 1994 yılı itibarıyla devlete olan vergi borcunun faizi ile birlikte trilyon lira sınırına vardığı göz önüne alınacak olursa TRT'nin de zararına çalıştığı fakat buna rağmen ayakta tutulmak istendiği anlaşılmaktadır.

Rekabetçi ortam kanallar arasında bir tasfiyeye yol açmadığı gibi, başlangıçta kanalların umut vadeden demokrasi şampiyonluğu iddiaları büyük ölçüde boş çıkmıştır. Belki daha da önemlisi, özel televizyonların TRT'nin resmi tabusunu yıkarken kültürel çoksesliliğin bir platformu olma yerine yeni bir tabunun ortaya çıkışına önayak olmuş olmalarıdır. Bu, kanalların ticari endişesinden kaynaklanan rating tabusudur. Özel kanallar ilk kurulduklarında birbirinden ayrılan kimliklerle pazara girmişlerdi. Örneğin, Show TV eğlence kanalı olmak, TGRT haber kanalı olmak gibi endişelerden yola çıkmaydı. HBB, orta sınıfın elit zevklerine hitap etmeyi hedeflerken, Samanyolu dindar bir kesime yönelik programlama yapıyordu. Kanalların kimlik coğrafyası tabulardan kurtulan Türkiye'nin kültürel patlayışını bir anlamda yansıtıyordu, en azından umulan böyle idi. Ancak, kısa zamanda rekabetin yıkıcı gücü, kanalların giderek birbirlerini taklit etmelerine ve rating'i yüksek programlara kaymalarına sebep oldu. Her kanal yarışma programlarına ve Türk filmlerine yüklenmeye başladı. Popülerlik arayışı kanalların kimliklerini silip attı ve mesele kimin en popüler olduğu noktasında düğümlenmeye başladı. Bu furyada programlar büyük bir hızla tüketildi zira, Türk insanının zevkleri hızla ve günü gününe değişmekte idi. Kanalların bu sürece ilişkin yanıtları 'yaratıcı' olmaktan çok, popüler kültür adı altında yeni tür bir homojen kültürün ortaya çıkışına önayak olmak olmuştur.

1994 krizi ve olgunlaşma dönemine giriş

Özel kanalların 1990-1994 yılında yaşadıkları "ölgür çocukluk devri" 1994 yılı ile birlikte gelen ekonomik kriz sonucu kapanmak üzeredir. Aslında, bu yükseliş devrinin zirvesini 1992 yılına yerleştirmek ve 1993 sonrasının inişe geçiş yılları olduğunu söylemek mümkündür. Ödeme güclüğü çekmeye başlayan Star 1, 1992 yılının ortalarından itibaren yabancı şirketlerle olan bazı anlaşmalarını iptale başlamıştır. Ödeme güclüğü olgusu 1993'ün sonlarında bütün piyasayı sarmaya başlamış ve 1994 yılında futbol kulübünden, yerli prodüksiyon şirketine ka-

dar özel televizyonların bağlantı kurduğu bütün işletmeleri etkilemeye başlamıştır. Kanalların borç yükleri 1994 yılına ulaşıldığında kriz noktasına gelmiş ve dolayısıyla artık yeni program alımları ve angajmanları yapılamaz hale gelmiştir. 1994 krizi, Türk yayıncılık piyasasının temelinde olan işletmecilik sorununu açığa çıkarmıştır. İster arkasındaki devlet olsun, ister bir finans kuruluşu, yayın kanallarının bundan sonraki dönemde, finansal bağımsızlığı ve denkliliği öğrenmeleri gerekecek gibi görünmektedir. Kriz, bol keseden yapılan harcamalara ilişkin tahammül derecesini zorlamaktadır. Önümüzdeki dönemde, kanalların finansal yapılarının sağlamlaşması ve enflasyon girdabının durdurulması gerekecektir. Çocukluk devrini geride bırakan kanallar için önümüzdeki dönem, olgunlaşma dönemi olacak ve sektörde mutlaka bir konsolidasyon süreci yaşanacaktır. Nitekim, geçtiğimiz günlerde Show TV ile ATV arasında başlatılan ortak medya pazarlamacılığı girişimi bu gelişimin ilk sinyallerinden birisidir. 1990-1994 arasında birbirinin boğazına sarılan televizyon şirketleri, hiç birinin sahneyi terk etmeyeceğinin ortaya çıkması ile birlikte, önümüzdeki dönemde, maliyetleri artıran rekabet yerine gelirleri artırıcı yollar arayışına gireceklerdir. Kanallar, artık televizyonculuk işinin ticari bir iş olduğu prensibinden hareketle deneyerek öğrenme sürecini kapatacaklardır. Olgunlaşma döneminde, TRT'nin tekelsizliğine benzer bir kartelleşme ve tekelleşme süreci yaşanacaktır; bu hem medya sektörünün yapısında hem de programlama stratejilerinde izlenecektir. Büyük kanallar popülerleştirmeye çalıştıkları kültürü ticari bir formata dönüştürmenin ekonomik getirisini maksimize etmeye çalışırken, ekonomik endişelerden çok politik ya da ideolojik endişelerden yola çıkan kanallar ise giderek marjinalleşeceklerdir. 1990-1994 yılında yaşadığımız değişken, ucundan bucağından yakalanamayan, düzensiz ve kültürel açıdan sürprizlerle dolu yayıncılık ortamı kendisini 1995'ler sonrasında aratacaktır.

Dr. Asu Aksoy

Özel bir araştırma şirketinde araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Notlar

- 1) 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Radyo Televizyon ve Haber Hizmetleri Özel İhtisas Alt Komisyonu, DPT Müsteşarlığı, 1988.
- 2) Oktay Gönensin, Cumhuriyet, 20 Mart 1989.
- 3) Aslıhan Sarp, Ufuk Güldemir: "Özel televizyonlar henüz çocuk". Tempo, 24 Ağustos 1994.
- 4) Hülya Yengin, Ekranın Büyüsü, Der Yayınları, İstanbul 1994.

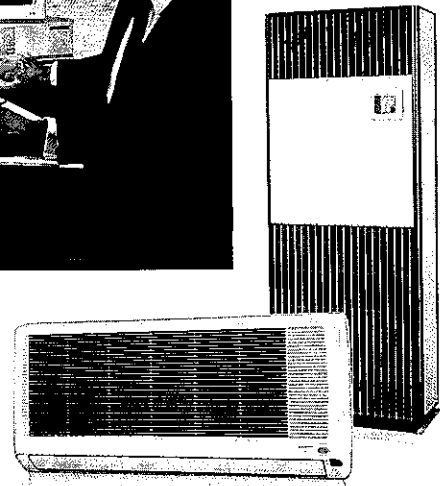
Türkiye'nin en çok satılan split kliması

İklim Programcısı

O, yaratıcı, keyifli,
verimli ve ideal
ortamlar yaratmak
için var.
O, MITSUBISHI KLİMA.
Yazın **serinliğin** sahibi...
Heat Pump sistemi,
programlama ve
uzaktan kumanda
özellikleriyle **yaz ve kış**
sessiz konforun sahibi.
İleri teknoloji ürünü,
1994 model
Mitsubishi Klimalar
TEMSA güvencesi ile
ulaşılıyor size...
İşyerinizde, evinizde
dilediğiniz iklimi
yaşamanız, olağanüstü
bir atmosferle
buluşmanız için...

- 7500 BTU/h'den 108.500 BTU/h'ye kadar 38 çeşit split klima
- Tavan, asma tavan, duvar, yer, salon, multi ve kanal bağlantılı tipleriyle her mekan için farklı seçenekler
- Mikro bilgisayar kontrollü fonksiyonlar
- Nem alma özelliği
- Yurtçapında yaygın servis

TEMSA *Güvencesiyle*

İSTANBUL : Tel: (0-216) 325 57 60 Fax: (0-216) 325 57 79
ANKARA : Tel: (0-312) 230 38 94 - 230 03 40 Fax: (0-312) 230 03 39
İZMİR : Tel: (0-232) 422 49 60 - 463 68 23 Fax: (0-232) 421 82 02
ADANA : Tel: (0-322) 359 31 09 - 359 31 26 Fax: (0-322) 359 31 21

TEMSA bir H.Ö. SABANCI Holding Kuruluşudur.

Y E N İ B İ R P R İ M S İ S T E M İ

E.V.A

(ECONOMIC VALUE ADDED)

Ahmet Süerdem

Sermayenin ve fiziki yatırım olanaklarının sınırlılığı, verimlilik artışını hedef alan yönetim yaklaşımlarını insana odaklıyor. Bu tür yeni yaklaşımlardan birinin, EVA (Economic Value Added) sisteminin yaratıcısı ve uygulamacısı Joel Stern 1 Eylül'de İstanbul'da bir konferans verdi. 25 yıldır yönetim teknikleri üzerinde çalışan ve bir çok büyük şirkete hizmet veren Stern'le bir söyleşi yaptık...

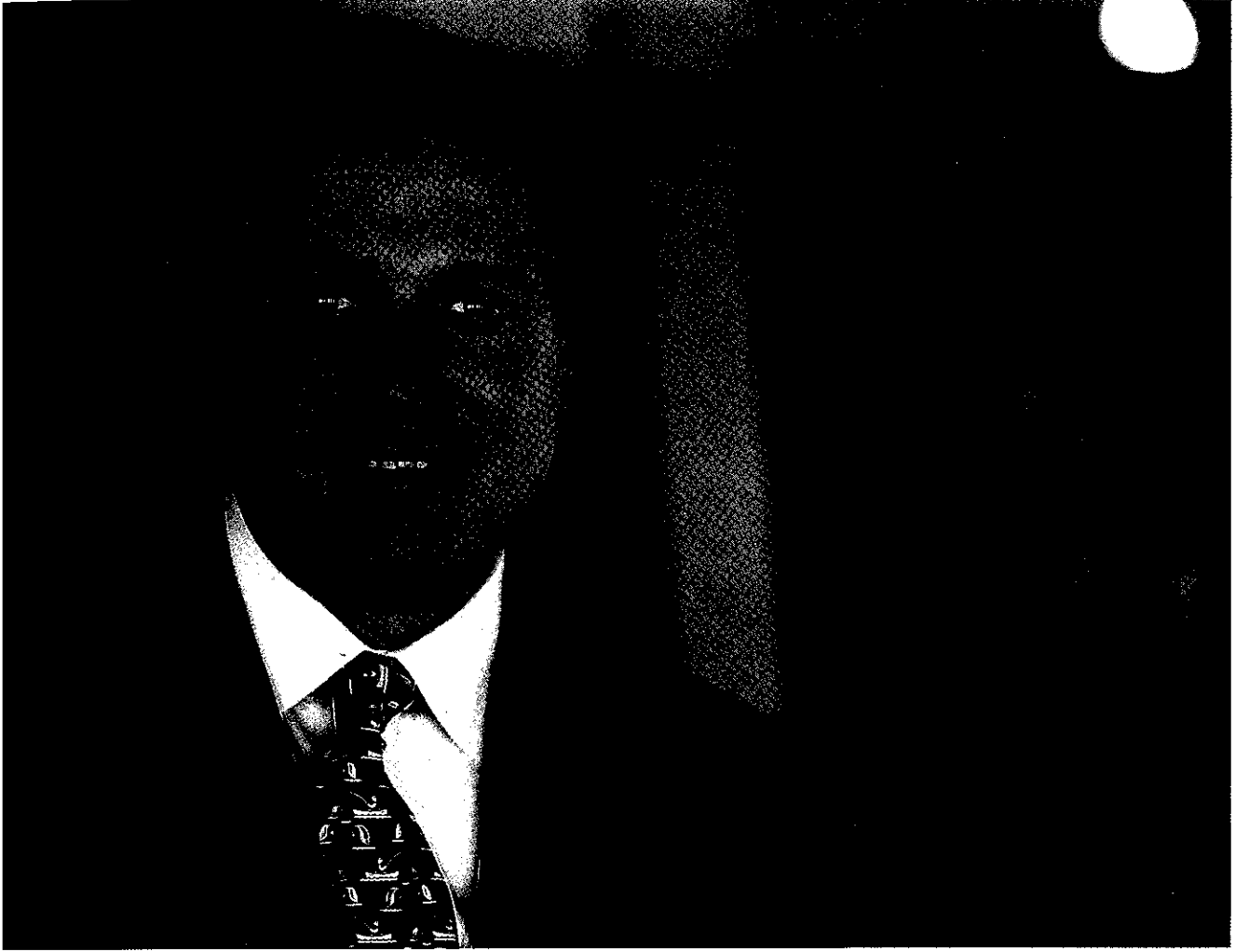
- Bay Stern, kendinizi bize tanıtır mısınız?

- Adım Joel Stern. Kuruluşların finansal alım satım işlemleri, bilanço yapılarının düzenlenmesi ve özendirici ücret sistemleri ile insan kaynakları idaresi konularında danışmanlık hizmetleri veren Stern Stewart & Co.'nin yöneticisi ve ortağıyım. Özelliğimiz, "shareholder value-sermayedar değeri" kavramı ile alakalı olarak, kapital ve insan kaynakları kullanımını iyileştiren EVA-Economic Value Added sisteminin yaratıcısı olmamızdır. EVA ile şirketlerin risk seviyelerine uygun bir getiri ile çalışmalarına yardımcı olmaktayız.

Yirmi beş yıl önce başlattığımız, şirket değerinin ölçümü ile ilgili çalışmaların sonunda altı önemli faktör tespit ettik. Bunlar dahili ve harici olarak iki gruba ayrılmaktadır. İlk grupta genel ekonomik şartlar, yatırımcının hisse senedine karşı duyduğu güven düzeyi; ikinci grupta ise, yönetimin kontrolü altında olan, kârlılık, nakit akışı gibi işletme performans ölçümleri, he-

deflenen borç/sermaye oranları, yeni yatırımlardan beklenen getiri düzeyi ve insan kaynakları idaresi vardı.

"Shareholder Value" kavramının doğuşunda "stratejik planlama danışmanlığı" yaklaşımlarının yetersizliğinin de payı vardır. Birçok tanınmış strateji danışmanlığı kuruluşunun da tesiri ile, şirketlerin piyasa değerini (Market Value) yükseltmeyi amaç edinmeyen, önemli fakat dar kapsamlı hedeflere yöneltilmesi yatırımcı kesiminde hayal kırıklığı yaratmıştır. 1980'li yılların başında KKR, Morgan Stanley ve hatta Merryl Lynch gibi finans kurumlarının, şirketlerin yöneticilerini sermaye ile destekleyerek yönetimi devralmaları veya devralma girişimleri neticesinde hisse senedi verimliliğinin hızla artmaya başlaması bizi insan kaynakları idaresi konusuna çekti. Devralınan şirketlerdeki borç/sermaye oranının artışı, yöneticilerin küçük de olsa borçlanarak hisse senedi sahibi olmaları göze çarpan özellikler idi. 1990'da M. Jannsen'in "Halka Açık Şirketle-

rin Sonu" isimli yazısında vardığı netice, menfaatleri hissedarların değerlerini artırma yolundan ayrılmaya başlamış olan yöneticilerin bulunduğu tüm şirketlerin sermaye ile aynı riskleri paylaşmayı tercih eden yöneticiler yoluyla devralınacağı doğrultusundaydı. Stern Stewart & Co. olarak bu dostane olmayan yönetim devralmalarının neticelerini takdir ederek aynı neticeleri dostane şartlarda, mevcut yönetimle, yüksek borç oranlarını yüklenmeden elde etmenin yollarını aramaya başladık. Bu arayıştan aynı şartları taklit eden yeni performans ölçüleri, yani, EVA doğdu.

EVA; "şirket net aktifinin", "risk

seviyesine uygun beklenen net aktif getirisi ile gerçekleşen net aktif getirisinin arasındaki farkla" çarpımından hesaplanır. (Net aktif toplam aktif eksi ticari borçlar ve birikmiş giderlerdir.) Bu matematiksel olarak, işletme kârı ile asgari işletme kârının arasındaki farktır. Asgari işletme kârını da kullanılan kapitalin maliyeti belirler. EVA hesaplamaları, kullanılan sermayenin gerektirdiği asgarinin üzerindeki getiri üzerinden yönetici ve çalışanlara prim tahakkuk ettirilmesinde de kullanılır. Prim hesaplamasında ağırlık yıllık EVA'da değil, EVA'daki yıllık artıştır.

Dünyanın neresine giderseniz gi-

din ilk dört kademedeki yöneticinin toplam gelirinin % 85'i sabittir, kalan % 15 ise verilen imkanlar ve nakdi primlerden oluşur. Bizim sistemimizde bu oran 50/50'ye çekilir ama çalışanın başarması halinde eskisine göre "% 100'den çok fazla kazanma şansı yaratılır. Tıpkı sermayedarın sahip olduğu gibi... Kazanılan primler de yıldan yıla toplanarak en fazla 2/3 gibi bir oranı nakden ödenip gerisi gelecek yılki toplama dahil edilince yöneticinin karar ufku ile yatırımcının bir hizaya gelir. Önerdiğimiz sistemde yöneticinin tahakkuk eden priminin % 90'ını alması için yedi yıl firmada üstün başarı ile çalışması gerekir. Gelecek yıl

aynı performans gösterilmezse bırakmış bakiye primleri kaybetmek riski de vardır. Bu durum, şirketteki yönetici kalitesini yükselteceği gibi vasıflı yöneticiyi de daha uzun süre şirkette tutacaktır.

- EVA'nın temelindeki bu şirket asgari getiri haddini nasıl tespit ediyorsunuz?

- Uzun yıllar süren araştırmalar neticesinde ve hâlâ da takip ettiğimiz 400 tip işletme faaliyetini kullanarak yarattığımız bir yöntemle her işin ekonomik yaşamdaki göreceli risk derecesini tespit ettik. Bundan da beklenen getiriyi hesapladık. Fakat prim sistemi bu asgari seviyenin üstündeki oranın yarattığı ekono-

yapılıyor. Mesela, ilaç firmalarının araştırma geliştirme giderlerini aynı yıl masrafa atmalarını kabul etmeyerek faydalı ömrüne yayıyoruz; tahakkuk eden vergi yerine ödenen vergiyi esas alıyoruz. Neticede, EVA'yı her kuruluş için hesaplamak mümkündür. Hisseleri hareket gören bir şirketin piyasa değerini biliyorsunuz, yatırılan kapital de hesaplandığında, aradaki fark MVA'dır. MVA riskle ilgili olan ağırlıklı kapital maliyetine bağlı. Risk ise beklenen getirinin istatistiki dağılımına bağlıdır. Mesela, inşaat gibi çok mevsimsel işlerin riski gıda maddeleri dağıtım işinden daha yüksektir. Fakat araştırmalarımız

30'u özel şirketler ve EVA'yı hem işletme performansı ölçümünde hem de teşvik sistemlerinde kullanmaktadırlar. Mesela, yirmi yıldır birçok şirket ile çalıştığım Güney Afrika'da, hacim yetersizliğinden dolayı sermaye piyasalarının hisse değerini doğru yansıtamamasına rağmen EVA uygulanabiliyor. Hem teorik hem de empirik olarak EVA ile MVA arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Piyasa Katma Değeri (MVA) doğrudan borsada hesaplanamayan şirketler için EVA'nın uygulanmamasını beklemek yanlış olur, çünkü, MVA EVA'yı değil EVA, MVA'yı yaratır. Diğer bir bakışla, hisseler borsada

Sermayedarın menfaati, yönetimde aktif olsa da olmasa da, yöneticilerinin ve hatta alt kademe çalışanlarının kendilerini bir sermayedar gibi hissetmesi halinde yücelecektir.

mik katma değeri (EVA) değil de EVA'daki değişimi ağırlıklı olarak vurguladığı için hesaplanan asgari getiri yüzdesi kritik önem taşıyor.

- EVA ölçümünü uluslararası anlamda sektörel olarak da uygulayabiliyor musunuz? Mesela dünyada ve Türkiye'de otomotiv sektörü için...

- Kesinlikle evet. Performans ölçümü olarak EVA Piyasa Katma Değeri - Market Value Added (MVA) ile çok yakından ilişkili; MVA şirketin borç ve sermayesinin toplamının Market Value-Piyasa Değeri (MV)'den yatırılmış kapitalin çıkarılması ile hesaplanıyor. Tabii ki, klasik muhasebe verilerini gerçeklere yaklaştırdıktan sonra bu hesap

gösteriyor ki bu risk faktörü dünyanın her yerinde aynıdır. Uluslararası bir bankanın risk endeksi 100 ise gıda dağıtım işinin 80, inşaat sektörünün 150 olarak tespit edildi. Ayrıca, her firmanın risk haritasındaki yerini tespit edecek yöntemler vardır.

- Hisse senetlerinin borsada işlem görüyor olması gerekiyor mu?

- İlk bakışta, öyle düşünebilirsiniz ama doğru olmaz. Her şirketin bir değeri olduğu gibi her aktifin de bir piyasa değeri vardır. Borsada satılıyor olmaması aktifin piyasa değerinin hassas olarak ölçülemeyeceği anlamına gelmez. Danışmanlık verdiğimiz kuruluşların %

olsalar da olmasalar da şirketlerin sermayedara daha yüksek getiri sağlamak için daha verimli çalışmaları beklenmelidir.

EVA sistemini özel şirketlerin değerini tespit etmekte de kullanmaktayız. İlk hisse senedi ihracında (IPO) fiyat belirlemek amacı ile yaptığımız EVA değerlendirmeleri ile piyasanın bittiği değer çok yakın çıkmaktadır. Çünkü, EVA ile MVA yakından ilişkilidir. Bu gibi durumlarda birçok tüccar bankacının yapacağı hesap ise büyük farklarla şaşar, çünkü birçok tüccar bankasının esas müşterisi şirket değil kurumsal yatırımcıdır.

EVA sistemi Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin özelleştirmesi için de

geçerlidir. En önemli yarar EVA sisteminin özelleştirmeden önce kurulması ve devletin elindeki hisselerin değerinin artırılarak satılması halinde elde edilecektir.

- Ya sözkonusu KİT'in EVA değeri eksi ise?

- O zaman kötü fiyatlara satılacaktır. Kötü durumdaki kuruluşlardan yıldızlar yaparız iddiasında değiliz ama insan kaynağı kalitesi yeterli ise EVA ile bu potansiyeli canlandırarak daha fazla değer elde edilebilecektir.

- İki ayrı tip KİT satışı gözlüyoruz. Birincisi ekonomik ömrünü doldurmuş olanlar, mesela eski demir çelik tesisleri, diğeri de PTT, elektrik, havagazı, su işletmeleri gibi kuruluşlar, bunları nasıl yorumluyorsunuz?

- KİT'lerin özelleştirilmesi veya özelleştirme derecesi ekonomik değil, politik kararlardır; ama bu konuda eminim ki, kamu kuruluşu olarak kalmalarına karar verilse dahi EVA performans ölçüm ve teşvik sistemi ile verimlilikleri artacaktır. 762.000 çalışanı olan U.S. Postal Service'in şu anda 1.500 yöneticisi EVA programına girmiştir. Bir yıl içinde çalışanların tamamı girecektir ki tamamı da sendikalıdır. Benzer bir durum Güney Afrika Tıbbi Araştırma Enstitüsü (SAIMR) için de geçerlidir.

- Elektrik kurumları, PTT gibi tekel durumundaki kuruluşların EVA hesaplaması nasıl yapılabilir?

- Bu önemli soruyu "bir tekelin asgari getiri seviyesi nasıl hesaplanır" olarak algılayabiliriz. Biz tekelin olduğunu farzetmiyoruz. As-

gari beklenen getiri düzeyi "risksiz" yatırımın getirisi ve işin riskinden oluşmaktadır. Risk getiri eğrisinin en alt noktasında devlet tahvili vardır. Elektrik şirketi risk endeksinde 50 değerdedir. 100 risk endeksine denk gelen ortalama getiri de devlet tahvilinin üstünde % 3 ise, devlet tahvilinin % 7.5 olduğu bugünkü şartlarda % 9 asgari getiri beklenir. PTT için de rakiplerin risk endeksleri göze alınır. DHL paket taşır, PTT de zarf ve paket, PTT olmasa paket kuruluşları bu işi yapacaktır, yani sermayenin aynı işi yapmak için gideceği yerin belli olduğu gibi maliyeti de bellidir.

- Ya ülkeler arası karşılaştırmalı avantaj (comparative advantage) için düşünceleriniz?

- Karşılaştırmalı avantaj üç kaynaktan oluşur. Birincisi radyo, TV kanalları gibi devlet tarafından satılan haklardır. İkincisi patent gibi kanuni korumalardır. Üçüncüsü çok daha basit ve etkin olanı, yani "zeka"dır. Dünyada normal dağılmış olsa bile "zeka" edinilebilir. Ama "zeka"nın da ömrü kısıtlıdır. Mesela, parlak bir mühendis Silicon Valley'e çekilir; bu "zeka" yeni bir ürün yaratır; ve kısa bir süre karşılaştırmalı avantaj sağlanır. Esas soru bu karşılaştırmalı avantajın firma riski ışığında mı yoksa net aktifin getirisi "return on net assets" ışığında mı tarif edileceğidir. Bence ikincisi daha uygundur. Birisi çıkar daha iyi bir "fare kapanı" keşfederse, karşılaştırmalı avantajınız yok olur; ama işinizin riski değişmiş olmaz, sadece net aktifin getirisi değişebilir. Karşılaştırmalı avantajı

risk getiri denkleminin getiri tarafından yorumladığım zaman EVA'ya tesiri yoktur.

- Uluslararası ortamda sektörel risk aynı ise sermaye hareketlerini nasıl izah edersiniz, aynı riski taşıyan işlere yatırım yapmak için neden, mesela Türkiye'ye, yabancı sermaye gelsin?

- Sermaye hareketleri bir ülkedeki yatırımın diğer bir ülkeye nazaran çekiciliğinden ziyade devlet yöneticilerinin yatırımcıların beklentilerini altüst etmeleri ile izah edilebilir. Yani devlet müdahalesi hiç olmasa yatırımcılar ülke farkı gözetmezler. Diğer bir faktör de yatırımcının iyi dağılmış bir portföy tutma tercihidir. Bazen getirisi iyi olmayan ülkelere de yatırım yapılır, çünkü uluslararası bir portföy tutma ihtiyacı vardır. Devlet tahvili getirisi tüm ülkelerde eşit olsa, Türkiye'deki bir bira fabrikası ile Amerika'daki bira fabrikasının beklenen asgari getirisi aynı olurdu.

- EVA gibi bir Serbest Piyasa sisteminin uygulanmasında karşınıza çıkan kültürel engeller nelerdir?

- EVA sisteminin uygulamasını her yerde aynı şekilde yapmamız sözkonusu değildir. Kuruluşun tarihi, kültürü, tercihleri göz önüne alınarak özel tasarımlara gidilir. Diğer bir açıdan, piyasa kurallarının çalıştığı ortamlarda şirketler karşılaştırmalı avantaja geçenlerin avantajına karşı koymak için gerekeni yaparlar. EVA şirketleri başarılı kalıyorsa bu anlayışı özümseyip uygulayanların avantajlarına sahip olmak isteyenler çıkacaktır.

Çalışma anlayışının zayıf olduğu ve patronun değişim için kararlı olmadığı yerlerde EVA'yı denemeye değmez.

- Yani, "Serbest piyasa kuruluşları EVA veya benzeri sistemleri uygulamaya zorlayacaktır" diyor-sunuz?

- Evet, çünkü önerdiğimiz sistemin getirisi çok yüksektir.

- Bazı kuruluşlarda bir prim sistemi dahi yok, sermayedar aynı zamanda patron, siz idarecilerin bakış açısını değiştirmekten bahsederken patronların bakış açısını için ne yapabilirsiniz?

- Bu durum bize hiç yabancı değil, dünyanın her yerinde de aynı şekilde iki çeşit özel şirket var. Ya, aile şirketin sahibi ve yönetiminde aktif ya da aile profesyonel yönetici ile çalışıyor. İkinci durumda, aile profesyonel yöneticilerin şirketlerini kendi yönettikleri kadar iyi yönetmesini isterse EVA büyük yarar sağlıyor çünkü EVA yöneticilere sermayedarlık hissini veriyor. Sermayedarların şirketlerini kendileri idare etmelerindeki problemler neler diye sorarsanız, kurucu sermayedarın hâlâ şirketi idare edip etmediğini sorarım. Yaratıcı işadamlı vasfı olan insanların EVA açısından iki etkisi vardır. Bütün işler onların yaratıcılığı, onların akıllılığı onların eseridir. Dolayısıyla neye ve neden "prim" versinler ki? Bu birinci etkidir. İkinci etki, ikinci jenerasyonun da birincisi kadar değerli vasıflarının olduğunu ispat etme arzusudur. Bu defa da, onlar neden yanlarında çalışanları ödüllendirsin? Bence iki

durumda da kısa görüşlülük vardır. Sermayedarın menfaati, yönetimde aktif olsa da olmasa da, yöneticilerinin ve hatta alt kademedeki çalışanların kendilerini bir sermayedar gibi hissetmesi halinde yücelecektir. Yönetici ve çalışanların kendi primlerini artırmak için üstlendikleri "patron benzeri" davranışlar sermayedarın menfaatinedir.

- EVA sistemleri kurarken ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

- Birinci grup problem normal uygulama zorluklarıdır. İkinci grup ise EVA'nın uygulanamayacağı yerlerdir. Birinci grup problemlerin büyük bir kısmı çalışanlara EVA'yı anlatmakla çözülüyor. Başarının ve başarısızlığın tariflerini yapıp ölçüm şekillerini ve iyileştirmelerin nerelerde olduğunu teker teker anlatırsanız çalışana gereken saygıyı da göstermiş olursunuz. EVA sistemi zaten küçük birimler bazında kuruluyor. Diğer birimlerin başarısı her bir birimin priminin % 30'unu oluşturuyor. Bu da işbirliği kapısını açıyor.

EVA iki durumda başarısız olur. Çalışma anlayışının zayıf olduğu yerlerde yönetim kurulu başkanının değişim için fevkalade kararlı olmaması halinde denemeye bile değmez. Kötü performansa prim verilmekte olan yerlerde de yürümez çünkü çalışanın eski primini bile hak etmesi çok zordur. Bir de yönetici kalitesinin çok düşük ol-

duğu işyerlerinde uygulamak zordur.

- İş proseslerinin veya organizasyonunun kötü tasarlandığı veya hantallaşmış olduğu durumlarda ne olur?

- Bu gibi durumlarda EVA'dan önce "reengineering"ın bazı yönlerini uygulayacak danışmanlar devreye girmelidir. Bu kişiler "iş psikologları"dırlar. Proses kontrol, özgüven, kalite yönetimi, işe yaklaşım gibi konularda dışarıdan destek verirler.

- Diğer bir açıdan bakıldığında, halen işlerini muhtelif açılardan gözden geçiren kuruluşlarda uygulanacak EVA sisteminin insan kaynakları yönünden büyük yararı olur diyebilir misiniz?

- Evet, EVA çok daha geniş çerçeveli bir çalışmanın bir parçası da olabilir. Ancak unutmayınız ki başka yönetim problemlerinin çaresi EVA değildir. Özetle, EVA'nın üç mesajı vardır. EVA bir ekonomik performans ölçümüdür. Muhasebe performansı ölçümü değildir. Fiziki kapitalin yanında insan kaynağına bağlanan sermayenin de getirisini azamiye çıkartmak hedeftir. Yöneticinin ufku prim sistemi ile uzatılır. Yöneticilerin performansının sermayedarın varlık artışı ile ölçülmesi, zaman içinde de sermayedarın menfaatleri ile aynı hizaya getirilmesi esastır.

- Teşekkürler bay Stern.

Uygarlığın en büyük mimarı: Milet'li memleketlimiz Anaksimander*

A. M. Celal Şengör

Uygarlık ve kültür

Uygarlık ve kültür gündelik konuşmalarımızda sık sık kullandığımız terimler. Ancak bunların aynı sıklıkta doğru olarak kullanıldıklarını söylemek çok zor. Bu nedenle “uygarlığın en büyük mimarı” olduğunu iddia ettiğim memleketlimiz Anaksimander ile ilgili yazıma bu iki kelimenin kısa tanımlarıyla başlamak istiyorum¹.

Kültür bir canlı grubunun geliştirdiği ve nesilden nesile geçerek saklanan beyinsel ürünlerin toplamıdır. Bunun içinde bütöl inançlar da vardır, evlenme âdetleri de vardır, üzerimize giydiğimiz kıyafetlerin desenleri ve şekilleri de vardır, yaptığımız bilim de vardır.

Uygarlık veya eski deyimle medeniyet dediğimiz şey ise akılcı eleştiri ile sürekli gelişebilen sistemleri kurmuş olan toplumların yarattıkları bir kültür çeşididir. Uygarlıklar arasında zamanda süreklilik arzeden tek bir tane vardır. Batı Anadolu'da, İyonya'da başlayıp bugün bizim “batı toplumu” dediğimiz toplumda mevcut olan uygarlık. İşte bu yazının konusu olan Anaksimander, İyonya'da başlayan bu, insanlığın en görkemli ve en onurlu macerasının ilk kıvılcıklarını tutuşturmuş bir memleketlimizdir. Bu vasfıyla da TÜSIAD'ın Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji başlıklı raporunun² ambleminin bir parçasını oluşturmaktadır.

Anaksimander, büyük Yunan düşünürlerin hayatlarını yazarak bilim tarihine, büyük bir katkı yapan Laerte'li Diyojen'in³ (Sinop'lu Diyojen'le karıştırmamak gerekir!) verdiği bilgiye göre, Milet'li Praksiades'in oğludur. Büyük düşünür ve bilge Tales ile hemen hemen aynı zamanda ve aynı şehirde yaşadıklarına ve ilgilendikleri konuların da birbirine çok yakın olduğuna bakılırsa birbirlerini tanımaları hemen hemen kesinse de⁴, Aristo'nun büyük öğrencisi ve halefi Teofrast'ın, Tales

ile Anaksimander arasında bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin bulunduğu ifâdesi kanıtlanamamıştır⁵.

Tales ve Anaksimander

Ancak Tales'in Anaksimander'e (bir an için hiç tanışmamış olduklarını varsaysak dahi) doğaya mistisizm ve inanç yerine akıl ve gözlemlerle yaklaşmak gerektiğini söyleyerek bir dereceye kadar hocalık ettiği muhakkaktır. Bu yaklaşım sonucu Tales, Mısır'lı rahiplerden öğrendiklerini geliştirerek ortaya attığı, dünyanın sudan türediği ve aynen bir tahta parçası gibi su üstünde yüzen disk şekilli bir nesne olduğu görüşünün, depremlerin fırtınalı havalarda olduğu gözlemini, depremleri fırtına tanrısı Poseidon'un⁶ kaprislerine bağlamaktan daha iyi açıkladığını iddia etmiştir. Burada Tales, tek bir gözlemden yola çıkmak yerine, pek çok gözlemi özetleyerek açıklayan bir teori yerine geçen, depremleri Poseidon'un gazâbının oluşturduğu mitolojik varsayımından başlamış, bunu eleştirmiş ve yerine daha doyurucu olduğunu iddia ettiği başka bir varsayım koymuştur. Tales'in “teorisi,” eski Yunan mitolojisinde Okeanos denilen ve yılanı benzer bir ırmak diye tasavvur edilen tanrının dünyayı çevrelediği masalında özetlenen gözlemleri de, depremleri açıklayan varsayım çerçevesinde açıklamaktaydı. Yani Tales, tek bir teori ile iki birbirinden bağımsız gözlem grubunu birden açıklıyordu.

Anaksimander'in insanlığa verdiği en büyük ders: İlk bilimsel eleştiri

Ancak mitoloji çerçevesinde olsa da, Tales'den önce doğa olaylarına benzer açıklamalar getirilmiştir. Nil'in muntazam kabarıp alçalması, veya yıldızların ve gezegenlerin düzenli hareketleri, Tales'den çok önce açıklayıcı varsayımların ortaya çıkmasına ne-

* Milet'li Anaksimander (olgunluğu M.Ö. 547). İlk bilimsel eleştiri yapan, ilk dünya haritasını çizen, ilk kozmoloji ve ilk organik evrim teorilerini geliştiren ve ilk doğabilim kitabını yazan Anadolu'lu filozof. Bilimsel düşüncenin gelenekleştirilmesi ve buna bağlı olarak büyük kültürlerden farklı olarak bir uygarlığın yaratılması vatandaşları Tales'le birlikte Anaksimander'in eseridir.

hakkında felsefe ve bilim tarihçileri ve eski dil uzmanları bir hayli kafa yordukları halde, elde Anaksimander'in eserlerinden doğrudan kalan malzeme hemen hemen yok gibi olduğundan, bu konuda doyurucu bir sonuca varmak olasılığı son derece uzak görünmektedir. Gene de benim Anaksimander'in fikirlerine onun eserini okumuş olanlarca yapılan tüm atıflardan edindiğim izlenim, apeyronun evrende bugün çok çeşitli özelliklere sahip olarak karşımıza çıkan nesnelerin, içinden çıktığı ve bu özelliklere kendisi sahip olmayan, şekilsiz ve âdeta "özelliksiz," evrenin yerini kaplayan sonsuz ve sınırsız bir şey olduğu şeklindedir. Âdetâ apeyron, güncel büyük patlama (big bang) teorisinde evrenin başlangıcı olarak ifade edilen matematiksel noktanın tüm evrene yayılmış bir "hacimsel" karşılığıdır.

Anaksimander apeyrondan türemiş olan evrenin yalnız bizim âlemimizi değil, bizimkine benzeyen sonsuz sayıda âlemi içerdiğini veya içermesi gerektiğini düşünmüştür. Bu "sonsuz sayıda âlemler" fikri de bilim ve felsefe tarihçilerini Anaksimander'in sonsuz sayıda âlemleri mekânda mı yoksa zaman içinde mi tasavvur ettiği konusunda fikir ayrılıklarına itmişse de, büyük düşünürün evrenin sonsuzluğunu hem zaman hem de mekânda tasavvur ettiği konusunda kuvvetli deliller olduğu kanısındayım.

Aristo'ya göre, dünyanın çevresinin rutubetli olduğu kanısındaki olan Anaksimander, dünyanın giderek kuruduğunu sanmaktaydı. Ancak bu rutubetin, güneşin ısı tarafından kurutulan, bir diğer ifade ile çok kabaca bugünkü atmosfer dediğimiz gaz zarfı gibi dünyayı çevrelediği tasavvur edilen bir zarf içinde olan kesimi, rüzgârlara ve güneşin ve ayın dönüşlerine neden olmakta, geri kalanı da denizleri ve okyanusları oluşturmaktadır. Fakat Anaksimander bu nemliliğin güneş tarafından sürekli olarak azaltılmasının, sonunda dünyadaki tüm nem kaynaklarını, bu arada denizleri ve okyanusları da kurutacağını düşünmüştür.

Ortaman sürekli nem kaybettiği şeklinde düşünülen fiziksel evrimin Anaksimander'e doğal görünen sonuçlarından biri de, dünya üzerinde yaşamın kendini bu sürekli değişen fiziksel ortama uydurmak zorunda olması, yani bir çeşit biyolojik evrimin de kaçınılmaz olduğudur. Anaksimander'in modern tonuyla bizleri hayrete düşüren şu fikirleri Hippolitos tarafından yayınlanmış bir alıntıda yer almaktadır: "Canlılar güneş tarafından buharlaştırılan nem içinde oluştu. İnsan başlangıçta başka bir yaratığa, balığa benziyordu". Diğer bazı yazarların alıntılarında Anaksimander'in bu ilkel yaratıkların dikenli kabukları olduğunu, ancak artan kuraklıkla bu kabukların kaybolduğunu farzettğini öğreniyoruz. Diğer yaratıkların bebeklik dönemlerinin çok kısa olduğuna dikkat çeken Anaksimander, uzun bir bebeklik dönemi olan, bir diğer deyişle, bağımsız yaşama geçiş süresi diğer yaratıklardan daha uzun olan insanın, bu nedenle evrimin daha geç evrelerinde ortaya çıkmış olması gerektiğini iddia etmiş. İnsan ilk ortaya çıkan canlı olsaydı,

kendine bebeklik döneminde bakamayacağı için, nesli derhal tükenirdi diye düşünmüş Anaksimander.

Anaksimander'in mirâsı:

Eleştirel akılcı yöntem ve bilimsel düşünce

Bize kadar korunup gelebilen kaynaklardan öğrenebildiğimiz veya bunlardan tahmin edebildiğimiz kadarıyla, Anaksimander'in kendisinden sonra gelen bilimcilerin tartışma ve sınamasına sunduğu ana görüşleri bunlar. Milet'li büyük memleketimizin günümüze kadar korunabilmiş olan fikir kırıntılarını okurken bizi ondan 25 yüzyıllık koca bir zaman diliminin ayırdığına inanmak insana güç geliyor.

Fakat bir başka açıdan bakıldığında Anaksimander hâlâ yaşamaktadır. İnsanlığın ufuklarını açan büyük keşif gezilerini yapanlar, bir Kolomb, bir Vasko dö Gama, bir Macellan; Ay'a insanı gönderen büyük bilimciler; dünyamızın bir evrim tarihinin olduğunu ortaya çıkartıp, bunun pratik faydaları arasında olan kömürü, petrolü, nükleer yakıtları insan emrine verenler; çiçek, verem, kuduz, felç gibi insanlığı kemirmiş hastalıkların aşılarını bulanlar; kısacası, modern insanı insan yapan bilimi yaratanlar, bundan yirmibeş yüzyıl önce mütevâzî Milet'de yaşamış olan büyük memleketimizin ortaya attığı akılcı eleştirel yöntem yardımıyla ve onun bizlere aşıladığı, insan zekâsının yüceliğine ve insan yeteneğine duyulan sınırsız bir güvenle, onun 2500 yıl önce Anadolu'nun Ege kıyılarında çekinmeden tutuşturmuş olduğu ilerleme meş'alesini yanar tutan kimseler olarak, Anaksimander'i yaşatmaktadırlar.

Bizi Anaksimander'in "neyi" bulduğundan çok "nasıl" çalıştığı ilgilendirmektedir. Bir insan nasıl olur da yetmiş yılı dahî bulmadığı sanılan bir ömür içinde bu kadar çok verimli ve orijinal olabilir, bu kadar çok fikir üretebilir, bu derece kendinden sonra gelenlerin yolunu aydınlatabilir? Anaksimander'in insan aklına duyduğu sonsuz bir güven içinde çekinmeden varsayım üretip, aynı cesaretle bu varsayımları gözlemin acımasız sınavından geçirmiş olması bu soruya verebileceğimiz en doyurucu cevaptır. Anaksimander kuşkusuz eserlerini, varsayımlarını kendinden sonra gelecekleri de içeren daha geniş bir çevrenin sınamasına sunabilmek için kaleme almıştır. Anaksimander "haklı olmak" veya "gerçeği bulmuş olmak" iddiasında değildi. Onun yöntemi, yanlış, duyularının kendisine bildirdiklerini aklın süzgecinde geçirerek ortaya çıkartmak, amacı da içinde daha az yanlış barındıran bilgi sistemleriyle ileriye gitmek, elinde taşıdığı bilim bayrağını bir sonraki koşucuya elden geldiğince daha az yanlışla, fakat daha verimli varsayımlarla yüklü olarak verebilmektir.

Anaksimander'in bu muhteşem mirâsından, doğup yaşadığı topraklarda ise eser kalmamak üzeredir. Dünya tarihi bizlere eleştirel kritik düşünce tarzıyla bilimi geliştirip sürekli yaşatabilen tek bir toplum göstermektedir: Greko-Romen dünyasının

mirasçısı olan Avrupa ve onun mentalitesini başarıyla ithal edebildiği Kuzey Amerika ve Avustralya'da yaşayan "batılılar". İyonya'dan çok daha önce ortaya çıkıp bugün dahî hayranlığımızı mücip olan ve aralarında yazının ve matematiğin icadı, büyük mühendislik hârikaları olan Mısır piramitleri ve Çin'deki büyük nehir düzenleme tesislerinin inşası, matbaanın, pusulanın, sismografin icadı gibi çok önemli entellektüel başarıların mümessillerinin bulunduğu büyük nehir kültürlerinin (Nil, Mezopotamya, İndus ve San Nehir) hiçbirini bilimsel düşünceyi geliştirememişlerdir. Yazının İsa'dan yaklaşık 3500 yıl önce Sümerlilerce icat edildiğini düşünürsek, Anaksimander'i yazıyı keşfeden Sümerliden hemen hemen 3 bin yılın ayırdığını görürüz. Bu üç bin yıl içinde insanın çevresiyle olan ilişkilerinde hemen hemen hiçbir kayda değer gelişme olmamış, olanlar da sürekli ve yaşayan bir gelenek haline gelmemiştir. Anaksimander de Sümerli gibi bir yerden diğerine ya yaya veya atla ulaşabiliyor, kuyusundan suyunu ya kol veya hayvan gücüyle çekebiliyor, denizde vasıtalar her ikisinin de döneminde ya kürek veya rüzgâr gücüyle yol alabiliyordu. Her ikisi de dünyanın yüzünü düz sanıyor, her ikisinin döneminde de insanlar dünyayı kâinatın merkezi addediyordu. Her ikisi de hastalıklara ve doğal afetlere karşı aynı derecede korumasızdı.

Anaksimander'i bizden hemen hemen benzer bir süre, aşağı yukarı 2,5 bin yıl ayrılmaktadır. Ancak Anaksimander ile aramızdaki yaşam ve bilgi seviyesi farklarına bir bakınız. Bu fark yalnızca ve yalnızca onun yolundan gitmek becerisini gösterebilen Avrupa'da ve bir ara aynı yola dönmüş olan Müslüman Arap âleminde oluşmuştur. Geçenlerde yüzyılımızın en büyük yerbilimcilerinden olan Prof. Dr. Kenneth Jinhwa Hsü, Zürih Federal Teknik Üniversitesi'nden emekli oldu. Çin asıllı olan ve üniversite tahsilini bitirene kadar da Çin'de yaşamış olan Prof. Hsü'nün vedâ konferansının başlığı çok çarpıcıydı: Isaac Newton niçin Çinli değildi? Prof. Hsü'nün cevabı basitti: Otoriteye körü körüne saygıya dayanan Çin kültürü, akılcı eleştiri gerektiren bilimsel yöntemi hoşgöremeyeceği için, bilimi geliştiremedi ve bilim kendisine sunulduğu zaman bunu öğrenemedi, dolayısıyla bir zamanlar sahip olduğu tüm ihtişamına ve zenginliğine rağmen bir uygarlık haline gelemedi ve çöktü, batının bir uydusu oldu! Bir diğer değişle, Çin'de bir Anaksimander çıkmamıştı, çıkmışsa da sesini duyuramamıştı. Akıl düşmanı entellektüeller, özellikle al-Aş'ari (873-936?) ve al-Gazzâli (1058-1111) de İslâm âleminde bilhassa halife al-Ma'mun (786-833) döneminde gelişen İslâmî Arap rönesansını katlederek İslâm âlemini Anaksimander'in yolundan geri çevirdiler. İslâm âleminin bir parçası olan batı Türkleri ve onların bir uzantısı olan Osmanlılar, işte bu nedenle Anaksimander'in mirasından yararlanamadılar.

Ancak Osmanlılar'ın mirasçılarının büyük bir şansları oldu. Mustafa Kemâl Atatürk, askerlik, politika gibi uğraşları da ku-

caklayan sosyal alanlarda belki de gelmiş geçmiş en büyük eleştirel akılcı uygulamacı olarak Osmanlı'dan arta kalanlarla Türkiye Cumhuriyetini kurduğunda, toplumuna Anaksimander'in mirasına sahip çıkılmasını tavsiye etti. Ancak, Atatürk'ün bu tavsiyesi ne tatbik edilmiş, ne de anlaşılabilmiştir.

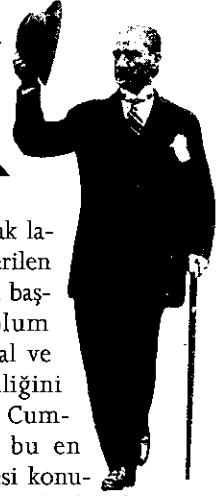
Prof. Dr. M. A. Celal Şengör

I.T.Ü Maden Fakültesi, Jeoloji Bölümü öğretim üyesidir.

Notlar

- 1) Bu tanımların tartışılması için bkz. Çırakoglu, B. (yönetici), Dalfes, N ve Şengör, A. M. C. (konuşmacılar): Bilim Nereye Koşuyor?: Yarınina Koşan Bilim — Bir XX. Yüzyıl Takvimi'nde (Redaktör: Orhan Bursalı), Yapı Kredi Yayınları (Sali Toplantıları 92-93), s. 209-232.
- 2) Gürüz, K. (koordinatör), Şuhubi, E. S., Şengör, A. M. C., Türker, K. ve Yurtsever, E., 1994, Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji : TÜSIAD, Yayın no. TÜSIAD-T, 6-167, 341 pp.
- 3) Diogenes Laertius, On Kitap İçinde Şöhretli Filozofların Yaşam ve Fikirleri (Yunanca baskı ile birlikte İngilizce bir çeviri R. D. Hicks tarafından Loeb Classical Library serisinden iki cilt olarak yayınlanmıştır. Anaksimander birinci cilttedir).
- 4) Tales'in olgunluk çağı İ.Ö. 585, Anaksimander'inki ise İ. Ö. 560 yıllarına tesadüf ettiğine göre iki büyük düşünür arasında yaklaşık 15 yıllık bir yaş farkının olduğu sanılmaktadır.
- 5) Anaksimander hakkında ben bu yazıyı hazırlarken şu kaynaklara baş vurdum: Kahn, C. H., 1960, Anaximander and the Origins of Greek cosmology: Columbia University Press, New York, 250 s.; Schmitz, H., 1988, Anaximander und die Anfänge der griechischen Philosophie: Bouvier, Bonn, 79 s.; Guthrie, W. K. C., 1962, A History of Greek Philosophy, 1. cilt, Cambridge University Press, Cambridge, 539 s.; Barnes, J., 1982, The Presocratic Philosophers, 2. genişletilmiş baskı, Routledge and Kegan Paul, Londra ve New York, 703 s.; Kirk, G. S., Raven, J. E. ve Schofield, M., 1983, The Presocratic Philosophers, 2. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 501 s.; Anaksimander'in haritası için bkz. Youssouf Kamal, Monumenta Cartographica Africae et Aegypti (1926, özel baskı), cilt 1, s. 22 (çok ender bulunan bu eser İstanbul Bayezit Kütüphanesinde mevcuttur). Anaksimander ve diğer Milet'li doğa bilimcilerin bilim tarihindeki yerlerinin öneminin çok güzel bir özeti için bkz. Lloyd, G. E. R., 1970, Early Greek Science: Thales to Aristotle, W. W. Norton and Co. .. New York ve Londra, 156 s.
- Anaksimander hakkında Türkçe güvenilir kaynak ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Benim yararlı bulduğum üç eser şunlardır: Saraç, C., 1971, İyonya Pozitif Bilimi, Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları No. 1, İzmir, X + 226 s.; Denkel, A., tarihsiz, Demokritos/Aristoteles İlkçağ'da Doğa Felsefeleri, Kalamış Yayıncılık, İstanbul, 318 s. ve Thomson, G., 1988, İlk Filozoflar (çeviren M. H. Doğan), Payel, İstanbul, 439 s.
- 6) Bu yazıda bahsedilen mitolojik figürler hakkında bilgi için bkz. Erhat, A., 1984, Mitoloji Sözlüğü, 3. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 365 s.
- 7) Bu konuda örneğin bkz. Yıldırım, C., 1991, Bilim Tarihi Remzi Kitabevi, İstanbul, özellikle s. 18 ve sonrası
- 8) d. İ. Ö. 64 veya 63, ö. İ. S. 23?
- 9) Pinaks teriminin bilhassa renkli, bazen de bronzdan yapılmış panolar için kullandığı konusunda bkz. Dilke, O. A. W., 1985, Greek and Roman Maps, Thames and Hudson, Londra ve Reading, s. 23
- 10) Bu harita olasılıkla Anaksimander'in Dünya'nın Çevresi adlı kitabında veya bu eserde toplanan verilere dayanarak yayınlanmıştı. Strabon tarafından Pinaks olarak vasıflandırılmasından, belki de mozaikden yapılmış bir tablet veya bronz üzerine işlenmiş bir pano şeklinde olduğu çıkarılabilir.
- 11) Hsü, K. J., 1994, Why Isaac Newton was not a Chinese? Abschiedsvorlesung von Prof. Dr. Kenneth J. Hsü, gehalten am Freitag, 24. Juni 1994 im Auditorium maximum der ETH Zürich, Zürich, 17 s.
- 12) Edgerton, R. B., 1992, Sick Societies. Challenging the Myth of Primitive Harmony: The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., New York, 278 s. Bu eserin bir tanıtımı için bkz. Şengör, A. M. C., 1994, Uygarlık ölçülebilir mi? Bilim, c. 2, sayı 5, s. 91-94.
- 13) Bu "zararlı inanç ve geleneklerin" toplumları nasıl hastalandırdıkları ve bekalarını tehdit ettikleri konusunda bilhassa Edgerton'un 12. dipnotta belirtilen eserine bkz. Bu eserde Edgerton sosyal antropolog ve toplum psikologu olarak Atatürk'ün fikirlerine son derece paralel fikirler geliştirmektedir.
- 14) [Yanık, A.], derleyen, 1990, Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını -sayı 37, Ankara, 176 s.

LAİKLİK

Türkiye'deki laiklik tartışmalarına değerli bir katkı

Toplum kuramları modernleşmenin en öngörülebilir sonuçlarından birinin dinin insan hayatındaki öneminin azalması ve toplumsal işlevinin giderek marjinalleşmesi olduğunu uzun süre savundular. Bunlara göre insanlığın gelişim çizgisi, hemen tüm toplumlar için artan

bir dünyevileşmenin habercisiydi. Ancak tüm bu düşüncelere temel hazırlayan aydınlanma felsefesi ve onun neredeyse kutsadığı akılcılık 20. yüzyılın son çeyreğinde iyiden iyiye bir krize girdi. Bunun ötesinde dünya ölçeğinde göstergelerinden biri ya işsizlik ya da çalışan sınıfların gelirlerinin düşmesi olan ekonomik yeniden yapılanma ve krizin de süreklilik kazanmasıyla insanlarda, beklenilenin aksine, dine doğru ciddi bir dönüşün olduğu görüldü. Ne kapitalizmin maddi imkanlarının ne de Leninist sistemin resmi dinsizliğinin insanların bir inanç dünyasına olan ihtiyaçlarını yokedemedikleri uhrevi arayışlarına engel olmadıkları ortaya çıktı. Dünyanın en gelişmiş ve en zengin toplumu olan ABD'de dindar insanların oranı her dönemde yüzde doksanlarda dolaştı. Ancak bunun da ötesine giden bir gelişmeyle, insanın doğaya hakimiyetinin neredeyse mutlak gibi gözüktüğü, bilim ve teknolojiye gelişmenin alıp başını gittiği, maddi zenginliklerin hafsala sığmayacak boyutlara eriştiği bir dönemde Amerikalı bir sosyoloğun deyişiyle "kutsal olanın dönüşüne" tanıklık edilmeye başlandı.

Bu gelişmenin bir bakıma ilginç bir bakıma ülkütücü tarafı dinin toplumsal arenaya dönüşünün sadece bireysel inanca ait bir olgu olarak kalmamasıydı. Din tüm gücüyle bir gövde gösterisine kalkarken bunu inadına siyasileşmiş olarak ve neredeyse ulvi kimliğinden sıyrılarak yapıyordu. Hindistan'da Hindular Müslümanlar'a saldırırken. ABD'de kürtaja karşı olan fanatik Hristiyanlar doktorları öldürüyor. İslam en güçlü rakip olarak sahneye çıkıyor, giderek artan ölçüde ise şiddetle özdeşleşiyordu. Farklılık demokratik ve laik sistemlerini kurumlaştırmış toplumlarda dinci hareketlerin tüm sistemi alt üst etmelerinin varolan toplumsal anlaşmaların meşruluğu ve hak ve özgürlük dengeleriyle rahatça engellenebilmesi idi.

İslam'ın siyasi arenaya sadece bir inanç olarak değil, bir ideoloji olarak çıkması, İran devriminden de aldığı ivmeyle güçlenmesi, konuyla ilgilenen hemen herkesi bilerek ya da bil-meyerek, büyük çoğunluğu Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin laiklik deneyimi üzerinde fikir yürütmeye zorluyordu. 1994 Mart'ındaki yerel seçimlerde İslamcı Refah Partisi'nin gösterişli bir çıkış yapmasından sonra İslam-laiklik-demokrasi ilişkisinin bugüne dek kamuoyunca gerekli ciddiyet ve derinlikten yoksun olarak tartışıldığı Türkiye'de de felsefe, süreç ve

siyaset olarak laikliğe gösterilen ilgi artmaya başladı. Toplum kendi sosyal ve siyasal kimliğini belirleyen, Cumhuriyet'in bu en önemli ilkesi konu-

sunda aslında ne denli bilgisiz olduğunun ya da derinlemesine bir anlayıştan ne kadar uzak olduğunun farkına vardı.

Tartışmalar başladığında ise konu genel olarak sadece siyasi boyutlarıyla ve büyük ölçüde demagoji içeren bir tarzda tartışıldı. Biraz da bu nedenle Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanı Doçent Sami Selçuk'un kısa fakat çok düzeyli kitabı "Laiklik" Türkiye'deki laiklik tartışmalarına değerli bir katkı niteliği taşıyor. Hukuk felsefesi alanındaki geleneği ve ilgisi sığ olan bir toplumda, çoktandır hukukla siyaset arasındaki çizgiyi muğlaklaştırmış izlenimi veren yargı erkinin yüksek düzeydeki bir sorumlusunun bu kitabı yazmış olması ve bunu devletin değil birey/vatandaşın yandaşı olarak hazırlaması da kitabın önemini artırıyor.

Laiklik

Doçent Selçuk'un kitabı geçtiğimiz yıllarda çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış dokuz yazısının derlenmesinden oluşuyor. Kitaba adını veren "Laiklik Sivil Toplum/Homo democraticus" yazılarının en uzununu ve en çok derinlik taşıyanı. Bu makale bir bakıma kitaptaki diğer yazıların özlerini bir sistematik içinde geniş bir çerçeveye oturtuyor. Makalelerin ortak özelliği liberal-demokrat bir görüş açısından yazılmış olmaları ve Atatürkçülük çerçevesi içinde liberal-demokrasiyi savunmaları. Bu şekilde yazar Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecindeki en temel ilkesinin uygulamada Atatürk'ün hep hedef olarak gözettiğini düşündüğü özgürlükçü ve demokrat siyasal yapılanmanın önünde bir engel haline geldiğini savunuyor. Daha sonra da görüleceği gibi laiklik ve demokratik ilkeleri çerçevesinde devletin tamamen tarafsız olması gerekirken. Türkiye'de 1961 ve 1982 Anayasaları'nda devlet 'Atatürk ilke ve devrimlerini' benimsemiştir. Böyle bir devlet "yansız değildir, demokratik değildir. Militer bir devlettir". Bunun bir sonucu olarak "devlet gibi düşünmeme özgürlüğü yok edilmiştir".

Selçuk'un laiklik tartışmalarına katkı olarak yaptığı en önemli iş "laik", "laiklik", "faşizm" gibi çok kullanılan ancak anlamları bir türlü netleşmeyen kavramların epistemolojilerini anlaşılır bir şekilde okura sunması. Buna göre "laisizm, Türkçesiyle 'laikleştirmecilik' bir öğretiler. Kimileyin de kati bir ideolojidir". Bir ideoloji olarak zorlamayı mubah kılabilmesi nedeniyle Selçuk'a göre "laikleştirmecilik, laikliğin saptırılmış türüdür". Do-

* Sami Selçuk, "Laiklik/Sivil Toplum-Homo Democraticus", (İstanbul: Uygurlık Yayınları, 1994)

layısıyla laik devletin din konusunda en temel özelliği ve din karşısında alacağı tavır "ilgisizlik, kayıtsızlıktır. Devlet ne dine karşıdır, ne de onu destekler... Tek sözcükle yansızdır".

Laikliğin ilke olarak benimsenmesinin devlet toplum ilişkilerinde kaçınılmaz olarak getirdiği bazı sonuçlar vardır. Örneğin "laik devlette yurttaş dinsel kimliğini kendisi belirler". Yani nüfus kütüklerine ve cüzdanlarına din ve mezhep haneleri koymuş bir devlet tanım gereği laiklikten uzaklaşmıştır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında laikle ilgili önlemler bir bütün halinde yasalara geçirilmiş ve bunda Hilafetin kaldırılması 'Tevhid-i tedrisat' kanununun kabulü ve tekke ve zaviyelerin kapatılması ilk ve en güçlü sacayağını oluşturmuştu. Zamanın devrimci atımları çerçevesinde yerinde ve meşru sayılabilecek bu tavır cumhuriyetin yerleşmesi ve rejimin demokratikleşmesiyle birlikte laik devlet tanımının dışına kaymaktadır. Bugün Türkiye'deki tartışmaların merkezinde yer alan dini eğitiminin kime ait olacağı konusunda Selçuk'a göre laik devlet kuramı son derece açıktır: "devlet din eğitime karışmayacak, onunla ilgilenmeyecek, onu inananlara ve örgütlerine bırakacak, din ile bilimi karşı karşıya getirmeyecektir".

Laikliğin öncelikle toplumları Hristiyan olan ülkelerde hayata geçirilebilmesinin tarihi ve felsefi nedenleri vardır. Hristiyanlıkta dünyevi ve uhrevi olarak ayrılmış bunun da ötesinde bir halk/ruhban ayrımı toplumsal örgütlenmeye damgasını vurmuştur. Gene de Hristiyan toplumlarında da laiklik insanların daha hoşgörülü olmaları ya da bu tür bir ayrılığın varolmasından dolayı gerçekleşmemiştir. Bugünkü noktaya varabilmek için Selçuk'un belirttiği gibi, "kanlı, insan eti kokan dönemler" yaşanmıştır. Radikal İslamcı hareketlerin şiddete gittikçe daha fazla müptela oldukları izlenimini vermeleri ve Batı'dan gelen herşeyi reddetmeleri nedeniyle Müslümanlık'ın demokrasiyle ve ondan da önce laiklikle bağdaşıp bağdaşmayacağı önemli bir tartışma konusu oluşturuyor. Çok kısa olarak ele aldığı İslam'da din ve devlet ilişkisinde genel-geçer düşüncelere biraz fazla prim verip İslam'da siyaset kuramının eksikliği gibi konulara değinmeyen Selçuk, gene de Osmanlı'nın neden laik sayılamayacağını kısaca irdeliyor Osmanlı'da gayrimüslimlerden çizye (baş vergisi) alınmıştır. Bu, devletin resmi dinini benimsemeyenlerden alınan bir vergidir, özgür iradeye bir baskıdır".

Cumhuriyet, Laiklik, Demokrasi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Atatürk devrimlerinin ana amacı İmparatorluk bakiyesi olan bir ülkeyi ulus devlet haline getirebilmek ve Batı siyasi ve sosyal modelini benimseyerek gelişmesini sağlayabilmektir. Bunu yaparken gerçekleştirilmesi gereken en zorlu işlerden biri iktidarın meşruiyetini kutsalığa değil halka dayandırabilmek ve hakimiyetin 'kayıtsız şartsız' millete ait olması düsturunu hayata geçirebilmektir. Bunun gerçekleştirilebilmesindeki en önemli adımı filen ve yasal olarak laik denebilecek bir yapıyı ortaya çıkarabilmektir. Böylesine köklü bir toplumsal projenin hayata geçirilebilmesinde güçlü bir direnmeyle karşılaşacağı ve mücadelenin çok sert olacağı da belliydi.

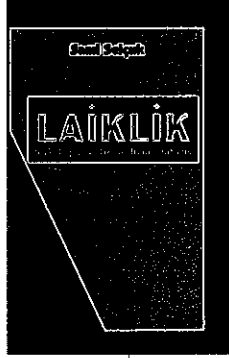
Selçuk'un deyimiyle "devrim gülsuyuyla yapılmaz". Ancak, cumhuriyetin kendi öz tanımını belirlerken edindiği laik kimlik, uygulanış döneminin şartları içindeki anlayışını cumhuriyet demokratikleştiğinde değiştirmeyi becerememiştir. Selçuk'un altını çizdiği gibi "Atatürk devriminin laiklik anlayışı, devlet yapısında dini değil dinin içinde devleti yadsıma temelinde gelişmiştir. Dinin yalnızca siyasi bir güç olmasını önlemek değil, onu hapsederek düşünce yaşamının dışına itmek amaçlanmıştır. Bu yanlış laikleştirme çabası hızlandırmış, laikleşmeyi doğal yatağından çıkarmıştır". Yazara göre demokratiklikle çelişen bu yaklaşım, Atatürk'ün Hasan Rıza Soyak'a açıkladığı uzun dönemdeki hedefiyle de çelişmektedir: "Biz öyle bir yönetim, öyle bir rejim istiyoruz ki, bu ülkede padişahlığa yandaş olanlar bile bir parti kurabilsinler".

Tarihsel gelişimi içinde Türkiye'deki devlet, sivil toplumla ilişkilerinde özgürlük alanını genişletip bireyi ön plana çıkararak din konularında tam tarafsız olarak laikliği yaşatacağına, baskınlığı seçmiş ve kendi resmi görüşünü oluşturarak sivil toplumun bunun çerçevesi dışına çıkmamasını istemiştir. Bunun da ötesinde bir inanç konusu olan dinle sonuçta bir yöntem olan bilimi birbirlerinin seçeneği gibi sunma yanlışına da düşmüştür. Selçuk'a göre "Gizli sicillerde inanç ve görüşleri değerlendiren yasakçı bir devlet önce militanlaşır, şiddete başvurur. Sonra da devlet yetmezliği hastalığına yakalanıp çürür ve çözülür". Buna bağlı olarak da bugün Türk siyasetinde gündemde olan İslamcılıkla mücadele edebilmenin bu mantık çerçevesi içinde en etkili yolu olarak da bu mantık çerçevesi içinde, artan baskıyı değil tersine serbestlik ortamını geliştirmeyi denemek gerektiğine inanmaktadır. Başka bir deyişle, birey haklarına, sivil toplumun dinamiğine saygılı, ideolojisi olmayan bir devletin gözetiminde geliştirilecek tam özgürlükçü bir demokrasi totaliter eğilimleri bünyesinde taşıyan tüm akımların en güçlü panzehiridir. Zira, "tarih şunu göstermiştir. Hiçbir ülkede çoğunluk, demokratik ortamda aşırı uçlara teslim olmamıştır".

Yazar, Türk demokrasisinin içinde bulunduğu kriz durumundan yalnızca devleti sorumlu tutma kolaylığından kaçarak çuvaldızı topluma da batırıyor. Türk insanının olumsuz özellikleri olarak şunları sayıyor: "Birincisi, Türk insanı göçebe atalarının göçebelere özgü alışkanlıklarının tutsağıdır. O yüzden yarınsızdır. Tek kaygısı bugünü kurtarmaktadır... Böyle bir toplum elbette 'mono' toplumu olacaktır 'dia' değil. İşte ikinci özelliğimiz budur. O nedenle diyalog kuramıyoruz. Diyalektiğin iç dinamizminden yararlanamıyoruz. Öyle ki, diyalogu, bilimsel tartışmayı bile üstün çıkmanın bir aracı olarak görüyoruz... Üçüncüsü, yazı toplumunu olmamanın sancısını çekmekteyiz".

Doçent Selçuk, Türkiye toplumunun yakın gelecekteki en önemli tartışma konulardan birisi olan ve siyaset gündeminin en başlarını işgal eden ve edecek laiklik konusunu yarını düşünen, diyalog kurmaya çalışan, yazılı bir düşünce ürünüyle irdelemiş. Bu kısa fakat önemli yapıtın arayışlarına okurlar olarak katkıda bulunmak gerekir.

Soli Özel

SİNGAP

Nuri Sevin

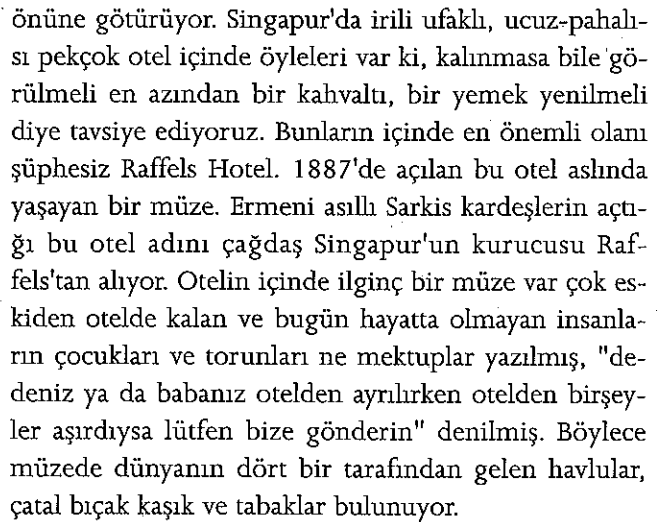
Singapur haritalarda ihmal edilecek kadar küçük bir ada. Ancak artık günümüzde bir ülkenin büyüklüğü ne sadece yüzölçümüyle, ne nüfusuyla, ne de kaynaklarıyla belirleniyor. Ülkelerin büyüklüğü insanların yarattığı katma değeri ve paralarının gücüyle belirleniyor.

Singapur'a küçük bir Uzakdoğu turunun sonunda gidiyorsanız buraya vardığınızda küçük bir şok geçirmeniz kaçınılmaz. Neredeyse ülke topraklarının birkaç yüzde biri büyüklüğünde dünyaca meşhur Changi Airport'a vardığınızda iklimlendirilmiş bekleme salonlarında uçan tropik kuşların cıvıltıları altında çıkış kapısına doğru gitmiyorsunuz akıyorsunuz. "Hizmette sınır yoktur"u aşan bir hizmet anlayışıyla hiçbir yerde beklemeden kendinizi dışarıda buluyorsunuz.

Ancak havaalanından dışarı çıkınca nefesinizi ağızınıza tıkan bir sıcak ve buna eşlik eden yüksek bir rutubetle karşılaşıyorsunuz. Neyse ki havaalanı ile şehir merkezi arasında çalışan tüm taksiler "air condition" bulunduruyor. Havaalanı ile şehir merkezi arasındaki yol boyunca koyu yeşil, ıslak ıslak devasa ağaçlar her yeri kaplıyor. O kadar modern ve pırıl pırıl bir yer ki geçmişe dönük tek delil bu ağaçlar.

Ancak ikliminden mi yoksa şurda burda gezinen insanlarından mı nedir bilinmez, insanı garip mistik duygular sarıp sarmalıyor.

Taksi sizi Singapur'daki birbirinden güzel otellerden birinin kapısının

önüne götürüyor. Singapur'da irili ufaklı, ucuz-pahalısı pekçok otel içinde öyleleri var ki, kalınmasa bile görülmeli en azından bir kahvaltı, bir yemek yenilmeli diye tavsiye ediyoruz. Bunların içinde en önemli olanı şüphesiz Raffles Hotel. 1887'de açılan bu otel aslında yaşayan bir müze. Ermeni asıllı Sarkis kardeşlerin açtığı bu otel adını çağdaş Singapur'un kurucusu Raffles'tan alıyor. Otelin içinde ilginç bir müze var çok eskiden otelde kalan ve bugün hayatta olmayan insanların çocukları ve torunları ne mektuplar yazılmış, "dedeniz ya da babanız otelden ayrılırken otelden birşeyler aşırıysa lütfen bize gönderin" denilmiş. Böylece müzede dünyanın dört bir tarafından gelen havlular, çatal bıçak kaşık ve tabaklar bulunuyor.

Bunun dışında iki modern oteli önermeden geçemeyeceğiz. Biri Singapur Sheraton Tower, diğeri ise Shangri-La Hotel. Sheraton'da kalmasanız bile mutlaka bir sabah kahvaltısı yapmanızı tavsiye ediyoruz. Üzerinden neredeyse sular akan bir cam fanusun içinde dışarıda bunaltıcı bir sıcaklığın olduğunu bile bile serin yemeğinizi yiyebilirsiniz. Shangri-La ise bir oteller zinciri. Ancak sanıyoruz bu zincirin en değerli halkası Singapur'da. Bahçesinde küçük bir yağmur ormanı bulunan otelin içine girince sizi sarmalayan koyu ve nemli yeşilin büyüüne kapılıyorsunuz.

Bunun dışında Çin Mahallesi'nde kırkına merdiven dayamış Singapur'lu bir hanımefendinin kapısından çerçevesine kendisinin yarattığı içinde enfes bir Fransız

restorantının bulunduğu The Duxton'da kalmak da büyük bir zevk. Burada kendinizi evinizde hissedebilirsiniz. Bazıları sıcak bir ortam sever!

Singapur toprak fukarası bir ülke olduğu için buldukları her köşeyi büyük bir özenle değerlendiriyorlar. Ülkenin her köşesine istisnasız el sürülmüş. Bunlara en iyi örnek adanın güneyinde bulunan küçük bir "resort Island" Sentosa. Singapurlular buraya o kadar büyük önem veriyorlar ki, adaya gitmeye karar verdiğinizde bunu rahatlıkla anlayabiliyorsunuz. Ada Singapur ana karasından olsa olsa bir 500-600 metre uzakta bulunuyor. Bu adaya gitmek için üç yolu kullanabiliyorsunuz. Birincisi feribot, ikincisi teleferik üçüncüsü ise köprü vasıtasıyla kara yolu. Bu kadar masraflı bir ulaşım ağı kurulunca insan ister istemez ne göreceğini merak ediyor. Adaya varınca küçük bir cennetin sizi beklediğini görüyorsunuz. Tüm okyanus canlılarını içinde bulunduran dev bir akvaryum var. Burayı gezmek için akvaryumun içine cam tüneller ve yürüyen bantlar yapılmış. İnsanın inanası gelmiyor. Adada neler yok neler! Küçük bir Asya yaratıp içine Asya'da bulunan bütün toplumların yaşantılarını yansıtan pavyonyar yapılmış. İnsan Singapur'a gelince bütün Asya'ya gelmiş gibi oluyor. Ya da Uzakdoğu turuna çıkmak isteyenlerin ilk önce Singapur'a gelmelerinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum.

Sentosa'da bir yerden bir yere gitmek için otobüs beklemeniz gerektiğinde cam fanusa benzeyen otobüs

duraklarında da klima olduğunu görüyorsunuz.

Adanın öbür yüzünde ise dünyanın hiçbir yerinde bulamayacağınız kadar gözden ırak ve lüks "resort"lar var. Bunların içinde mutlaka görülmesi gereken hatta kalınması gereken otel ise The Beaufort Hotel. Tropikal bitkiler arasında bahçesinde özel havuzları bulunan suitlerde küçük bir "umrumda mı dünya" tatili geçirmek kime iyi gelmez ki.

Sentosa adasında insan ister istemez sanki bir züccaciyeci dünyanıdaymış gibi dolaşıyor. Bir Akdenizli olarak bizler bu kadar dara gelmeyi sevmiyoruz. Ama Singapurlular kendileri gibi olmayan bizleri de düşünmüş. Adanın kuzey doğusunda, Singapur'un dünyaya açılan kapısı dev Changi Airport'un hemen yanbaşındaki Beşiktaş-Üsküdar motorlarının halicesi ile ulaşılan Ula Ubin Adası bulunuyor. Bu adayı Singapurlular öylece kendi haline bırakmışlar. Bir rivayete göre ada eski Singapur'u ve Singapurlu'nun yaşantısını yansıtıyor. Balıkçılık yapıyor, çiftliklerde karides yetiştiriliyor ve salaş deniz mahsülü lokantaları bulunuyor. Yollar ana karadaki kadar temiz değil. Dolaştığımız her yerde yere başı boş düşen hindistan cevizleri var. Singapur'da bir yaşını geçmiş klimasız taksi bulmak güçken burada bindiğim taksinin torpidosundan rengarenk kablolar çıkıyor ve bu kablolar dikiz aynasının yanında duran seyyar pervanede son buluyor. İşte Ula Ubin usulü "air condition". Adada başıboş meyva ağaçları da bulunuyor. Singapur gibi ultra moden bir şehrin yanbaşındaki ağaçtan papaya yiyebileceğini insan hiç düşünmüyor.

Onbeş dakikalık bir seyahatle adadan geri dönünce, yere sigara atmanın, metroda sakız çiğnemenin 500 mark para ve uyuşturucu kullanımının ise idamla cezalandırıldığı Singapur'a geri dönüyorsunuz ama aklınız büyük olasılıkla bu adada kalıyor.

Singapur'da "Sea-food center" tabir edilen genelde halkın gittiği büyük yiyecek merkezleri bir kere gidenin unutamayacağı yerler. Hele serde "şekimpervelik" başka bir deyişle "gourme"lik varsa buralara mutlaka gitmeli. Ve bütün olup bitenin ardından akılda kalan tek şeyin acılı sos içinde "deep fry" edilmiş enfes bir pavuryanın ya da ıstakozun damağınızda bıraktığı "kırk yıllık" lezzet olduğunu sakın unutmayın.

Bazı yatırımlar her devirde kazançlıdır.

Sececeğiniz halı,
size ve evinize
yeni hayranlar kazandırmalı.

WOOLLADY
SOFT

Yünsa Yenilikleri No:2

Wool Lady:

Duvarдан duvara halıda

"doğal konfor, doğal şıklık" ilkesinin en başarılı örneği.

Evlerinde saf yeni yünün yumuşaklığını arayanlar için,
ithal Avrupa iplikten üretiliyor.

Yünsa Halı Bayileri'nde mutlaka inceleyin.

YÜNSA
HALI

RP'nin sistemle ilişkisi

Ruşen Çakır

Önce paniği atlatmak

Refah Partisi hakkında somut bilgi ve yorumlardan ziyade üstünkörü imaj ve karalamalar yaygındır. Genel kamuoyu, 27 Mart 1994 yerel seçimlerine kadar bu durumdan hiç de şikayetçi değildi. Çünkü RP ve onun uzantısı olduğu Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) geleneği hep "demokrasinin bir zarureti" olarak kabul edilmiş; marjinal kalmaya mahkum görülmüştür.

Bu "gönüllü bilgisizlik ve duyarsızlığın" gerekçeleri uzatılabilir. Ancak 27 Mart'ın eşiğinde RP'nin marjinallikten sıyrıldığı, en azından her beş seçmenden birinin tercih ettiği bir parti olduğunun işaretlerinin alınmasıyla bu tutum geçerliliğini yitirdiği için buna gerek yok.

Peki bu "gönüllü bilgisizlik ve duyarsızlık" yerini bilgilenme çabalarına ve duyarlılığa mı bırakmıştır? Yaşadığımız şu günlerde henüz bu noktaya gelmiş olduğumuz söylenemez. RP'li olmayanların halihazırda bir şok dönemi geçirdikleri gözlemleniyor. Milli Görüş hareketini anlamaya çalışmamakta hâlâ ısrarlılar ve onun herkes tarafından kabul edilen tırmanışını ne yapıp edip durdurma yolunda muazzam gayret sarfediyorlar.

Bu gayretler 27 Mart öncesi ve sonrası bazı değişiklikler gösteriyor. Seçim öncesi RP'yi durdurma misyonu büyük medya kuruluşlarına ihale edilmişti. Nitekim basın kuruluşları Refahlıların karıştığı iddia ettikleri şaibeli işleri peşpeşe sıraladılar. Ancak RP karşıtı kesimlerin bu mücadelede çok güvendiği adalet mekanizması hiçbir Refahlıyı cezalandırmadı, adaylığını iptal etmedi. Ya iddialar sunulduğu kadar ciddi değildi, ya da adalet kurumu RP'nin etkisindeydi.

Seçim sonuçları, RP'nin karalamalarla durdurulamayacağını gösterdi. Hatta 27 Mart'ın kısa bir süre öncesine kadar RP'yle ilgili tereddüdü olan pek çok kişinin (başta daha önce diğer sağ partileri destekleyen bazı İslami cemaatler) medyanın saldırılarına karşı bir dayanışma refleksiyle bu partiyi tercih ettiği anlaşıldı.

Seçimin hemen sonrasında yoğun bir faks trafiği yaşandı. Özellikle büyükşehirlerde orta sınıf mensupları Refahlı belediyelere karşı gündelik yaşamdaki özgürlüklerine sahip çıkma

amacıyla inisiyatifler örgütlediler. Geçen zaman içinde bunların kimisi ya doğmadan, ya doğduktan kısa bir süre sonra öldü. İşlerinden pek azı sivil politik platformlara dönüştü.

Refah'ı durdurmak için merkez sağ ve merkez sol partilere birleşme çağrıları yapıldı, yapılıyor. Fatih'te yeniden yapılan seçimi ANAP adayı Saadetin Tantan'ın kazanmasıyla "iki türlü seçim sistemi"nin demokrasinin esenliği için tek çıkar yol olduğunun kanıtlandığı iddia ediliyor. Oysa bu gayretler boşuna. Çünkü bir şokun ve onun doğurduğu bir telaşın ürünü. Şok ve telaş ise yanıltıcı. Örneğin ikinci turda RP'nin Fatih'i kaybettiği görülür ama yenilenen her seçimde -Fatih dahil- oylarını artırdığı görülmez. Büyükşehirlerde birtakım platformlar kurulur, ancak RP'ye yakın dernek, vakıf vb. kuruluşların ülkenin en ücra köylerine kadar gidip örgütlendiği bilinmez.

Bu gayretlerin boşunluğu Refah'ı durdurmak gibi hemen meyveleri devşirilmek istenen bir amaç içermelerindedir. Durdurmak istemi ise RP'nin kurulu düzeni değiştirecek şeriatçı bir parti olduğu tespitinden kaynaklanmaktadır. İşte Refah'ı ciddiye alan herkes, işe bu şok ve telaş halinden sıyrarak başlamak zorundadır. Ardından Milli Görüş hareketi hakkında o güne kadar edinilmiş tüm bilgi ve yorumları sorgulayarak bir anlama sürecine girilmelidir.

Herşeyden önce RP hakkında bilgi edinmenin binbir kolay yolu olduğunu hatırlatmak gerekiyor. RP'nin her türlü faaliyeti Siyasi Partiler Kanunu'na göredir. Herşey açıktır veya öyle olmak durumundadır. İsteyen binalarına gidip, yayınlarını edinip ve en önemlisi belediye faaliyetlerini inceleyip RP hakkında birinci elden bilgi alabilir. Ayrıca her beş kişiden birinin RP'ye oy verdiği düşünülürse, Refahlılar'la tartışmanın hiç de güç olmadığı görülür.

Ancak bu bilgilenme sürecinin önünde ciddi bir engel var. Refahlıların "takiyye" yaptıkları iddiası. Bu engelden sıyrılmanın yolu, tüm partilerin şöyle ya da böyle tam olarak görüldükleri gibi olmadıklarını göz önüne almaktır. Örneğin DYP-SHP koalisyon protokolü ile bunca zaman zarfında yapılanların kıyaslanması "takiyye"nin Türkiye'de yasal siyasi alanda en geçerli değerlerden biri olduğunu tek başına göstermeye yetecektir.

İmajların yerine doğruları koymak

RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, 10 Ekim 1993 günü RP Ankara'daki 4. Büyük Kongresi'nde konuşmasının son bölümünü yapacaklarına ve yapmayacaklarına ayırmıştı. Yapacaklarını yedi maddede sıralayan Erbakan'ın "RP hakkında yanlış tanıtmaya ve tanımlar" başlığı altında 12 madde sıralaması oldukça manidardır. Erbakan'ın yalanladığı bu hususlara bakmak Refah'ı anlama çabasına katkıda bulunabilir.

Refah Partisi:

1. yasakçı bir partidir, 2. iktidarda hürriyetleri kısıtlar, 3. dar kadrocu bir anlayışa sahiptir, 4. laikliğe karşıdır, 5. demokrasiye karşıdır, 6. sakallı ve takkellilerin partisidir, 7. İran tipi bir yönetim getirir, 8. iktidara gelirse askeri müdahale olur, 9. iktidarının ardından Batılı ülkeler dış yardım ve kredileri keserler, baskılarını artırır, ambargo uygularlar, 10. iktidarında ABD ve Batılı ülkelerle ilişkiler bozulur, 11. iktidara gelince ekonomik durum bir kargaşaya girer, 12. devletçi bir tatbikat yapar.

Görüldüğü gibi Erbakan, RP'li olmayanların bu partiden ürkmelerine, korkmalarına yol açan değerlendirmelerini ustalıkla derliyor ve "Biz böyle değiliz" diyor. Bu yaklaşıma karşı "Hayır siz öylesiniz, ama takiiye yapıyorsunuz" karşılığını vermek artık yetmemektedir ve böylesi bir tutum geçerli de değildir.

RP'nin yalancı olduğunda ayak diremek, dolayısıyla sayıları her geçen gün artan taraftarlarını, en iyimser deyimle "kandırılmış sürüler" olarak görmek yerine Erbakan'ın bu konuşmasını teminat kabul edip, bu partinin yaptıklarını ön ilkelere ışığında yorumlamak demokrasi için daha verimli olacaktır.

Türkiye'de irili ufaklı iktidarlarını imajların gerçek diye dayatılması sayesinde koruyabilenler böyle bir gelişmeye sonuna kadar direneceklerdir.

Refah sistemin önem ve güç kazanan bir parçasıdır

Milli görüş hareketine karşı önyargıların hemen tümü 'hijacking democracy' diye adlandırılan sendromdan kaynaklanıyor. Buna göre Milli Görüşçüler, demokrasinin kuralları içinde iktidara gelecek ve sonra onu alaşağı edeceklerdir.

Türkiye'de, demokrasinin değil alaşağı edilmesi, defalarca askıya alınmasına pek ses çıkartmayan, bugün demokratikleşmede hangi aşamada olduğumuzu pek sorgulamayan kişilerin bu sendromu her fırsatta dillendirmesi, asıl kaygının, olup olmadığı şüpheli demokrasinin lağıvı değil de başka bir şey olduğunu akla getiriyor. Örneğin İsmail Beşikçi, Fikret Başkaya, Münir Ceylan gibi aydınların cezaevlerine tıkalmasına hiçbir itirazı olmayanların "Refah gelirse düşünce özgürlüğü kalkar" şeklindeki itirazları hiç de inandırıcı değil.

RP demokrasiyi yıkıp şeriat getirme iddiasına sahip olsa bile bu şeriat, Türkiye'deki demokrasi demokrasiye ne kadar uygunsam o kadar şeriat olacaktır. "Demokrasiyi yıkıp şeriat getirme" bir devrimi, kurulu düzenin tepetaklak edilmesini gerektirir. Halbuki RP'nin yaptığı, esas olarak, Türkiye'deki sistemin egemen güçlerine "şu demokrasi oyununa biraz şeriat motifi katmamız lazım, bunu da en iyi biz yaparız" demektir.

RP'nin şeriatçılığının şaibeli olması demokrasiden yana olduğu anlamına tabii ki gelmez. Ancak RP'nin demokrasiyle ilişkisini sorgularken, örgüt yapısına, iç ve dış politikalarına bakmak gerekiyor.

Son zamanlarda bazı medya kuruluşları ve köşe yazarları da Milli Görüş hareketinin mevcut sistemin bir parçası olduğunu kabul etmeye başladı. MSP 1970'li yıllarda bütün sistem partileriyle koalisyon yapmış, MSP milletvekilleri önemli bakanlıklara gelmişlerdir. Halen bürokraside Milli Görüş'ün göreve getirdiği veya terfi ettirdiği kadrolar önemli pozisyonları işgal etmektedirler.

Sistemin tam bir kriz içinde olduğu şu günlerde RP'nin onun içindeki gücü ve önemi artmaktadır. Hiç kuşkusuz RP, çok güçlü ve kemikleşmiş bir dindar tabana sahip. 80 sonrası gelişen İslami hareketliliğin ürünü gençlerin büyük kısmı da Refah'a kaymış durumda. Ancak RP, sisteme tepki duyan, özellikle büyük kentlerdeki yoksulların, devletin rant sofrasından nimetlenmek isteyen yeni gelişen sermayedarların ve diğer partilerin devre dışı kaldığını gözleyen "ikbal avcılarının" da desteğiyle tırmanışını sürdürüyor. Şu anki politik konjonktürün, yani diğer partilerin konumlarının, taktik ve stratejilerinin değişmemesi durumunda yapılacak ilk genel seçimlerden RP'nin birinci parti olarak çıkması hiç şaşırtıcı olmayacaktır.

Özetle RP, ANAP'ın, DYP'nin, SHP'nin, MHP'nin; Erbakan da Çiller'in, Yılmaz'ın, Karayalçın'ın, Ecevit'in, Türkeş'in alternatifi'dir.

Refah'ı anlamamanın birinci yolu onun sistem dışı olduğu iddiasını sorgulamaksa, bu hareketi eleştirmenin olmazsa olmaz koşulu da sistemi sorgulamaktır. Bir diğer deyişle Türkiye'de demokratik bir sistemin olup olmadığı ve laikliğin bu sistemin en temel durumu olduğu iddiasının ne derece gerçeği yansıttığı tartışmadan atılacak "Refah demokrasiyi yıkıp şeriat getirecek" feryatları en fazla sistemi, dolayısıyla onun "müstakbel kurtarıcısı" Refah'ı güçlendirmekten başka bir işe yaramaz.

Ruşen Çakır

Gazeteci. Milli Görüş hakkındaki 9 yıllık incelemelerini "Refah Partisi'ni Anlamak" başlıklı kitapta toplamıştır.

Size en uygun bilgi sistemi çözümleri bizde.

Çünkü 'tekstil', bizim de 'doğup büyüdüğümüz' yer.

Tam 17 yıldır, pek çok sektörün önde gelen kuruluşlarına hizmet verdik... özellikle de tekstil sektörünün en büyüklerine. Şimdi, kazandığımız deneyim ve uzmanlıkla size de hizmet vermeye hazırız. İşte sunduğumuz çözümlerden birkaçı...

- Üretim planlaması ve takibi, satın alma, müşteri siparişinin alınması ve dağıtımların takibi konularında **Tekstil Bilgi Sistemi - AS/400 TEX ve Konfeksiyon Bilgi Sistemi - LOOK 400.**

- Renk yönetimi... İplik ve kumaş deseni tasarımı... Bire bir simülasyonda **EASYTEX (CAD).**

- Kumaş desen ve model bilgilerinin saklanması ve izlenmesinde **TEX-SUNRISE.**

- Boya baskı desen tasarımı **TEXPAINT.**

Bunların yanı sıra, kalite kontrol sistemi, dokuma tezgâhları yüklemesi ve

raporlama araçları gibi tamamlayıcı çözümlerimiz de var. Üstelik, yönetim bilgi ve karar destek sistemleri tasarımı, danışmanlık, uygulama-geliştirme, sistem yönetimi ve denetimi hizmetlerini de sunuyoruz.

Gördüğünüz gibi, sizin için yapabileceğimiz çok şey var. Ve bütün bu avantajlardan yararlanmak için bizi arayacağınızı (212-280 50 11) biliyoruz. Ne de olsa, sizi yıllardır tanıyoruz.

I-BİMSA

Uluslararası İlg. Bilgi ve Yönetim Sistemleri AŞIBM ve SABANCI ortak kuruluşudur.